

Хууль зүйн
үндэсний хүрээлэн

**ЦАГДААГИЙН АЛБАНД ТУЛГАМДАЖ БУЙ
ЭРХ ЗҮЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ**

2023

ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Улаанбаатар хот

Судалгааг удирдсан :

Х.Эрдэм-Ундрах	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн захирал, Хууль зүйн ухааны доктор (Dr.jur)
----------------	---

Судалгааг гүйцэтгэсэн:

М.Түвшинжаргал	Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D)
Б.Энх-Амгалан	Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан (LL.M.)
Д.Дэмидханд	Эрдэм шинжилгээний ажилтан
Б.Сүнжидмаа	Эрдэм шинжилгээний ажилтан
Т.Билгүүн	Эрдэм шинжилгээний ажилтан

Агуулга

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ	4
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	4
УДИРТГАЛ	5
НЭГ. ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН СУРГАЛТЫН ТОГТОЛЦОО	7
I. Монгол Улс дахь цагдаагийн алба хаагчийн сургалт	7
1. Хууль тогтоомжийн харилцан уялдаа	8
2. Сургалт хариуцан зохион байгуулах байгууллага: Монгол Улс ба гадаад орнууд.....	16
II. Цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалт	21
1. Сургалтын хугацаа	21
2. Сургалтын агуулга	22
III. Төгсөлтийн дараах үргэлжилсэн, мэргэшүүлэх сургалт	31
Дүгнэлт	37
Санал	38
ХОЁР. ЦАГДААГИЙН АЛБАНЫ ДОТООД ХЯНАЛТ ШАЛГАЛТ	40
I. Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх систем	40
II. Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт-аюулгүй байдлын эрх зүйн үндэс.....	41
III. Гадаадын зарим орны цагдаагийн албанд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллага	47
1. Их Британи: Англи, Уэльс улсын Цагдаа судлалын бие даасан байгууллага (Independent Office for Police Conduct)	48
2. Умард Ирланд Улсын Цагдаагийн байгууллагын зөвлөл	49
3. Канад Улсын Онтарио хотын Цагдаагийн байгууллагын хяналт удирдлагын алба	50
4. Өмнөд Австралийн (Австралийн төв өмнөд хэсэгт орших муж) Олон нийтийн шударга байдлын алба	52
Дүгнэлт	55
Санал	56
ГУРАВ. МӨРДӨГЧИД ТАВИГДАХ ШАЛГУУР БА СОНГОН ШАЛГАРУУЛАЛТ	57
I. Монгол Улс	58
II. Америкийн Нэгдсэн Улс	60
III. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс	62
Дүгнэлт	64
Санал	65

ДӨРӨВ. ОНЦГОЙ ТОХИОЛДОЛД АЛБАНЫ ЧИГ ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА БА СУРГАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН СУРАЛЦАГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ.....	66
I. Албаны чиг үүрэг гүйцэтгүүлэх ажилд оролцох сонсогчийн эрх зүйн байдал, хүрээг тогтоох хэрэгцээ, шаардлага	66
1.Цагдаагийн албаны тухай хуулиар хүлээсэн чиг үүрэг ба цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал	67
II. Суралцагчийг цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэх ажиллагаанд оролцуулах эрх зүйн орчин	68
1. Эрх зүйн үндэслэл.....	68
2. Суралцагчийн үйлдвэрлэлийн дадлага	69
III. Гадаад улсын жишиг	70
Дүгнэлт	73
Санал.....	74
ТАВ. ЦАГДААГИЙН АЛБА ЖАГСААЛ, ЦУГЛААНЫГ АЛБАДАН ТАРААХ АЖИЛЛАГАА БА ХҮНИЙ ЭРХ	75
I. Цагдаагийн алба жагсаал цуглаан албадан тараах ажиллагааны үед үүсэж буй хүний эрхийн зөрчил	75
II. Цагдаагийн байгууллагын жагсаал цуглааныг албадан тараах ажиллагааны өнөөгийн эрх зүйн зохицуулалт ба тулгамдсан асуудал.....	79
1. Эрх бүхий байгууллагын зүгээс жагсаал, цуглаан хийх эрхийг хязгаарлах эрх зүйн үндэслэлийн тухайд	79
2. Жагсаал, цуглааны үе дэх цагдаагийн албаны чиг үүрэг	83
3. Албадан тараах ажиллагааны журмын зохицуулалтын тухайд	86
Дүгнэлт	91
Санал.....	92
НЭГДСЭН ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ	93
НОМ ЗҮЙ	95

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ

1. **АНУ**- Америкийн Нэгдсэн Улс
2. **БНСУ**-Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
3. **БНЭУ**- Бүгд Найрамдах Эстони Улс
4. **ДХИС**- Дотоод хэргийн их сургууль
5. **ЕАБХАБ**- Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага
6. **ЖЦХЖТХ** – Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль
7. **ИБУТЭТОУП** - Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт
8. **СГАСХ**- Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтэс
9. **ХАСХОМ**- Хувийн ашиг сонирхлын болон хөрөнгө орлогын мэдүүлэг
10. **ХБНГУ**-Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
11. **ХЭҮК** - Хүний эрхийн үндэсний комисс
12. **ЦАТХ** - Цагдаагийн албаны тухай хууль
13. **ЦБҮАЖ** - Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам
14. **ЦДЦСНТ**- Цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын нэгдсэн төв

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

1. Хүснэгт 1. 2022 болон 2023 оны албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр.
2. Хүснэгт 2. Цагдаагийн алба хаагчидтай холбоотой гомдол мэдээллийн статистик.
3. Хүснэгт 3. Иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх систем.
4. Хүснэгт 4. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх өргөдөл, гомдол ба шийдвэрлэлтийн мэдээлэл (2017-2023 он).
5. Хүснэгт 5. Гадаадын зарим орны цагдаагийн албанд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллагын жагсаалт.
6. Хүснэгт 6. ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх заалтын хэрэгжих нөхцөлийн дэлгэрэнгүй тодруулга.
7. Хүснэгт 7. Гадаад орнуудын цагдаагийн албаны тухай хууль дахь сонсогчийн эрх зүйн байдлын зохицуулалт.
8. Хүснэгт 8. Улсын хэмжээнд зохион байгуулагдсан жагсаал, цуглааны мэдээлэл.
9. Хүснэгт 9. Гадаад орнуудын жагсаал, цуглааны үе дэх цагдаагийн албаны оролцоог хуульчилсан байдал.
10. Хүснэгт 10. Хүний эрхийн хэм хэмжээ, хууль тогтоомжтой зөрчилдсэн журмууд /хэсэгчлэн авав/.

УДИРТГАЛ

Хууль зүй, дотоод хэргийн яамнаас өгсөн чиглэл, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн 2023 оны гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөний 3.5 дахь хэсгийг үндэслэн, Цагдаагийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хүрээнд, цагдаагийн албанд тулгамдаж буй зарим асуудлыг шийдвэрлэх бодлогын хувилбар тодорхойлох үүднээс гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судлах хэрэгцээ, шаардлагыг үндэслэн энэхүү судалгааг гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго. Цагдаагийн албанд тулгамдаж буй зарим асуудлын эрх зүйн зохицуулалтыг тодруулж, гадаад орнуудын зохицуулалтыг харьцуулан судалсны үндсэн дээр Цагдаагийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хэрэгцээнд зориулсан дүгнэлт, санал боловсруулахад тус судалгааны ажлын зорилго оршино.

Судалгааны зорилт. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн хэрэгжилт болон тус албанд тулгамдаж буй асуудал (Цагдаагийн албан хаагчийн сургалт, төгсөлтийн дараах үргэлжилсэн сургалтын тогтолцоо; Цагдаагийн албаны дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоо; Мөрдөгчид тавигдах шалгуур; Сонсогчийг дайчлан ажиллуулах үеийн эрх зүйн байдал; Цагдаагийн алба жагсаал цуглаан албадан тараах ажиллагаа ба хүний эрх)-ын эрх зүйн зохицуулалтыг тодруулах, гадаад орнуудын зохицуулалтыг харьцуулан судлах; Эрх зүйн зохицуулалтын нийтлэг чиг хандлагыг шинжлэн дүгнэсний үндсэн дээр дотоодын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг дэвшүүлэх зэрэг зорилтыг дэвшүүлэв.

Судалгаанд баримталсан зарчим, арга зүй. Судалгааг хараат бус, бие даасан байдлаар шинжлэх ухааны арга зүйг баримтлан явуулсан бөгөөд судалгааны дүгнэлтийг зөвхөн тухайн судалгаагаар тогтоогдсон үр дүнд үндэслэн гаргах хандлага баримталсан. Судалгааны арга зүйн хувьд, холбогдох хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичиг, хэрэгжилтийн тайлан, илтгэл, зөвлөмж, судлаачдын бүтээл зэрэг эх сурвалжид үндэслэн Монгол Улсын ОУ-ын гэрээний хэм хэмжээ ба Монгол Улс, гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судлахдаа баримт бичгийн судалгааны арга, харьцуулалтын арга, хууль зүйн техник, хууль тайлбарлах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх болон ярилцлага хийх зэрэг аргыг ашигласан болно.

Судалгааны хамрах хүрээ. Судалгааг олон улсын эрх зүйн болон Үндсэн хууль, холбогдох эрх зүйн онол, арга зүй, туршлагад тулгуурлан, ХЗДХЯ-аас ирүүлсэн “Судалгааны зорилт” -д тусгасан 5 асуудалтай холбоотой олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, холбогдох бусад эх сурвалж, гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, Монгол Улсын эрх зүйн орчин, зарим практикийн хүрээнд явуулав.

“Цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоо” сэдэвт I бүлгийн хүрээнд цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт болон төгсөлтийн дараах

мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтын талаар судалсан бөгөөд цагдаа - мэргэжлийн дээд боловсролын сургалт/ бакалавр, магистр, доктор, адъюнктур/ болон иргэд, олон нийтэд чиглэгдсэн сургалтыг хамруулаагүй.

“Цагдаагийн албаны дотоод хяналт шалгалт” сэдэвт II бүлэгт цагдаагийн албанд иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл гомдол шийдвэрлэх олон улсын хяналтын загвар, Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоог судалж, зарим улс орны туршлагыг харьцуулав.

“Мөрдөгчид тавигдах шаардлага, сонгон шалгаруулалт” сэдэвт III бүлэгт эрүүл мэнд, бие бялдар, гоо зүй, боловсрол, мэргэжлийн гэх мэт цагдаагийн албан хаагчид тавигдах ерөнхий шаардлагаас гадна тухайн салбарын мөрдөгчийн ажлын байранд тохирох ур чадварууд (асуудал шийдвэрлэх, логик дүгнэлт гаргах г.м)-ын шалгуур, сонгон шалгаруулалтын талаарх гадаад орнуудын зохицуулалттай Монгол Улсын өнөөгийн байдлыг харьцуулж шинжилсэн.

“Онцгой тохиолдолд албаны чиг үүрэг гүйцэтгүүлэх ажиллагаа ба сургалтын байгууллагын суралцагчийн эрх зүйн байдал” сэдэвт IV бүлэгт тусгай албаны чиг үүргийг гүйцэтгэх ажиллагаанд сонсогч оролцуулах нөхцөл, журам, эрх, үүргийн хүрээ хязгаарыг хуульчилсан гадаад орнуудын туршлага, Монгол Улсын холбогдох эрх зүйн орчин, хэрэгжилтийн байдал, цаашид шийдвэрлэх хэрэгцээ, шаардлага, арга замын талаар хөндлөө.

“Цагдаагийн алба жагсаал, цуглааныг албадан тараах ажиллагаа ба хүний эрх” сэдэвт V бүлэгт олон улсын чиг хандлага, гадаад орнуудын жишиг, Монгол Улсын өнөөгийн байдал, цаашид шийдвэрлэх асуудлыг хамруулж судлав.

НЭГ. ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН СУРГАЛТЫН ТОГТОЛЦОО

I. Монгол Улс дахь цагдаагийн алба хаагчийн сургалт

Төрийн албаны тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэгт “Иргэнийг төрийн албан тушаалд томилсны дараа богино болон дунд хугацааны сургалтад хамруулна”, мөн хуулийн 55.3-т “Төрийн байгууллага төрийн албан хаагчийн сургалт, ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааны хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлнэ.”, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 21.1.11-т “Хүний нөөцийн бодлого боловсруулж, алба хаагч, ажилтныг сургаж бэлтгэх, тэдний мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх арга хэмжээ авах, мэргэшлийн зэрэг олгох”, Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 32.4 дэх хэсэгт “Дотоодын цэргийн алба хаагч энэ хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай эрх зүйн мэдлэг олгох, биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг, тусгай зориулалтын техник хэрэглэх бэлтгэл, сургалтад заавал хамрагдсан байна” гэж цагдаагийн алба хаагчийг сургах эрх зүйн үндэслэлийг тус тус тогтоосон байна.

Мөн цагдаагийн байгууллагын бодлого, төлөвлөлтийг сайжруулах, хүний нөөцийг мэргэшүүлэх, сургаж дадлагажуулах, удирдах албан тушаалтны манлайлах ур чадварыг дээшлүүлэх, технологийн шинэчлэл хийх замаар үйл ажиллагааг шуурхай, хүртээмжтэй, дэлхийн өндөр хөгжилтэй орны жишигт хүргэхэд чиглэсэн хөгжлийн зорилго, зорилтыг тодорхойлох зорилгоор “Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр”¹-ийг 2014, 2020 онд Засгийн газраас тус тус баталжээ. 2014 оны хөгжлийн хөтөлбөр²-ийн 5.3.5-т цагдаагийн алба хаагчийн бакалавр, магистр, докторын түвшний сургалтыг уялдуулан зохион байгуулж, давтан сургах, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж, бүсчилсэн сургалтын төвүүдийг байгуулахаар заасан. 2020 оны хөгжлийн хөтөлбөрт цагдааг өв тэгш хөгжүүлэн мэргэшсэн, чадварлаг хүний нөөцийг бүрдүүлж, албаны чадамжийг дээшлүүлэхийн тулд сургалтын шинэ тогтолцоог нэвтрүүлж, мэргэшсэн алба хаагчийг бэлтгэх; сургалтын нэгдсэн төвийн үйл ажиллагааг өргөжүүлж, бүсчилсэн сургалтын 2 төвийг шинээр байгуулах; албаны сургалтын агуулга, технологийг шинэчилж, чадамжид суурилсан сургалтын үйл ажиллагаа явуулах талаар төлөвлөжээ. Эдгээрээс үзэхэд цагдаагийн алба хаагчийг бэлтгэх, сургах боловсролын тогтолцоог Засгийн газраас үе шаттайгаар, тасралтгүй хөгжүүлэхээр төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд тусгаж ирсэн бөгөөд нэг талаас энэ нь анхаарлын төвөөс холдоогүй чухал асуудлын нэг болж байгаа боловч нөгөө талаас цагдаагийн алба хаагчийг сургах тогтолцоо хангалттай хэмжээнд боловсронгуй болоогүй, шинэ тогтолцоог нэвтрүүлэх шаардлагатай гэдгийг илтгэж байна.

¹ Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоолын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=211003&showType=1>

² Засгийн газрын 2014 оны 79 дүгээр тогтоолын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=206264&showType=1>

Цагдаагийн алба хаагчдыг сургаж, мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх нь цагдаагийн байгууллага хуулиар хүлээсэн нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнийг илрүүлэх, таслан зогсоох чиг үүргээ хэрэгжүүлж иргэдийн аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд онц ач холбогдолтой. Иймээс цагдаагийн алба хаагчийг мэргэшүүлэн сургах тогтолцоо боловсронгуй болгох нь чухал юм.

“Сургалтын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх” 118 дугаар журамд зааснаар Монгол Улсад цагдаагийн алба хаагчийг бэлтгэх, хөгжүүлэх сургалтын тогтолцоо нь өнөөгийн байдлаар дараах төрлийн сургалтаас бүрдэж байна. Үүнд:

- а/цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт;
- б/цагдаа - мэргэжлийн дээд боловсролын сургалт/ бакалавр, магистр, доктор, адъюнктур/;
- в/цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт;
- г/иргэд, олон нийтэд чиглэгдсэн бусад сургалт.³

Харин Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 17.2.-т “Мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт явуулах журмыг цагдаагийн төв байгууллагын дарга батална.” гэж зааснаар цагдаагийн албаны сургалтын тогтолцоог тодорхойлсон гэж үзэж болох юм. Мөн албаны нохой ашиглах, галт зэвсэг ашиглах болон гэрээт харуул хамгаалалтын сургалт, шийтгэл хүлээсэн алба хаагчийн хамрагдах ёс зүйн сургалтууд тус тус хуульд тусгалаа олжээ. Бусад сургалтын талаар Цагдаагийн албаны тухай хуульд нарийвчлан тусгаагүй байна.

Энэхүү судалгааны хүрээнд цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт болон мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтын агуулга, хөтөлбөр, холбогдох журмуудад дүн шинжилгээ хийж цагдаагийн алба хаагчийг бэлтгэх сургалтын тогтолцоог тодруулж, гадаадын сайн жишигтэй харьцуулан, боловсронгуй болгоход дэмжлэг үзүүлэхийг зорилоо.

1. Хууль тогтоомжийн харилцан уялдаа

Монгол Улсын цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоог судлах явцад холбогдох хууль тогтоомж болон батлагдсан хөтөлбөрүүд харилцан уялдаагүй байдал ажиглагдсан. Иймд юуны түрүүнд дээрх асуудлыг хөндөн авч үзье.

1.1. Тогтолцооны хувьд

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам 118-д а/цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт; в/цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн

³ Сургалтын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх код журам 118.4.1.

бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтууд байхаар тусгасан бөгөөд цагдаагийн мэргэжлийн бэлтгэлийг дараах төрөлтэй байхаар журамлажээ:

1. Мэргэшүүлэх сургалт;
2. Ур чадварын сургалт;
3. Чадавхжуулах сургалт;
4. Албан тушаалын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх мэдлэг, ур чадварын сургалт;
5. Ёс зүйн сургалт

Харин СГАСХ-ийн мэргэжилтэнтэй ярилцлага хийсний дүнд “Цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт явуулах журам”⁴-ыг мөн онцолж авч үзэх нь зүйтэй гэсэн юм. Уг журамд мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтыг тусгасан бөгөөд эдгээрээс гадна:

1. мэргэшүүлэх сургалт;
2. ур чадварын сургалт;
3. чадавхижуулах сургалт;
4. мэдлэг, ур чадварын сургалт;
5. цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн сургалт;
6. сахилгын дүрэм зөрчсөн алба хаагчийн ёс зүйн сургалтуудыг тус тус давтан болон албаны сургалтын төрөл, хэлбэр гэсэн 4 дүгээр зүйлд багтаасан байна.

Үүнээс үзэхэд дээр дурдсан 6 төрлийн сургалт нь давтан сургалтын төрөл эсхүл албаны сургалтын төрөл үү гэдэг нь ойлгомжгүй бөгөөд хэл зүйн дүрмийн дагуу давтан болон албаны сургалтын аль алинд хамаарахаар ойлгогдож байна. Мөн эдгээр сургалт нь хоёр журамд өөр, өөр сургалтын төрөл байхаар тусгагдсан буюу мэргэжлийн бэлтгэлийн эсхүл давтан болон албаны сургалтын алинд хамаарах нь тодорхойгүй нөхцөл үүсжээ.

Мөн Сургалтын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх тухай 118 дугаар журмын 118.7.5-д Ёс зүйн сургалтыг ЦЕГ-ын даргын А/99 дүгээр тушаалаар баталсан Ёс зүйн төлбөртэй сургалтын хөтөлбөрийн дагуу зохион байгуулна гэсэн нь ойлгомжгүй байна. Учир нь энэхүү төлбөртэй сургалт нь зөвхөн ёс зүйн зөрчил гаргасан цагдаагийн алба хаагчдад хэрэгжүүлдэг сургалт буюу тус журмын 118.7.3-т заасан “Ёс зүйн сургалт” нь зөвхөн зөрчил гаргасан алба хаагчдын хамрагдах сургалт гэж үзэхэд хүргэж байна. Ингэснээр сургалтын тогтолцоог тодорхойлсон уг журам дахь ёс зүйн сургалт нь алба хаагчдын зайлшгүй хамрагдах сургалтын төрөлд орохгүй байна.

⁴ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын А/211 дүгээр тушаалын хавсралт, 2017.

Эдгээр журмуудыг удирдлага болгон баталсан, сүүлийн 2 жилийн буюу 2022-2023 онд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн цагдаагийн албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөрүүдийг дор харьцуулан авч үзэв:

Хүснэгт 1. 2022 болон 2023 оны албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр.

2022 оны албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр	2023 оны албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр
<p>Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын 2022 онд явуулах албаны /ажлын байрны/ сургалт явуулах төрөл:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мэдвэл зохих хууль тогтоомжийн сургалт 2. Алба хаагчийг хөгжүүлэх сургалт 3. Дадлагажуулах сургалт 4. Бие бялдар, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилтийг хангах сургалт 5. Төрийн болон төрийн бус байгууллагатай хамтран зохион байгуулах сургалт 6. Алба хаагчийн давтан, мэргэшүүлэх сургалт 	<p>Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын 2023 онд явуулах албаны сургалт явуулах төрөл:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Албаны сургалт 2. Алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалт <ul style="list-style-type: none"> - Мэдвэл зохих хууль тогтоомжийн сургалт; - Алба хаагчийг хөгжүүлэх сургалт; - Дадлагажуулах сургалт; 3. Алба хаагчийн давтан, мэргэшүүлэх сургалт.

Энэхүү 2 хөтөлбөр болон холбогдох журмуудад тусгагдсан сургалтын төрлүүд нь цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоог эмх цэгцгүй, төөрөгдүүлэхэд хүргэсэн, ойлгомжгүй байдлыг бий болгожээ. Учир нь:

а. Мэргэжлийн бэлтгэл. Сургалтын хоёр хөтөлбөрийн аль алинд нь ЦАТХ болон журмаар баталгаажуулсан мэргэжлийн бэлтгэлийн талаар дурдаагүй. Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын А/211 дүгээр тушаалын хавсралтаар батлагдсан цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт явуулах журам болон 118 дугаар журмын 118.7.2-т тус тус зааснаар Мэргэжлийн бэлтгэл гэдэг нь цагдаагийн алба хаагчаас гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд гүйцэтгэх, мэдлэг ур чадварыг олгохыг хэлжээ. Уг тодорхойлолтоос үзвэл мэдвэл зохих хууль тогтоомжийн сургалт болон бие бялдар, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилтийг хангах сургалтууд нь “мэргэжлийн бэлтгэл”-д багтах боломжтой байна.

Мөн 2022 оны хөтөлбөрт алба хаагчийг хөгжүүлэх, дадлагажуулах зэрэг шинэ төрлийн сургалтыг орохоор тогтоож, тодорхойлсон байна. Хэдий шинэ нэртэй болгож тодорхойлсон ч мэргэжлийн бэлтгэл эсхүл албаны болон давтан сургалтын төрөл байхаар А/211 болон 118-р журамд тусгасан “ёс зүйн сургалт” нь

алба хаагчийг хөгжүүлэх сургалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан нь олон, өөр өөр нэршилтэй ч адилхан агуулга бүхий сургалтын төрлүүдийг үүсгэж байгаа төдийгүй цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоог бүрдүүлэхэд төвөгтэй байдлыг бий болгож байна.

б. Давтан, мэргэшүүлэх ба ур чадварын, чадавхжуулах зэрэг сургалтууд.

Давтан сургалтын төрөл нь алба хаагчийн урьд нь олж авсан мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн сургалтыг хэлнэ. Давтан сургалт нь цагдаагийн алба хаагч нь хуулиар хэрэгжүүлсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх мэргэжлийн чадамжийг дээшлүүлж, дадал чадварыг нь хөгжүүлэхэд чиглэгдэх ба ажлын 3-5 хоногийн хугацаатайгаар зохион байгуулагдана. Сургалтын агуулгын 60 ба түүнээс дээш хувь нь алба хаагчийг дадлагажуулж, чадавхжуулах сургалт байна.⁵ Энэ сургалтын төрлийг мөн ЦАТХ-д баталгаажуулсан байдаг.

Мэргэшүүлэх сургалт нь алба хаагчдын тодорхой төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах ажлын арга, тактикийн мэдлэг, ур чадварын түвшинг нь дээшлүүлэх, цагдаагийн тодорхой албан тушаалын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх мэргэшлийн чадамж олгох болон түвшинг нь дээшлүүлэхэд чиглэгдэх бөгөөд ажлын 3-10 хоногийн хүртэл хугацаанд зохион байгуулагдана.⁶ ЦАТХ-д мэргэшүүлэх сургалтын талаар тусгаагүй ч 118-р журамд мэргэжлийн бэлтгэлийн нэг төрөл гэж зааж, харин А/211 дүгээр журамд албаны сургалтад хамааруулж үзсэн байна. Харин 2022, 2023 оны сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөнд “давтан, мэргэшүүлэх” сургалт нэрээр хамтдаа тусгагдсан. Энэ нь хуульд заасан давтан болон албаны сургалтаас өөрөөр тусгагджээ. Мөн ЦБҮАЖ код 950.6.3-ын “б”-д сургагч багш нарыг сонгон шалгаруулах, **мэргэшүүлэх ур чадварын сургалтыг** зохион байгуулах..., код 509.4.16-ын “е”-д алба хаагчийг жилд 2–оос доошгүй удаа давтан болон **мэргэшүүлэх дадлага, сургалтад** хамруулах гэх мэтчилэн өөр өөр хэллэгээр томъёолсон нь практикт мөн өөр өөр утгаар хэрэглэгдэж байж болзошгүйг илэрхийлж байна.

Түүнчлэн мэргэшүүлэх сургалтыг мэргэшлийн чадамж олгох, мэдлэг, ур чадварын түвшинг нь дээшлүүлэх зэргээр тодорхойлсон нь алба хаагчийн урьд нь олж авсан мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгддэг давтан сургалттай мөн алба хаагчдын ур чадварыг ахиулах, бие бялдрын бэлтгэлжилтийг дээшлүүлэхэд чиглэгдэх ур чадварын сургалтуудтай давхацсан, ойлгомжгүй тодорхойлолтуудыг бий болгосон байна. Иймд 2023 онд батлагдсан Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн 3.1.9.-д "мэргэшүүлэх сургалт" гэж иргэнийг мэргэжлийн чиглэлээр давтан сургах, мэргэшлийн түвшин ахиулах сургалт гэж тодорхойлсныг анхаарч, бусад сургалтаас ялгамжтай зохицуулах шаардлагатай.

⁵ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын А/211 дүгээр тушаалын хавсралт, 2017, 4.1 дүгээр зүйл.

⁶ Мөн тэнд, 4.2 дугаар зүйл.

Харин ур чадварын сургалтын агуулга нь дадлагажуулах, чадавхжуулахад чиглэгдэнэ гэснээр А/211-р журамд заасан Чадавхижуулах сургалтаас ялгаж авч үзэхэд хүндрэл бий болгож байна. Учир нь уг журамд “Цагдаагийн албанд тусгай мэдлэг, мэргэжил шаардсан албан тушаалд дадлагажих ажилтнаар ажиллаж байгаа иргэнийг холбогдох журмын дагуу ажлын үр дүнг харгалзан 1 сараас доошгүй хугацааны чадавхижуулах сургалтад хамруулна.” гэснээс өөрөөр чадавхжуулах сургалтыг тодорхойлоогүй бөгөөд 118-р журамд мөн чадавхжуулах сургалтыг тодорхойлоогүй байна. Нэмж дурдахад, “Алба хаагчийг удирдах албан тушаалд дэвшүүлэн томилох өөр ажлын байр /албан тушаал/-нд томилох тохиолдолд тухайн албан тушаалын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх мэдлэг, ур чадварын сургалтад хамруулна.” гэсэн нь мэдлэг, ур чадварын сургалт гэсэн тусдаа төрлийг бий болгож байна гэж ойлгоход хүргэжээ.

в. Албаны сургалт

2023 оны сургалтын төлөвлөгөөнд “албаны сургалт” нь өөрөө албаны сургалтын нэг төрөл болж тусгагдсан байна. **Гэтэл 118-р журамд албаны сургалтын 3 төрлийг дараах байдлаар тодорхойлсон бөгөөд албаны сургалт багтаагүй.** Үүнд:

- ажлын байрны сургалт;
- алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалт;
- ажлын байран дээрх албаны сургалт.

“Албаны сургалт” гэж Цагдаагийн төв, харьяа алба, нэгж нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын даргын баталсан сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулах сургалт хэлнэ гэж маш ерөнхий агуулгаар тодорхойлсон. Практикт албаны сургалт гэдэгт цагдаагийн алба хаагчийг хөгжүүлэх бүх сургалтыг хамруулан ойлгох явдал түгээмэл байна.

Ажлын байрны сургалт ба ажлын байран дээрх албаны сургалт

118 дугаар журмын “118.7.11-д “Ажлын байрны сургалт нь шинээр томилогдсон алба хаагчдад ажлын байрны чиг үүргийг гүйцэтгэх мэдлэг, ур чадвар эзэмшүүлэх, түвшинг нь дээшлүүлэх, ажил, албанд хандах хандлага төлөвшүүлэхэд чиглэгдэх...”, 118.7.13-т “Ажлын байран дахь албаны сургалт нь алба хаагчдын мэдлэг, ур чадварыг ажлын байрнаас хөндийрүүлэхгүйгээр дээшлүүлэхэд чиглэгдэх ба энэ журмын 118.9, 118.12-т зааснаар зохицуулна.” гэж тус тус тодорхойлжээ. Нэг нь шинээр томилогдсон алба хаагчдад зориулсан бол нөгөө нь одоо ажиллаж байгаа буюу 1 ба түүнээс дээш жил ажиллаж буй алба хаагчдад зориулсан, ажлын байрнаас хөндийрүүлэхгүйгээр мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэхийг зорьж байгаа сургалт гэж ойлгогдож байна. Гэвч ЦБҮАЖ код 118-д сургалтын 3 төрлийг ангилахдаа “ажлын байран дээрх албаны сургалт” гэж томъёолсон боловч тус журмын 118.7.13-т тухайн төрлийн сургалтыг тодорхойлохдоо “ажлын байран дахь албаны сургалт” гэж өөрөөр томъёолсон, мөн Алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалт зохион байгуулах 951 дүгээр журамд

заасан алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтын чиглэл, багтаамжийн агуулгад "... ажлын байран дээр зохион байгуулагдсан сургалт;"-ыг хамруулсан нь оновчтой эсэхийг нягтлах шаардлагатай.

ЦБҮАЖ код 239 нь ажлын байрны сургалтын үйл ажиллагааг зохицуулдаг журам юм. Үүнд зааснаар шинээр томилогдсон алба хаагчид 16-аас доошгүй долоо хоногийн ажлын байрны сургалтыг амжилттай төгссөн байх ёстой ба өөрийн ажиллаж байсан албан тушаалаас өөр мэргэшил шаардсан албан тушаалд шилжсэн алба хаагчид зориулсан сургалтын хугацааг тухайн алба хаагчийн ажлын гүйцэтгэл, туршлагын түвшингээс хамаарч 8-аас доошгүй 7 хоногоор явуулдаг байна.

Мөн тус журмын 239.5.2-т Ажлын байрны сургалтын хөтөлбөрийн загварыг Цагдаагийн төв байгууллагын Хүний нөөц, сургалтын ажил хариуцсан нэгж, цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын ажил хариуцсан нэгжтэй хамтран боловсруулахаар заажээ. Нээлттэй нийгэм форум, ДХИС-ийн хамтран гүйцэтгэсэн "Цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны журам хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх" сэдэвт судалгаанд "Сургалтын хөтөлбөрийн загварыг хавсаргах шаардлагатай. Уг хөтөлбөрт шинээр томилогдсон, өөр ажилд шилжсэн алба хаагчаас гадна албан тушаал ахихын өмнөх сургалтад хамрагдах асуудал тусгагдаагүй. Энэ нь хүний эрхийн зөрчлийг гаргуулахгүй байх, алба хаагчдын хүний эрхийн сэтгэлгээг хөгжүүлэх, албаны нэр хүндийг дээшлүүлэхэд тустай." гэж дүгнэсэн. Үүний дагуу нягтлахад 2022 онд шинэчлэн баталсан ЦБҮАЖ-д эдгээр шаардлагыг хангаагүй байгаа бөгөөд Цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын төвөөс үүнийг тодруулахад, холбогдох хөтөлбөр, төлөвлөгөө, загвар олдоогүй бөгөөд СГАСХ-ийн мэргэжилтэн нь ийм загвар байдаггүй гэсэн албан хариуг өгсөн.⁷ Иймээс энэхүү журмын дээрх заалт хэрэгжихгүй байгааг анхаарч албан тушаал ахихын өмнө хамрагдах сургалтын талаар энэхүү журамд оруулах эсэхийг нягтлах нь зүйтэй.

г. Үргэлжилсэн сургалт

"Алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалт" гэж мэргэшлийн мэдлэг, ур чадвар, боловсролын түвшинг тасралтгүй дээшлүүлэх, алба хаагчийн өөрөө сурч, хөгжих хандлагыг төлөвшүүлэх, эрмэлзлийг дэмжиж, хөгжүүлэхэд чиглэгдэх⁸ сургалтыг хэлнэ. Алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалт зохион байгуулах 951 дүгээр журамд зааснаар уг төрлийн сургалтын чиглэл, багтаамжид дараах агуулгыг тусгажээ. Үүнд:

951.3.АЛБА ХААГЧИЙН ҮРГЭЛЖИЛСЭН СУРГАЛТЫН ЧИГЛЭЛ, БАГТААМЖ

951.3.1.Алба хаагч нь дараах сургалтад хамрагдаж, сургалтын кредит цагийг

⁷ ЦЕГ-ын СГАСХ-ийн мэргэжилтэнтэй ярилцсан ярилцлагын тэмдэглэл, 2023.12.21.

⁸ ЦБҮАЖ код 118.7.12.

заавал хангана.

а/цагдаагийн байгууллагын сургалтын нэгдсэн төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулагдсан сургалт;

б/бүсийн сургалтын төвд зохион байгуулагдсан сургалт;

в/цагдаагийн байгууллагаас сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөрийн дагуу ажлын байран дээр зохион байгуулагдсан сургалт;

г/гадаад улсад явагдсан мэргэжлийн болон мэргэшүүлэх богино хугацааны сургалт;

д/төрийн ба төрийн бус байгууллага, их, дээд сургууль, академи, бусад сургалтын байгууллагаас цагдаагийн алба хаагчдын мэргэжлийн мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх болон гадаад хэл, алба хаагчийг хөгжүүлэх бусад чиглэлээр тусгайлсан хөтөлбөр, төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулагдсан сургалт;

е/дээд боловсролын мэргэжлийн сургалт /бакалавр, магистр, доктор/.

Үүнээс үзэхэд цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтад мэргэжлийн дээд боловсролын сургалт, мэргэшүүлэх сургалт зэрэг тусдаа бие даасан сургалтын төрлүүдээс гадна ажлын байран дээр зохион байгуулагдсан сургалт буюу албаны сургалт, ажлын байрны сургалт зэрэг ойролцоо сургалтууд багтаж байгаа нь сургалтын тогтолцооны замбараагүй байдлыг үүсгэж байна.

Европын зарим орнууд болон АНУ, Канад зэрэг орны цагдаагийн боловсролын сургалт явуулдаг академи, сургалтын байгууллагуудыг судалж үзвэл:

а. цагдаагийн анхан шатны боловсролын сургалт буюу мэргэжлийн сургалт (Basic education/training)

б. Цагдаагийн дээд боловсролын сургалт (elevated studies)

в. одоо ажиллаж байгаа цагдаагийн алба хаагчдад зориулсан боловсрол/сургалт буюу анхан шатны сургалт/боловсролын дараа үүрэг гүйцэтгэгч цагдаагийн алба хаагчдыг үйл ажиллагааны ур чадварыг дээшлүүлэх, хууль тогтоомжийн өөрчлөлтийн дагуу мэдлэгийг шинэчлэх, тодорхой нөхцөл байдлыг үндэслэсэн үргэлжилсэн сургалт (Continuing education/training)

г. цагдаагийн мэргэжлийн чиглэлээр мэргэшүүлэхэд чиглэсэн хөтөлбөр/сургалтуудыг санал болгодог ба эдгээр хөтөлбөрүүд нь ур чадвараа ахиулах, бататгахад чиглэгддэг мэргэшүүлэх сургалт (specialized training, in-service training)

д. ихэвчлэн албан тушаалын зэрэглэл дэвшихэд болон удирдлага, манлайлал, хяналтын мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх зорилгоор шинэ албан

тушаалд томилогдохоос өмнө эсвэл дараа нь олгодог Удирдлагын (ахисан түвшний сургалт/advanced training) зэргээс тогтож байна.⁹

Дээрх зарим орнуудын сургалтын тогтолцоог Монгол Улсын сургалтын тогтолцоотой харьцуулбал, мэргэжлийн сургалтын хувьд бусад улстай адил зохицуулалттай байна гэж үзэж болно. Гэвч үргэлжилсэн сургалтын агуулгын хувьд зөрүүтэй байна. Монгол Улс албаны сургалт гэсэн хүрээнд олон төрлийн сургалтуудыг хамруулж, ерөнхийлөн авч үздэг бөгөөд үргэлжилсэн сургалтыг албаны сургалтын төрөл дотор багтаадаг бол бусад улсад үргэлжилсэн буюу мэргэшүүлэх сургалт зэрэг цөөн тооны ерөнхий сургалтын хүрээнд цагдаагийн алба хаагчдыг чадавхжуулах, ур чадвар ахиулах гол зорилго бүхий ажлын байран дээрх бусад дэд сургалтуудыг хамруулж байна. Гэхдээ энэ шинжээрээ Монгол Улсын албаны сургалт нь цагдаагийн дадлагажуулах сургалт (in-service training) эсхүл үргэлжилсэн сургалт (Continuing education/training) байх боломжтой юм.

Харин мэргэшүүлэх сургалтыг ЦАТХ-д тусгаагүй ч журмууд болон хөтөлбөрт тусгайлан тусгасан байгаа ба хэрэгцээ, шаардлагыг харгалзан үзвэл үндсэн сургалтын төрөл болгож хуульчлах шаардлагатай гэж үзлээ. Гэхдээ мэргэшүүлэх сургалтыг үргэлжилсэн сургалтаас ялгаж хуульчлах нь зүйтэй юм. “Алба хаагчийг удирдах албан тушаалд дэвшүүлэн томилох өөр ажлын байр /албан тушаал/-нд томилох тохиолдолд тухайн албан тушаалын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх **мэдлэг, ур чадварын сургалтад** хамруулна.”¹⁰ гэж заасан нь мэдлэг, ур чадварын сургалтыг дээр дурдагдсан ахисан шатны сургалтад хамааруулахаар байна.

1.2. Нэр томъёоны тухайд

Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хууль 2023 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдөр батлагдсанаар Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль хүчингүй болсон байна. Гэтэл 118 дугаар журмын хамрах хүрээ буюу үйл ажиллагаандаа баримтлах хууль тогтоомж нь хүчингүй болсон Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийг иш татан зохицуулсан явдал ажиглагдлаа. Иймээс журамд заасан хуулийн нэрийг хасаж хүчин төгөлдөр хуулийг тусгах шаардлагатай.

“Мэргэжлийн дээд боловсрол” гэсэн нэр томъёог Боловсролын ерөнхий хууль, Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хууль болон Дээд боловсролын тухай хуулиар томъёолоогүй атал 118 дугаар журамд “Цагдаа-мэргэжлийн дээд боловсролын сургалт” гэж хуульд заагаагүй нэр томъёо хэрэглэснээс гадна “Цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт”-аас ялгаж ойлгоход хүндрэлтэй болж байгааг анхаарах нь зүйтэй. Боловсролын ерөнхий хуулийн 3.1.18-д заасны дагуу Цагдаагийн дээд боловсролын сургалт гэж

⁹ Police education and training systems in the OSCE region, 2018, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

¹⁰ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын А/211 дүгээр тушаалын хавсралт, 2017, 4.5 дугаар зүйл.

томъёолох нь оновчтой юм. Мөн 2023 оны сургалтын нэгдсэн төлөвлөгөөнд “Цагдаа-мэргэжил олгох сургалт” гэсэн нэршилтэй байгаа ч 118-р журамд Цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт гэж томъёолсон байна. Эдгээр бүгд анхан шатны сургалтын агуулгыг илтгэж буй бол нэр томъёог нэгтгэх шаардлагатай.

Түүнчлэн уг төлөвлөгөөг “Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчдын мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх 2023 оны сургалтын нэгдсэн төлөвлөгөө” гэж нэрлэсэн байна. Энэ нь 118.7.3.г-д заасан “Албан тушаалын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх мэдлэг, ур чадварын сургалт” гэсэнтэй төстэй буюу үүнийг хэлж байгаа мэт ойлгогдоно. Гэсэн ч нэгдсэн төлөвлөгөө нь 118.7.3.а-д заасан мэргэшүүлэх сургалт болон 118.7.3.б-д заасан ур чадварын сургалт /гэхдээ ур чадвар ахиулах сургалт гэсэн нэртэй тусгагдсан./ зэргийг өөртөө багтаасан ерөнхий төлөвлөгөө юм.

Уг нь дээрх сургалтууд нь 118.7.3-т зааснаар “Цагдаагийн мэргэжлийн бэлтгэл” гэсэн нэртэй. Тэгвэл албаны сургалтын төлөвлөгөө гэж үүнээс тусдаа батлагдсан байх тул “Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчдын мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх 2023 оны сургалтын нэгдсэн төлөвлөгөө” гэсэн нэршил нь албаны сургалтыг хасаад 118.7-д заасан “Мэргэжлийн бэлтгэл болон давтан сургалтын төлөвлөгөө” гэсэн нэртэй байх нь зохистой байж мэднэ.

118.9.3.б-д зөвлөл нь “цагдаагийн алба хаагчийг мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны мэргэшүүлэх сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөртэй стандартуудтай танилцаж, зөвлөх,” гэж заасан бөгөөд “...хөтөлбөртэй стандартууд” гэж юуг хэлж байгаа нь тодорхойгүй байна. “...хөтөлбөр, стандартуудтай” гэж бичих гэсэн боловч техник алдаа гарсан байж магадгүй байна.

Мөн 118.9.3-т заасан зөвлөл нь уг зүйлийн д-д заасан “гадаад, дотоодын сургууль, байгууллагын дэвшилтэт арга технологийг судлах, дэмжин дэлгэрүүлэх, нэвтрүүлэх ажлыг зохион байгуулах” гэсний дагуу ямар үйл ажиллагаа, судалгаа хийсэн нь мөн зүйлийн з-д заасан “цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тайланд дүн шинжилгээ хийж, аргачлал зөвлөмж боловсруулан хүргүүлэх” гэсний дагуу ямар зөвлөмж, аргачлал гаргасан нь ч тодорхойгүй байна.

2. Сургалт хариуцан зохион байгуулах байгууллага: Монгол Улс ба гадаад орнууд

Цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт явуулах журам¹¹-ын 3.2-т заасны дагуу Цагдаагийн төв байгууллагын Хүний нөөц, сургалтын хэлтэс, Сургалтын нэгдсэн төв нь цагдаагийн байгууллагын алба хаагчийг бэлтгэх, мэргэшүүлэх чиглэлээр давтан болон албаны сургалтыг, бүсийн сургалтын төв нь цагдаагийн алба хаагчдын бүсчилсэн сургалтыг, нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллага дотооддоо албаны сургалтыг хариуцан зохион байгуулахаар байна. Уг заалтаас дараах хэд хэдэн асуудал үүсэж байна.

¹¹ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2017 оны А/211 дүгээр тушаалын хавсралт, Цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт явуулах журам.

Нэгдүгээрт, Цагдаагийн ерөнхий газарт бүтцийн өөрчлөлт орсноос хойш холбогдох журмуудад бүрэн өөрчлөлт ороогүй байна. Тухайлбал, дээрх заалтад заасны дагуу Цагдаагийн төв байгууллагын хүний нөөц, сургалтын хэлтэс, Сургалтын нэгдсэн төв нь цагдаагийн байгууллагын алба хаагчийг бэлтгэх, мэргэшүүлэх чиглэлээр давтан болон албаны сургалтыг хариуцан зохион байгуулахаар байгаа боловч 2018 оноос хойш Хүний нөөц, сургалтын хэлтсийн бүтцэд байсан Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын тасгийг “Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтэс” болгон өргөжүүлж, одоогоор Хүний нөөцийн хэлтэс болон Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтэс нь тусдаа үйл ажиллагаа явуулж байна. Харин Сургалтын нэгдсэн төв нь “Цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын нэгдсэн төв” нэрээр өөрчлөгдсөн байна. Ингэснээр цагдаагийн байгууллагын алба хаагчийн дээрх сургалтыг зохион байгуулах, хөтөлбөр, төлөвлөгөө батлах хэлтэс, нэгж нь журамд тодорхойгүй байна.

Мөн Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам 118.5.3, 239.5.2-т тус тус зааснаар Цагдаагийн төв байгууллагын Хүний нөөц, сургалтын хэлтэс нь цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалтын стандарт, хөтөлбөр, төлөвлөгөөг боловсруулж, батлуулан, хэрэгжүүлэх, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах ажлыг хариуцах ба ажлын байрны сургалтын хөтөлбөрийн загварыг мөн энэхүү нэгж, цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын ажил хариуцсан нэгжтэй хамтран боловсруулахаар тусгажээ. Эдгээр журмууд 2017 оны 12 дугаар сарын 20, 28-нд тус тус батлагдсан бөгөөд Сургалтын бодлого, боловсруулж хэрэгжүүлэх 118-р журам 2022 онд шинэчлэгдэн батлагдсан боловч өнөөг хүртэл нэгжийн өөрчлөлтийн талаар нэмэлт, өөрчлөлт ороогүй байна. Тухайлбал, урьд нь Хүний нөөц, сургалтын хэлтэс үйл ажиллагаагаа явуулж байсан учраас "хүний нөөц, сургалт хариуцсан нэгж" гэсэн нэршлээр журамлагдсан бөгөөд харин өнөөгийн байдлаар Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтэс нь сургалтын ажил хариуцсан нэгж болжээ. Үүний улмаас цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалтын стандарт, хөтөлбөр, төлөвлөгөө, ажлын байрны сургалтын хөтөлбөрийн загвар батлах, боловсруулах сургалтын чиг үүргүүдийг аль хэлтэс хэрэгжүүлж байгаа нь ойлгомжгүй болсон байна.

Түүнчлэн, “Цагдаагийн төв байгууллагын Хүний нөөц, сургалтын ажил хариуцсан нэгж”, “Сургалтын ажил хариуцсан нэгж”-үүд байхаар журамд тусгагджээ. Цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалт явуулах журмын дээрх заалтаас үзэхэд Хүний нөөц, сургалтын хэлтэс болон Сургалтын нэгдсэн төв нь давтан болон албаны сургалтыг аль аль нь хариуцан зохин байгуулахаар мөн 118.7.1-т “Цагдаагийн төв байгууллагын Хүний нөөц, сургалтын ажил хариуцсан нэгж”, “Сургалтын ажил хариуцсан нэгж”-үүд нь мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтад хамруулах, байгууллагуудтай хамтран сургалт зохион байгуулах ажлыг хариуцахаар журамд тусгагджээ. Гэтэл практикт Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтэс нь албаны

сургалтуудыг хариуцдаг бол ЦДЦСНТ нь мэргэжлийн бэлтгэл болон давтан сургалтуудыг хариуцан зохион байгуулж байна.¹²

Цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын нэгдсэн төвийн Сургалтын хэлтэс нь цагдаагийн алба хаагчдыг богино хугацаанд сургаж, дадлагажуулах, ур чадварыг дээшлүүлэх, алба хаагчдын сэтгэлгээ, хандлагыг өөрчлөх, сургалтыг шинэлэг арга, хэлбэрээр явуулахад үйл ажиллагаагаа чиглүүлэн ажилладаг бол СГАСХ нь Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр, албаны сургалтын төлөвлөгөө, алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтын төлөвлөгөөг боловсруулж батлуулж хэрэгжүүлдэг¹³. Өөрөөр хэлбэл, СГАСХ нь зөвхөн албаны сургалтыг хариуцдаг ч давтан, мэргэшүүлэх зэрэг ЦДЦСНТ-ийн хариуцдаг сургалтын хөтөлбөрүүдийг баталдаг нь ойлгомжгүй байгаа юм. Мөн СГАСХ-ийн мэргэжилтэнтэй хийсэн уулзалтын үеэр “хүний нөөцийн хэлтэс болон сургалтын хэлтсийн үйл ажиллагаа хоорондоо уялддаг тул тусдаа байх нь учир дутагдалтай байгаа” гэсэн тайлбар өгсөн байдаг¹⁴. . Иймээс Хүний нөөцийн хэлтэс, СГАСХ, ЦДЦСНТ зэрэг харилцан уялдаа бүхий хэлтсүүдийг бүтэц, зохион байгуулалт талаас харгалзан үзэж үйл ажиллагааг нэгтгэх талаар анхаарах нь чухал байна.

Зарим оронд цагдаагийн албаны бүх төрлийн боловсрол/сургалт хариуцсан нэг байгууллага байгаа бол заримд улсад сургалт тус бүрийг хариуцсан хэд хэдэн байгууллага, институт байна. АНУ-ын хэд хэдэн сургалтын байгууллага төрөл бүрийн сургалтыг явуулдаг. Жишээлбэл, Лексингтон дахь Эрүүгийн эрх зүйн сургалтын газар (Department of criminal justice training) анхан шатны болон манлайллын сургалтыг явуулдаг бол Хьюстоны Цагдаагийн академи болон Нэшвилл дэх Цагдаагийн газрын сургалтын академи нь анхан шатны болон мэргэжил дээшлүүлэх сургалтыг явуулж байна. Харин эдгээрээс бусад сургалтын байгууллагууд нэг төрлийн сургалт дагнан явуулдаг. Жишээлбэл, Оттава дахь Канадын Цагдаагийн коллеж нь үргэлжилсэн сургалтын хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлдэг бол Канадын эзэн хааны морьт цагдаагийн Академийн Депо хэлтэс нь голчлон анхан шатны сургалтууд явуулдаг.

Судалсан европын орнуудын сургалтын байгууллагын хувьд Австри, Хорват, Эстони, Латви, Монтенегро зэрэг улсад өөр өөр боловсрол/сургалтын хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлдэг ганц байгууллага, институт байхад Герман, Нидерланд, Польш зэрэг улсад анхан шатны/мэргэжлийн болон үргэлжилсэн сургалтын аль алиныг нь хэрэгжүүлдэг хэд хэдэн сургалтын байгууллага байна. Эдгээрээс үргэлжилсэн сургалтуудыг дангаар хэрэгжүүлдэг орнуудыг судлав.

¹² ЦЕГ-ын СГАСХ-ийн мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлагын тэмдэглэл, 2023.12.21.

¹³Б.Алтантулга, Соён гэгээрүүлэх албаны сургалтын хэлтэс, 2023, <https://prezi.com/p/hzsshw681kbl/presentation/>

¹⁴ ЦЕГ-ын СГАСХ-ийн мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлагын тэмдэглэл, 2023.12.21.

Тухайлбал, **Эстони улсын Аюулгүй байдлын шинжлэх ухааны академи (EASS)**¹⁵ нь Дотоод хэргийн яаманд харьяалагддаг ба Эстони дахь цорын ганц цагдаагийн боловсролын байгууллага бөгөөд цагдаагийн анхан шатны сургалт, бакалавр, магистрын зэрэг олгох дээд боловсролын сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээс гадна энэхүү академийн үргэлжилсэн сургалтын төв нь цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтыг явуулдаг байна.

Австрийн цагдаагийн албан тушаалын тогтолцоо нь гурван шатлалтай бөгөөд цагдаагийн ажилтан болохын тулд иргэн бүр анхан шатны сургалтаас (өмнөх боловсролоос үл хамааран) эхлэх ёстой. Сонгон шалгаруулалтад тэнцэж, тухайн түвшинд ажиллах хамгийн бага хугацаанд, зохих түвшний сургалтад хамрагдсаны дараа дараагийн дээд түвшинд дэвших боломжтой байна. Австри улсад цагдаагийн боловсролын нэг гол байгууллага нь “Sicherheitsakademie” (SIAK) Аюулгүй байдлын академи юм. Энэ байгууллага нь Дотоод хэргийн яамны харьяа 9 байгууллагын нэг бөгөөд уг яамны харьяа цагдаа, төрийн албан хаагчдын ерөнхий сургалт, хүмүүжлийн бүхий л үйл ажиллагаа, шинжлэх ухааны, судалгаа, олон улсын хамтын ажиллагааг хариуцна. Харин нарийн мэргэжлийн сургалтууд (албаны нохой ашиглах сургалт шүүх эмнэлэг, терроризмын эсрэг отрядын сургалт)-ыг Цагдаагийн байгууллагын тусгай хэлтэс хариуцан зохион байгуулдаг.¹⁶

Хорват улсын Цагдаагийн академийн Мэргэжил дээшлүүлэх болон мэргэшүүлэх сургалтын хэлтэс (Department for Professional Development and Specialization) нь цагдаагийн бүх төрлийн нэгдсэн сургалтыг зохион байгуулдаг. Хорват улсын насанд хүрэгчдийн боловсролын хөгжлийн чиг хандлага, өсөн нэмэгдэж буй практикийн эрэлт хэрэгцээ, шаардлага, олон улсын өргөн цар хүрээтэй хамтын ажиллагаа болон өөрийн хөгжлийн хүчин чармайлтын үр дүнд сүүлийн 10 жилийн хугацаанд мэргэшүүлэх сургалт, мэргэжлийн хөгжил, мэргэжлийн боловсролын сургалтын чиглэлүүд ихээхэн хөгжиж байна.¹⁷ Эдгээр сургалтад цагдаагийн байгууллагын бүхий л салбарт яамны түвшинд явуулдаг мэргэшүүлэх сургалт, мэргэжил дээшлүүлэх семинар, цагдаагийн газрын удирдлага, цагдаагийн байгууллагын түвшинд явагддаг цагдаагийн сургалт болон нэмэлт сургалтууд, түүнчлэн гадаад сургалтын хөтөлбөрүүд (humanitarian demining, гаалийн алба, цэргийн цагдаа, нисэх онгоцны буудлын ажилтнууд, замын цагдаагийн ажилтнуудад хамаарах гэх мэт) багтдаг.¹⁸ Насан туршийн/үргэлжилсэн боловсролыг дэлхийн насанд хүрэгчдийн боловсролын хөгжлийн үндсэн элемент гэж үздэг учир эдгээр бүх үйл ажиллагааг Хорватын насанд хүрэгчдийн боловсролын тогтолцоонд нэгтгэсэн байна.

¹⁵The Estonian Academy of Security Sciences, <https://www.sisekaitse.ee/en/eass-home>

¹⁶ Sicherheitsakademie, <https://www.bmi.gv.at/104/>

¹⁷ Police education and training systems in the OSCE region, 2018, p.129, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

¹⁸ Мөн тэнд.

Монтенегро улсын Цагдаагийн академи нь цагдаагийн алба хаагчдын бүх төрлийн сургалтыг эрхэлдэг байгууллага юм. Цагдаагийн академи нь Цагдаагийн анхан шатны боловсрол; Цагдаагийн алба хаагчдад зориулсан нэмэлт сургалтууд; Мэргэжлийн болон мэргэшүүлэх сургалт; Цагдаагийн байгууллагын удирдлагын сургалт; Гадаад хэл, компьютерын шинжлэх ухаан; Дотоод хэргийн яамны болон төрийн захиргааны ажилтнуудын боловсрол; Гаалийн ажилтнуудын боловсрол; Засан хүмүүжүүлэх ажилтны боловсрол; Хүн ба эд хөрөнгө хамгаалах ажилтнуудын боловсрол (аюулгүй байдлын үйлчилгээ); Номын санч, хэвлэн нийтлэх, судалгаа шинжилгээ хийх үйл ажиллагааг хөгжүүлэх; Олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжих зэрэг хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлдэг.

Монгол Улсын хувьд цагдаагийн боловсрол олгодог ганц байгууллага нь Дотоод хэргийн их сургууль билээ. ДХИС нь дээд боловсрол буюу цагдаа мэргэжлээр бакалавр, магистр, доктор, адъюнктурын боловсрол эзэмшүүлж зэрэг олгохоос гадна иргэдэд зориулж цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт явуулдаг боловч алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтыг явуулах чиглэлээр үүрэг хүлээгээгүй. Гэхдээ Сургалтын бодлого, төлөвлөлтийн газар нь Сургалт эрхэлсэн дэд захирлын удирдлагад сургалтын үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд сургалтын нэгдсэн бодлогыг тодорхойлж, бодлогын хэрэгжилтийг хангах ажлыг зохион байгуулан сургалтын чанарын баталгаажуулалтыг хариуцах, сургалтын үйл ажиллагааны эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, сургалтын хөтөлбөрийг түүнд тавигдах шаардлага, стандартад нийцүүлэн боловсруулах, шинээр сургалт эрхлэх тусгай зөвшөөрөл авах, сургалт, бүртгэл мэдээлэл, элсэлт, шилжих хөдөлгөөн, төгсөлт, багшийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөө, хичээлийн хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг зохион байгуулж, сургуулийн анги танхимын хуваарилалт, хичээлийн хуваарь хийх, сургалтын төлөвлөгөөний биелэлт, чанарт хяналт тавих, бүх шатны сургалтын чанар, үр дүнг дээшлүүлэх, магадлан итгэмжлүүлэх ажлыг арга зүйн удирдлагаар хангахын сацуу захиалагч агентлаг, байгууллагын эрэлт, хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн бүх шатны сургалтын чанар, хөтөлбөрийн агуулга, тогтолцоо, арга хэлбэрийг олон улсын боловсролын стандартын дагуу боловсруулж хэрэгжүүлэх, чиглэлийг тодорхойлох, хөгжүүлэх, суралцагчдад ээлтэй сурах орчныг бүрдүүлэн ажиллахад бүхий л талаар дэмжлэг үзүүлэх зэрэг сургалтын олон төрлийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Харин ЦЕГ-ын **Цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын нэгдсэн төв** нь цагдаагийн алба хаагч, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтын бодлогыг хэрэгжүүлж, сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөг боловсруулах, батлуулах, сургалт зохион явуулах¹⁹ чиг үүрэгтэй бол **Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтэс** нь цагдаагийн байгууллагын сургалтын бодлогыг боловсруулах, мөрдүүлэх, алба хаагч, ажилтныг сургаж бэлтгэх, байгууллагын соёл, алба хаагчдын мэдлэг чадварыг

¹⁹ ЦБҮАЖ код 100, Цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг, эрх хэмжээг тодорхойлох, хавсралт.

дээшлүүлэх ажлыг улсын хэмжээнд нэгтгэн зохион байгуулж, мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангах²⁰ үүрэгтэй юм.

Иймд ЦЕГ-ын ЦДЦСНТ, СГАСХ болон ДХИС-ийн Сургалтын бодлого, төлөвлөлтийн газар нь цагдаагийн алба хаагчийн бүх төрлийн сургалтыг зохион байгуулах, төлөвлөгөө боловсруулах, дэвшилтэт сургалтын тогтолцоог бий болгох зэрэг олон ажлын хүрээнд хамтран ажиллах бүрэн боломжтой гэж үзэж байна. Үүнээс гадна цөөн хүн амтай Монгол Улсын хувьд дээрх байдлаар чиг үүрэг нь төсөөтэй хэд хэдэн сургалтын байгууллагууд байгаа нь хүний нөөцийн үр ашиггүй зардал гаргахаас гадна сургалтын хэврэг тогтолцоог бий болгож байж болзошгүй тул харьцуулсан судалгааны хүрээнд авч үзсэн цөөн хүн амтай орнууд болох Эстони, Австри, Хорват зэрэг орнууд шиг цагдаагийн боловсрол эзэмшүүлдэг их сургууль, академид цагдаагийн сургалтын чиг үүргүүдийг төвлөрүүлж сургалтын салангид тогтолцооноос нэгдсэн сургалтын тогтолцоо руу шилжүүлснээр үр ашиггүй зардал буурч цагдаагийн боловсрол, сургалтын тогтолцоог илүү тогтвортой хөгжүүлэх боломж нээгдэж болох юм.

II. Цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалт

Цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалт гэдэг нь цагдаагийн албанд ажиллах хүсэлтэй энгийн иргэдэд цагдаагийн талаарх наад захын, суурь ойлголт, мэдлэг өгөхөд чиглэсэн цагдаагийн мэргэжлийн сургалтыг хэлдэг. Цагдаагийн албаны тухай хуульд зааснаар Цагдаагийн төв байгууллага буюу Цагдаагийн ерөнхий газар цагдаагийн албаны хүний нөөцийн хэрэгцээ, шаардлагад үндэслэн цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагад захиалга өгдөг.²¹ Уг байгууллага нь ХЗДХЯ-ны харьяа Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төв байна. Уг төв нь мэргэжлийн сургалт буюу “Ахлагч” бэлтгэх сургалтад цагдаагийн албаны “Цагдаа”, “Цагдаа жолооч” зэрэг мэргэжлээр, ахлагч бүрэлдэхүүнийг бэлтгэн төгсгөдөг.

1. Сургалтын хугацаа

2017 онд Цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалтыг 3 сараас 1 жил хүртэл хугацаагаар зохион байгуулахаар журамласан боловч 2022 оны шинэчилсэн журамд 1 сараас 1 жил хүртэл хугацаатай болгож өөрчилсөн байна. ДХИС-ын сургалт хариуцсан холбогдох мэргэжилтнээс тодруулахад практикт цагдаагийн анхан шатны мэдлэг олгох сургалтыг 45 хоногийн хугацаагаар зохион байгуулж байна гэсэн юм. Өмнө нь 3 сарын хугацаанд сургалт явуулахдаа 600 орчим цагийн багтаамжтайгаар зохион байгуулдаг байсан бол журмын дагуу 1 сарын хугацаатай болгосноор сургалтын цаг улам багасна гэж үзэж байна.

²⁰ ЦБҮАЖ код 100, Цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг, эрх хэмжээг тодорхойлох, хавсралт.

²¹ Цагдаагийн албаны тухай хууль 66.8 дугаар зүйл.

Зарим гадаад орны цагдаагийн анхан шатны сургалтын хугацааг авч үзвэл 6 сараас (АНУ-ын Хьюстоны цагдаагийн академи, Канадын хааны морьт цагдаа (RCMP) Саскачеван дахь Академийн Депо хэлтэс, Польш дахь Szczytno-ийн цагдаагийн академи (WSPOL)) 30 сар хүртэл (Германы Бранденбургийн цагдаагийн академи, коллеж (Fachhochschule der Polizei), мөн Эстонийн Аюулгүй байдлын шинжлэх ухааны академи (EASS), Эстони болон Хорват дахь Цагдаагийн академид 18 сар орчим үргэлжилдэг байна. Сургалтын хөтөлбөрийн нийт цаг нь Канадын Депо хэлтэст 785 цаг, Германы Бранденбургийн цагдаагийн академи, коллежид 2861 цаг, Латви улсын Цагдаагийн коллежид 1560 цаг хүртэл байдаг.

ХБНГУ-ын Бранденбургийн цагдаагийн академийн цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалт нь нийт 2 жил 6 сарын хугацаатай үргэлжилдэг ба эхний сургалт 12 сар, 2 дахь сургалт нэгдсэн дадлагын хамт 9 сар, 3 дахь сургалтын гуравны нэг нь онолын хичээл, гуравны хоёр нь практик хичээлээс бүрдсэн 9 сарын сургалт бүхий 3 шатлалт сургалт ордог.

Францын үндэсний цагдаагийн Ерөнхий удирдлагын бүрэлдэхүүн дэх Цагдаагийн боловсролын захиргаа (la direction de la formation de police nationale - dFPn) нь цагдаагийн мэргэжлийн анхан шатны сургалт, бэлтгэлийг зохион байгуулах ажлыг хариуцдаг.²² Цагдаагийн анхан шатны бие бүрэлдэхүүнийг 12 сарын турш сургаж бэлтгэдэг. Эхний 4 сард цагдаагийн үйл ажиллагаа, ялангуяа эргүүл-хамгаалалтын алба хаахад шаардлагатай суурь мэдлэгүүдийг эзэмшээд 8 сарын турш цагдаагийн хэлтэст дадлагаар суралцдаг.²³ Цагдаагийн дунд шатны офицерууд 18 сарын сургалтад хамрагдах бөгөөд үүний 1 сар нь аль нэг хотын цагдаагийн газар урьдчилсан бэлтгэлд хамрагдаад, 7 сар Канне-эклюз дэх үндэсний цагдаагийн офицерын дээд сургуульд суралцана.²⁴ Дараа нь 3 сар нийслэлийн мөрдөн байцаах газар, дүүргийн эрүүгийн цагдаагийн алба, комиссириатад “стажер” буюу мэргэжил дээшлүүлэх хэлбэрээр суралцана.²⁵ Дадлагын дараа 2 сар сургуульдаа суралцаж, шалгалт өгснөөр сургалт дуусна.

Эдгээр сонгон судалсан цагдаагийн сургалтын байгууллага/академид цагдаагийн анхан шатны сургалтыг хамгийн багадаа 6 сар байхаар төлөвлөсөн байгаатай харьцуулбал, Монгол Улсад 1 сарын сургалтад хамрагдсан иргэнд цагдаагийн албаны үйл ажиллагаанд оролцож үүрэг гүйцэтгэх эрх олгож байгаа нь хэт богино хугацаанд тооцогдоно.

2. Сургалтын агуулга

²² Law enforcement theoretical and methodological journal, 2014, Б.Одончимэг, “олон улсын хууль сахиулах чиглэлийн боловсролын тогтолцооны хөгжлийн тойм: цагдаагийн боловсролын жишээн дээр”, 117 дахь талаас дам эшлэв.

²³ Мөн тэнд.

²⁴ Мөн тэнд.

²⁵ Мөн тэнд.

Цагдааг бэлтгэх, сургах хөтөлбөрийн агуулга олон жилийн туршид ихээхэн өөрчлөгдсөөр иржээ. Тухайлбал, уламжлалт цагдаагийн ажил нь цагдаагийн алба хаагчдаас өөрийгөө хамгаалах, баривчлах, буудах, жолоодох зэрэг механик аргыг хэрэглэх ур чадвартай байхыг шаарддаг байсны улмаас цагдаад эдгээрт холбогдсон биеийн хүчний дасгалуудыг заахад сургалтын хөтөлбөр чиглэгддэг байжээ.²⁶ Харин орчин үед цагдаагийн ажил нь бусадтай харилцах, асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргах зэрэг нэмэлт ур чадварт анхаарлаа хандуулдаг болсон.²⁷ Тиймээс цагдаагийн академи, сургалтын байгууллагууд эдгээр ур чадварыг цагдаагийн алба хаагч, суралцагчдад эзэмшүүлэхийн тулд сургалтын бүтэц, агуулга, хэрэгжилтийг оновчтой тохируулах шаардлагатай юм.²⁸ Цаашилбал, Цагдаагийн сургалт нь гүйцэтгэл, ур чадварыг сайжруулах түүнийгээ өөриймшүүлэхэд чиглэж байгаа буюу уламжлалт анги танхимд суурилсан, сургагч төвтэй заах аргаас татгалзаж суралцагч төвтэй заах арга руу шилжиж байна.

Монгол Улсын цагдаагийн мэргэжлийн сургалтаар “Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс, Нийгмийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагааны тактик, Захиргааны зөрчлийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, Цагдаагийн байгууллагын захиргааны үүрэг, Зохицуулагч цагдаагийн хийж гүйцэтгэх ажиллагаа, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах Цагдаагийн байгууллагын ажиллагаа, Цагдаагийн алба хаагчийн харилцааны ур чадвар, сэтгэл зүйн бэлтгэл, Хүний эрх ба Цагдаагийн байгууллага, Гэмт хэрэг, зөрчлийг шалгах хойшлуулшгүй ажиллагаа” зэрэг 21 төрлийн хичээлийг үзэж судалдаг.²⁹ Гэвч ДХИС-ийн сургалтын хөтөлбөрийн бүрэн агуулгыг олоход зарим хүндрэл үүссэн тул өнөөгийн сургалтын үндсэн хөтөлбөрт дүн шинжилгээ хийгээгүй болно. Харин практикт үүсэж буй бодит нөхцөлүүдэд үндэслэн сайн жишиг болохуйц олон улсын туршлагыг нарийвчлан судлахыг зорьсон.

2.1. Цагдаагийн албаны анхан шатны сургалтын сайн туршлага – сургалтын хөтөлбөр

ЕАБХАБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргын Цагдаагийн ахлах зөвлөхөөс гаргасан “Ардчилсан цагдаагийн үйл ажиллагааны удирдамж”-д заасан зарчим, зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх зорилгоор “Цагдаагийн албаны анхан шатны сургалтын сайн туршлага – сургалтын хөтөлбөр”³⁰ хэмээх гарын авлагыг бүтээжээ. Энэхүү гарын авлагад цагдаагийн байгууллагын үндсэн сургалтын загварыг сайжруулах нийтлэг стандартыг тусгасан ба ЕАБХАБ-ын гишүүн орнуудын цагдаагийн ерөнхий

²⁶ Chappell, A.T. (2008), "Police academy training: comparing across curricula", *Policing: An International Journal*, Vol. 31 No. 1, pp. 36-56. <https://doi.org/10.1108/13639510810852567>

²⁷ Blumberg, D. M., Schlosser, M. D., Papazoglou, K., Creighton, S., & Kaye, C. C. (2019). New directions in police academy training: A call to action. *International journal of environmental research and public health*, 16(24), 4941.

²⁸ Marenin, O. (2004). Police training for democracy. *Police practice and Research*, 5(2), 107-123.

²⁹ Цагдаагийн мэргэжлийн сургалт, <https://police.gov.mn/resource/policegovmn/media/XHCX/.docx>

³⁰ Good Practices in Basic Police Training – Curricula Aspects by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General SPMU Publication Series Vol.5, 2009, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/2/109933.pdf>

соёлыг дээшлүүлэх, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг илүү үр дүнтэй болгохын тулд цагдаагийн алба, чиг үүргийн загварыг илүү ардчилсан, олон нийтэд чиглэсэн байхад анхаарсан байна.

Дээрх гарын авлагад цагдаагийн алба хаагчийн заавал суралцах ёстой сургалтын агуулгыг гурван хэсэгт хуваажээ. Нэгд, ардчилсан цагдаагийн үйл ажиллагааны гол цөм болох үнэт зүйл, ёс зүй; Хоёрт, цагдаагийн ажилтнууд эдгээр үнэт зүйлс, ёс зүйд тулгуурлан өөр өөр практик орчинд хэрхэн шийдвэр гаргах талаар; Гуравт, цагдаагийн алба хаагчийн ур чадварт анхаарч үндсэн шаардлага, эргүүл, мөрдөн байцаалт, журам, хээрийн сургалтын талаарх агуулгыг хамруулсан байна. Эдгээрийг дор дэлгэрүүлж авч үзье.

а. Үнэт зүйл ба ёс зүй

Цагдаагийн албан хаагч нь иргэдийн эрхийг хамгаалах, хууль сахиулах үүрэг хүлээдэг. Ингэхдээ өдөр тутмын үйл ажиллагаанд ардчиллын үнэт зүйлийг баримтлах ёстой. Эдгээр үнэт зүйл нь соёлын олон талт байдал, ялгаварлан гадуурхалтын талаар ухамсарлан бүх хүмүүст тэгш, шударга хандах, арьс өнгө, үндэс угсаа, бэлгийн чиг баримжаа, хүйс, шашны хүчин зүйл зэрэгт мэдрэмжтэй, ёс зүйтэй хандах зэргээр илэрнэ. Эдгээрийг хэрэгжүүлэхдээ хүний үндсэн эрхийн баримт бичгүүд, цагдаагийн ёс зүйн дүрэм зэргийг хүндэтгэж, сахин биелүүлэх нь суурь ач холбогдолтой юм.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 23 дугаар зүйл буюу "Шаардлага тавих" харилцаа нь цагдаагийн алба хаагч, олон нийтийн цагдаагийн өдөр тутам, хамгийн түгээмэл хэрэглэж буй тодорхой ажиллагаа юм. Цагдаагийн байгууллагаас энэ тодорхой ажиллагаатай холбоотой тоон мэдээллийг нарийвчлан гаргадаггүй бөгөөд нийтийн хэв журам хамгаалах болон тээврийн цагдаагийн албаны чиг үүрэг гүйцэтгэж буй нэг алба хаагчийн зүгээс өдөрт дунджаар 30-аас дээш удаа хэрэглэдэг байж болох тооцоолол гарч байна.³¹

Цагдаагийн алба хаагч шаардлага тавих үед иргэд, цагдаагийн алба хаагчийн хооронд зөрчил үүсэх эрсдэл хамгийн өндөр байгаа бөгөөд судалгаанд оролцсон цагдаагийн 1035 алба хаагчийн 884 нь "иргэд бидний үйл ажиллагаанд сөрөг хандлагатай байдаг" гэж, 725 буюу 70 хувь нь "Иргэдийн хууль, эрх зүйн мэдлэг дутмаг байгаагаас иргэд болон цагдаагийн алба хаагчдын хооронд үл ойлголцол үүсдэг" гэх нэмэлт тайлбар ирүүлсэн байна.³²

Цагдаагийн алба хаагчийн үйл ажиллагааны үндсэн баримт бичиг болох Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам кодоод энэхүү "Шаардлага тавих"-тай холбоотой журмыг код-921 буюу "Албан үүрэг гүйцэтгэх үед алба хаагч

³¹ Нээлттэй нийгэм форум, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн зарим зүйл, хэсгийн хэрэгжилт судалгааны тайлан, 2022, 36 дахь тал.

³² Мөн тэнд.

хүнтэй харилцах, биеэ авч явах байдал" гэсэн журамд заасан нийтлэг шаардлагад тусган зохицуулж байна.

Шаардлага тавихтай холбоотой тусгайлан гаргасан үйл ажиллагааны журам байхгүй бөгөөд уг код-921-д цагдаагийн алба хаагчийн хүнтэй харилцах, биеэ авч явах байдлыг дэлгэрэнгүй тусгасан ч "иргэдэд шаардлагатай хууль, эрх зүйн мэдлэг, мэдээллийг тайлбарлахаас цааргалах", "тухайн иргэний хувийн байдлыг шууд дүгнэх боломжгүй тул харилцаандаа залхсан, төвөгшөөсөн байдал үзүүлэх"-ийг хориглосон агуулга бүхий нэмэлт оруулах боломж хэвээр байна. Тиймээс ЦБҮАЖ-д иргэдтэй харилцахдаа анхаарах зарим зүйл, заалт нэмж оруулах шаардлагатай гэж судлаачид үзжээ.³³

Хүснэгт 2. Цагдаагийн алба хаагчидтай холбоотой гомдол мэдээллийн статистик.

Цагдаагийн алба хаагчидтай холбоотой гомдол мэдээллийн статистик³⁴-ийг авч үзвэл:

102 тусгай дугаарт 2018 оны 4-р сараас 2021 оны 11-р сар хүртэлх хугацаанд цагдаагийн алба хаагч, түүний үйл ажиллагаатай холбоотой гомдлын шинжтэй 3442 дуудлага, мэдээлэл ирсэн байна. Эдгээр дуудлагын 287 тохиолдол буюу 8.3 хувь нь цагдаагийн алба хаагч, техник хэрэгсэл хохирсонтой холбоотой бол 2450 буюу 71.2 хувийг цагдаагийн алба хаагчийн үйл ажиллагаатай холбоотой гомдол, мэдээлэл эзэлж байна.

2022 онд Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газраас иргэд, байгууллагаас цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, алба хаагчдын сахилга, ёс зүйтэй холбоотой 126 дугаарын тусгай утас, Засгийн газрын 11-11 төв болон бичгээр ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч, шалгаж шийдвэрлэхэд 515 өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч шийдвэрлэсэн 486 өргөдөл, гомдлын 217 гомдолд алба хаагчийн буруутай үйлдэл тогтоогдсон бол давхардсан тоогоор нийт 515 алба хаагч холбогдон шалгагдсаны 451 буюу 87.6 хувь нь офицер, 64 буюу 12.4 хувь нь ахлагч байна.

Харин 2023 оны 10 дугаар сарын байдлаар иргэд, байгууллагаас цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, алба хаагчдын сахилга, ёс зүйтэй холбоотой 492 өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч, 458-ыг шалган шийдвэрлэснээс 165 гомдолд алба хаагчийн буруутай үйлдэл тогтоогдсон бол хүлээн авсан өргөдөл, гомдолд давхардсан тоогоор нийт 506 алба хаагч холбогдон шалгагдсаны 465 буюу 91.9 хувь нь офицер, 39 буюу 8.1 хувь нь ахлагч байна.

³³ Нээлттэй нийгэм форум, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн зарим зүйл, хэсгийн хэрэгжилт судалгааны тайлан, 2022, 40 дэх тал.

³⁴ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнд ЦЕГ-ын Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны төвөөс ирүүлсэн 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний 50/11461 дугаартай албан бичиг.

Эдгээр тоон мэдээллээс үзэхэд цагдаагийн алба хаагчдын сахилга, ёс зүйтэй холбоотой гомдол мэдээллийн тоо сүүлийн 5 жилд буураагүй үзүүлэлттэй байна. Гомдол, мэдээлэлд холбогдон шалгагдсан алба хаагчдын дийлэнх хувийг офицерууд эзэлж ба ахлагчийн тоо ч хангалттай буураагүй байна. Иймд офицер, ахлагч бэлтгэхдээ ёс зүйн сургалтыг анхан шатнаас нь эхлэн заах шаардлагатай байна.

Мөн цагдаагийн алба хаагчийн буруутай үйл ажиллагаатай холбоотой гомдол, мэдээллийн хувьд цагдаагийн алба хаагч "хараал хэлсэн", "заналхийлсэн", "сүрдүүлсэн", "хууль бус шаардлага тавьсан", "дарамталсан" гэсэн агуулга бүхий гомдол, мэдээлэл иргэдийн зүгээс давамгайлж ирдэг бөгөөд тодорхой аж ахуйн нэгж, албан газар, орон байранд дуудлагаар очих үедээ зүй бус харилцдаг, энгийн хувцас согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэсэн үедээ албаны үнэмлэхээ хэрэглэн бусдыг айлгадаг, төвөг уддаг гэсэн тохиолдлууд давамгайлж байна. Энэ нь алба хаагчид иргэдтэй харилцаа тогтоох анхны үе шатанд ёс зүйн шинжтэй зөрчил нийтлэг гаргагдсаар энэ нь цаашлаад хүний эрхийн зөрчил гарах суурь нөхцөл болдог байна.³⁵

Алба хаагчийн хувьд "Шаардлага тавих" тодорхой ажиллагаа нь алба хаагчийн харилцааны соёл, хууль, эрх зүйн мэдлэг чадвар, мэргэжлийн ур чадвараас шууд хамаардаг. Мөн өмнө хийгдсэн зарим судалгаануудад³⁶ алба хаагчдыг мэргэшүүлэх, давтан сургалтад хамруулах шаардлагатай болохыг зөвлөсөн ч хэрэгжилтэд нь ахиц гараагүй, цар тахлын нөхцөлд энэ асуудал орхигдсон, ор нэр төдий болсон, үр дүнд хүрээгүй гэж алба хаагчид өөрсдөө дүгнэжээ.

“Цагдаагийн албаны анхан шатны сургалтын сайн туршлага- сургалтын хөтөлбөр” гарын авлагын эхний бүлэг буюу “Үнэт зүйл ба ёс зүй” гэсэн бүлэгт судалбал зохих хичээлүүдэд нийт 7 чиглэлийн хичээлийн агуулга тусгасныг жагсаавал:

1. Хүний эрх
2. Ардчилсан зарчимт цагдаагийн үйл ажиллагаа
3. Цагдаа болон олон нийтийн түншлэл
4. Соёлын олон талт байдал
5. Жендэрийн асуудал
6. Цагдаагийн ёс зүй ба Ёс зүйн дүрэм
7. Авлигал зэрэг агуулга багтаж байна.

³⁵ О.Энххүслэн, “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх нь”, “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх нь” сэдэвт эрдэм шинжилгээний илтгэлийн уралдаанд оролцсон илтгэлийн хэсгээс, 2022.

³⁶ Нээлттэй нийгэм форум, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн зарим зүйл, хэсгийн хэрэгжилт судалгааны тайлан, 2022.

Цагдаагийн мэргэжлийн ёс зүйн хэм хэмжээ нь ажил, мэргэжлийн үйл ажиллагааны бүхий л салбарт ёс суртахууны өндөр зарчим, мэргэжлийн стандартыг тууштай баримталж, нэр төртэй, үнэнч шударга байх амлалтуудыг агуулж байдаг. Цагдаагийн алба хаагч нь бусдын ашиг сонирхлыг хэтрүүлэн ашиглах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс зайлсхийх ёстой ба цагдаагийн байгууллагын стандарт, бодлого, холбогдох хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх үүрэгтэй.

“Цагдаагийн ёс зүй ба Ёс зүйн дүрэм” гэсэн хичээлийн агуулгад:

Ёс зүйн дэд бүтэц; мэргэжлийн ёс зүйг баримтлаагүйгээс гарах үр дагавар; хүний хувийн үнэт зүйлсийн тогтолцоо; ухамсар; тэгш, шударга байдал; ил тод байдал - дотоод болон гадаад хяналт; нууцлал; зохих шалгалт; ёс зүйн эрсдэл, түүнийг удирдах арга хэмжээ; ашиг сонирхлын зөрчил; ёс зүйгүй үйлдлүүдийн болзошгүй анхааруулах шинж тэмдэг; хяналтын тогтолцоо; цагдаагийн албыг гутаан доромжлох-хувийн болон мэргэжлийн үр дагавар; өөрийгөө үнэлэх, ухамсарлах; эрх мэдлийн хязгаарлалт; зөрчил гаргагсдыг баривчлах, тэдгээртэй тэмцэх; олон нийтэд хандах хандлага зэрэг сэдвүүдийг гол болгож анхаарч байна.

Ёс зүйн сургалтыг цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтын хөтөлбөрт тусгах нь зайлшгүй боловч үүнээс гадна цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалтын хөтөлбөрт мөн тусгах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Анхан шатны болон ахисан түвшний сургалтын үйл ажиллагаанд мэргэжлийн ёс зүй, ашиг сонирхлын зөрчлийн сэдвийг тогтмол хамруулж байх ёстой.³⁷ Иймд ардчиллын үнэт зүйлс, соёлын олон талт байдал, ялгаварлан гадуурхалтгүй харилцаа зэрэг чиглэлийг хөтөлбөрт тусгадаг олон улсын сайн туршлагыг харгалзан, хүний эрхийн олон улсын гэрээний зарчим, хэм хэмжээнд тулгуурласан агуулгыг сургалтын хөтөлбөрт нэмж, багц цагт тооцох нь зүйтэй.

б. Үйл ажиллагааны үнэт зүйлс ба ёс зүй

Цагдаа бол олон нийтийн аюулгүй байдлыг хариуцдаг төрийн эрх мэдлийн хамгийн тод илрэл бөгөөд эргүүл, замын хөдөлгөөн, олон нийтийн болон хамгаалалтын цагдаагийн алба зэрэг нь тэргүүн эгнээнд иргэдтэй харилцдаг. Тэдний ажил үүргээ гүйцэтгэж буй ур чадвар нь үндэсний цагдаагийн албаны талаарх олон нийтийн эерэг, сөрөг ойлголтыг тодорхойлдог учир ажлын байран дээрх шийдвэр гаргалт, үйлдлүүд нь дээрх үнэт зүйлс, ёс зүйд тулгуурласан зөв дүгнэлтийг агуулсан байхыг шаарддаг. Энэ хэсэгт насанд хүрээгүй хүүхдүүд, хохирогчидтой ажиллах, эмх замбараагүй байдал зэрэг ихэвчлэн эмзэг нөхцөлд, практикт ёс зүй, үнэ цэнд суурилсан шийдвэр гаргах үйл явц хэрхэн илрэх ёстойг судалдаг.

³⁷ О. Энххүслэн, “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх нь”, “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх нь” сэдэвт эрдэм шинжилгээний илтгэлийн уралдаанд оролцсон илтгэлийн хэсгээс, 2022.

в. Цагдаагаар ажиллах ур чадвар

Цагдаагийн анхан шатны сургалт нь практик ур чадварыг агуулсан байх ёстой. Мэргэжлийн ур чадварын сургалт нь ердийн сорилт, нөхцөл байдалд шууд, зохист хариу арга хэмжээ авахаас гадна онцгой байдлын үед болон стандарт бус нөхцөлд зохих арга хэмжээг авахад бэлтгэдэг.

➤ Үндсэн шаардлага

Цагдаа нар үүргээ гүйцэтгэхийн тулд олон төрлийн үндсэн ур чадварыг эзэмшсэн байх ёстой. Үүнд: техник хэрэгсэл ашиглах, харилцаа холбоо, өөрийгөө удирдах чадвар, галт зэвсгийг зүй зохистой ашиглах зэрэг багтана.

➤ Эргүүл хийх

Урд шугамын цагдаагийн ажилтнууд өдөр тутмын ажлаа гүйцэтгэхийн тулд эргүүл хийх ур чадвар шаарддаг. Үүнд ерөнхий журам, замын хөдөлгөөний хууль, хэрхэн эрэн хайлт хийх, мөн томоохон ослын үед хэрхэн ажиллах талаар гүнзгий мэдлэг орно.

➤ Үндсэн мөрдөн байцаалтын ажиллагаа ба журам

Цагдаагийн алба хаагчаас төвийн болон орон нутгийн цагдаатай холбоотой хууль тогтоомж, холбогдох бодлогын талаар нарийн мэдлэгтэй байхыг шаарддаг. Тэд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үндэс, нотлох баримт цуглуулах талаар нарийн мэдлэгтэй байх ёстой.

➤ Хээрийн сургалт

Хээрийн сургалт нь цагдаагийн анхан шатны сургалтын салшгүй хэсэг бөгөөд үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн нэг юм. Хээрийн сургалт нь дадлагажигчдад танхимаар сурсан мэдлэг, ур чадвараа цагдаагийн бодит ажилд ашиглах боломжийг олгодог.

Бусад сургалтын хувьд цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалтын агуулгад тодорхой хэмжээгээр багтаж байгаа хэдий ч тэдгээр сургалтын агуулга, зорилго зэргийг уг гарын авлагын хүрээнд болон бусад судалгааны эх сурвалжийг ашиглан цаашид дэлгэрүүлж судлах нь зохистой. Энэхүү судалгааны хүрээнд багтсан цагдаагийн албанд тулгамдаж буй бусад асуудалд гол анхаарлаа хандуулах зорилгоор товч дурдсан болно.

2.2. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын цагдаагийн анхан шатны сургалт

ХБНГУ-ын Бранденбургийн цагдаагийн академийн цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалт нь нийт 2 жил 6 сарын хугацаатай 3 шатлалт сургалттай талаар бид өмнө нь авч үзсэн. Сургалт нь агуулгын хувьд дараах 6 модуль бүхий хөтөлбөрөөр явагддаг байна.

Үндсэн модуль:

1. Цагдаагийн үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс;
2. Цагдаагийн арга техник;
3. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх цагдаагийн үйл ажиллагаа;
4. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал;
5. Нэгдсэн арга хэмжээ/ Иргэдийн нэгдсэн зөвлөгөө;
6. Зааварчилгаа-дагалдах сургалтууд.

Цагдаагийн мэргэжлээр суралцагч нь сургалтын төгсгөлд 3-4 сарын дадлага хийдэг.

Эхний шатанд дараах хичээлийг үзнэ. Үүнд: Үндсэн хуулийн эрх зүй 62 цаг, Захиргааны эрх зүй 208 цаг, Гэмт хэрэг/зөрчлийн тохиолдлууд 134 цаг, Төрийн албаны эрх зүй 46 цаг, Мэргэжлийн ёс зүй 10 цаг, Цагдаагийн түүх 40 цаг, Сургалт явуулах үе шат (танилцах 7 хоног / сурах арга барил) 48 цаг, Номлолын хэрэглээ (нэгдсэн харилцаа/ герман хэл) 126 цаг, Удирдахуйн ухаан 26 цаг, Англи хэл 52 цаг, Нийгмийн ур чадвар 48 цаг, Цагдаагийн зураг авалт 32 цаг, Түгшүүрийн үеийн сургалт 16 цаг, Криминологи/ шүүх эмнэлэг судлал 106 цаг, Хэрэглээний сэтгэл зүй 16 цаг, Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи 96 цаг, Замын хөдөлгөөний эрх зүй 74 цаг, Тээврийн онол 54 цаг, Галт зэвсгийн сургалт 70 цаг, Сэлэлт ба аврах ажиллагаа 32 цаг, Бие хамгаалах/ таслан сэргийлэх ажиллагаа 82 цаг, Биеийн хүчний сургалт 60 цаг, Жолооны сургалт 30 цаг.³⁸

Хоёрдугаар шатанд: Захиргааны эрх зүй 76 цаг, Гэмт хэрэг/зөрчлийн тохиолдлууд 32 цаг, Мэргэжлийн ёс зүй 18 цаг, Номлолын хэрэглээ (нэгдсэн харилцаа/ герман хэл) 75 цаг, Англи хэл 48 цаг, Нийгмийн ур чадвар 24 цаг, Криминологи/ шүүх эмнэлэг судлал 62цаг, Хэрэглээний сэтгэл зүй 10 цаг, Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи 24 цаг, Замын хөдөлгөөний эрх зүй 36 цаг, Тээврийн онол 38 цаг, Галт зэвсгийн сургалт 24 цаг, Бие хамгаалах/ таслан сэргийлэх ажиллагаа 42 цаг, Биеийн хүчний сургалт 40 цаг, Жолоо барих болон аюулгүй байдлын сургалт 30 цаг, Анхны тусламж 21 цаг.³⁹

Гуравдугаар шатанд: Үндсэн хуулийн эрх зүй 10 цаг, Захиргааны эрх зүй 72 цаг, Гэмт хэрэг/зөрчлийн тохиолдлууд 42 цаг, Номлолын хэрэглээ (нэгдсэн харилцаа/ герман хэл) 60 цаг, Англи хэл 48 цаг, Нийгмийн ур чадвар 24 цаг, Практикийн сургалт "анхан шатны хэрэглээ" 40 цаг, Практикийн сургалт "хаалттай нэгж" 80 цаг, Криминологи/ шүүх эмнэлэг судлал 110 цаг, Криминологи 36 цаг, Хэрэглээний сэтгэл зүй 12 цаг, Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи 12 цаг, Замын хөдөлгөөний эрх зүй 52 цаг, Тээврийн онол 25 цаг, Галт зэвсгийн сургалт

³⁸ Police education and training systems in the OSCE region, 2018, pp. 105-118, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

³⁹ Мөн тэнд.

30 цаг, Бие хамгаалах/ таслан сэргийлэх ажиллагаа 38 цаг, Биеийн хүчний сургалт 24 цаг буюу 3 шатны нийт 2861 цагийн сургалт байна.⁴⁰

Чанарын хяналтыг Бранденбургийн цагдаагийн академийн Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх чанарын тусгай төв хэрэгжүүлдэг. Жил бүр оюутнууд нэрээ нууцлан хөтөлбөрийн талаарх судалгаа, санал асуулгад хамрагддаг. Хөтөлбөрийг тус сургуулийн багш нар боловсруулж яам баталдаг. Сургуулиа төгсөөд цагдаагийн алба хаагчид "Цагдаагийн алба" (дунд шатны удирдлага) мэргэжлээр диплом авна.

Онолын сургалт нь цагдаагийн байгууллагад явагдах бөгөөд салбар дундын болон практикт чиглэсэн сэдвээр хийгддэг. Дадлагын ажлыг Дотоод хэргийн яамнаас Бранденбургийн тодорхой сургалтын байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулна. Сургалт нь мэргэшүүлэх/төрөлжсөн, онол, практик гэсэн гурван хэсэгтэй.

2.3. Польш улсын цагдаагийн анхан шатны мэргэжлийн боловсролын сургалт

"Szczytno" цагдаагийн академи (WSPOL)-ийн сургалтын жишээг авч үзэв. Үүнд үндсэн сургалт зургаан сар үргэлжлэх бөгөөд энгийн иргэд заавал хамрагдах ёстой. Оюутнууд анхан шатны сургалтад хамрагдсаны дараа дасан зохицох (туршилтын) хугацаанд 38 ээлжээр (ойролцоогоор хоёр сар), цагдаагийн газарт тодорхой хяналтан дор ажилладаг.⁴¹

Бүх суралцагчид зориулсан үндсэн сургалт 124 хоног (зургаан сар) үргэлжилнэ. Үндсэн сургалтын 10 модуль байдаг:⁴²

1. Эрүүгийн ерөнхий хууль, цагдаагийн хууль тогтоомж – 127 цаг. Эрүүгийн хууль болон гэмт хэрэгтэн этгээдийн эрхийг судлах. Хэргийн газар, хэргийн газрын үзлэг, гэрчийн мэдүүлэг авах, цагдаагийн мэргэжлийн ёс зүй, хүний эрх;

2. Аюулгүй ажиллагааг явуулах, цагдаагийн үүрэг гүйцэтгэх, таслан сэргийлэх ажиллагаа – 326 цаг. Цагдаагийн зэвсэг, радио холбоо ашиглах. Хүн таних ажиллагаа, Шууд албадлага, галт зэвсэг хэрэглэх, Анхны тусламж, Нэгжлэг хийх. таслан сэргийлэх, эргүүл хийх журам;

3. Тагнуулын үйл ажиллагааны болон захиргааны хуулиар хүн, эд зүйлийг эрэн хайх, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг илрүүлэх – 89 цаг. Цагдаагийн мэдээллийн системийг ашиглах, Илрүүлсэн хүмүүстэй харьцах, Эрүүгийн тагнуул/мэдээлэл цуглуулах, Тайлагнах, баримтжуулах, Шенгений Aquis хөтөлбөр ашиглах, Техникийн аргууд;

⁴⁰Police education and training systems in the OSCE region, 2018, pp. 105-118, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

⁴¹ Мөн тэнд.

⁴² Мөн тэнд.

4. Баривчлагдсан этгээдийн байр болон дүрвэгсдийн цуваанд ажиллах – 20 цаг, Замчлах/хамгаалах үйлчилгээ үзүүлэх, Баривчлагдсан этгээдэд авах арга хэмжээ.

5. Замын хөдөлгөөний дүрэм, журам – 61 цаг. Замын хөдөлгөөний үндсэн дүрэм, Зам дээрх ажиллагаа, Баримт бичиг, протокол, Ослын газар. Согтууруулах ундаа хэрэглэсэн хүмүүстэй харьцах, Замын хяналт, тээврийн хэрэгсэлтэй холбоотой үндсэн үйл ажиллагаа;

6. Гэмт хэрэг, зөрчлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа – 50 цаг. Зөрчлийн хэрэг, Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, Заавал явуулах ажиллагаа, Тайлбарлах ажиллагаа. Байцаалт;

7. Нийтийн хэв журам хамгаалах – 52 цаг. Дүрэм журам. Олон нийтийн арга хэмжээний үеэр хямралын менежмент.Тактик;

8. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх (олон нийтийн цагдаа) – 13 цаг. Нийгмийн эмгэг судлал, Насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүдийг илрүүлэх, Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай ойлголт;

9. Буудлага – 98 цаг. Аюулгүй байдлын арга хэмжээ. Шуурхай, динамик нөхцөл байдлын буудлага. Пулемёт, винтовын хэрэглээ;

10. Хүч хэрэглэх, хөндлөнгөөс оролцох тактик – 132 цаг. Үндсэн моторт ур чадвар. Өөрийгөө хамгаалах элементүүд ба тактикийн арга хэмжээ. Саад тавих. Цагдаагийн бусад довтолгооны арга хэрэгсэл ашиглах. Хүмүүстэй харилцах.

Мэргэжлийн анхан шатны сургалтын хөтөлбөр нь урьдчилан сэргийлэх алба, эргүүлийн хамгаалалтын зохион байгуулалтын нэгж, цагдаагийн урьдчилан сэргийлэх нэгжид цагдаагийн алба хаагчийг (онол болон практикийн хувьд) анхан шатны түвшинд бэлтгэдэг.

III. Төгсөлтийн дараах үргэлжилсэн, мэргэшүүлэх сургалт

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд зааснаар Цагдаагийн албаны сургалтын байгууллага буюу аймаг, нийслэлийн бүсчилсэн сургалтын төвөөр дамжуулан цагдаагийн алба хаагч, ажилтныг мэргэжлийн бэлтгэл, давтан болон албаны сургалтад хамруулдаг. Мөн энэ төв нь албаны нохой ашиглах сургалт, Галт зэвсгийн тухай хуулийн 10.4-т заасан иргэний болон харуул хамгаалалтын зориулалттай галт зэвсэг эзэмших, ашиглах, хадгалах аюулгүй ажиллагааны сургалт болон гэрээт харуул хамгаалалтын сургалтыг төлбөртэй зохион байгуулахаас гадна шийтгэл хүлээсэн алба хаагчийн хамрагдах ёс зүйн сургалтыг цагдаагийн төв байгууллагын даргын баталсан үнэлгээний дагуу төлбөртэй явуулдаг.

Аймаг, нийслэлийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын дэргэд нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт тавих

үүрэг бүхий 5-7 хүний бүрэлдэхүүнтэй, иргэний төлөөлөл бүхий орон тооны бус Иргэний зөвлөл ажилладаг. Энэхүү зөвлөл нь цагдаагийн алба хаагчийн сургалт болон гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны ололт, орчин үеийн техник, технологи нэвтрүүлэх бодлогын хэрэгжилтэд хяналт тавих үүрэгтэй.

Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчдын 2023 оны сургалтын нэгдсэн төлөвлөгөөнд хүний эрхийн сургагч багшийн давтан сургалт болон хүний эрх, харилцаа хандлага, ёс зүйн цахим сургалтуудыг орохоор тусгажээ. Мөн Цагдаагийн алба хаагчийн 2023 оны үргэлжилсэн сургалтын төлөвлөгөөнд Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүй, хувийн соёл, анхаарах асуудал, Бие хүний хоорондын харилцаа ба ёс зүй, мэргэжлийн онцлогоос шалтгаалах сэтгэл зүйн өөрчлөлт болон Хүний эрхийн тухай ойлголт, үндсэн зарчим /Цагдаагийн алба хаагч үүргээ гүйцэтгэхдээ хүний эрх, эрх чөлөөг хангахад анхаарах асуудал/, Жендерийн ялгаварлан гадуурхалт, ажлын байрны бэлгийн дарамт, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхий тухай ойлголтын үзэл баримтлал зэрэг хүний эрхэд чиглэсэн хичээл орохоор тусгасан нь сайн талтай байна.

Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа Хөгжлийн Байгууллага (OECD)-аас хийсэн “Зүүн Европ, Төв Ази, Ази Номхон далайн улсуудын прокурорын бие даасан байдал” судалгааны тайланд алба хаагчийн бие даасан байдлын шалгуур үзүүлэлтийг гаргасан байна. Тус судалгааны хүрээнд цагдаа, мөрдөгчид холбогдох бие даасан байдлын шалгуур үзүүлэлтүүдийг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч субъект, хууль сахиулагч болохын хувьд прокурорынхтой төсөөтэй байдлаар авч үзье. Үүнд зааснаар цагдаагийн алба хаагч нь мэргэшсэн чиглэлээрээ анхан шатны болон байнгын тасралтгүй сургалтад хамрагдах эрх, үүрэгтэй бөгөөд мөн цагдаагийн албан хаагчид орох сургалтын хөтөлбөр, стандартыг тодорхойлоход хөндлөнгийн болон шинжилгээний байгууллага оролцох ёстой бөгөөд цагдаа бэлтгэх сургалтанд цагдаагийн бие даасан байдлыг хамарсан агуулгыг тусгасан байх ёстой байна. 2023 оны сургалтын төлөвлөгөөнд бие даасан байдлын талаар тодорхой хичээл, сургалт байгаагүй ч бусад хичээлийн агуулгад нэмэлт маягаар оруулах нь зохистой гэж үзэж байна.

Хууль сахиулахын их сургууль /одоогийн ДХИС/-аас Цагдаагийн сургуулийн хэрэгжүүлж буй сургалтын хөтөлбөрийг сайжруулах зорилгоор 2017 онд сургалтын хөтөлбөрийн талаарх ажил олгогчийн сэтгэл ханамжийн судалгаа хийжээ. Үүний дагуу Нийслэлийн цагдаагийн газар, хэлтсийн 101 удирдах албан тушаалтнаас ажил олгогчдын Цагдаагийн сургуулийн төгсөгчдийн мэдлэг, ур чадварын түвшин, шаардагдаж буй дадал, чадварын талаар 18 асуулга бүхий төгсөгчийн судалгааны фокус бүлгийн ярилцлагаар төгсөгчдийн бие даан ажиллах чадвар дунд зэрэг буюу 54 хувь, бичих ур чадвар хамгийн муу буюу 16 хувь нь, ерөнхий мэдлэг, ур

чадварыг дунд зэрэг гэж 63 хувь нь хариулсан байна.⁴³ Үүнээс үзэхэд цагдаагийн шинэ төгсөгчдөд ажлын байранд гарахад бичих ур чадвар, бие даан ажиллах чадварууд ихээхэн шаардагддаг ч төгсөгчдийн эдгээр чадвар нь хангалттай хөгжөөгүй байгааг харуулж байна. Иймээс цагдаагийн алба хаагчдад бичих ур чадвар, тайлагнах, судалгаа хийх зэрэг чадваруудыг хөгжүүлсэн хэл зүйн сургалтуудыг орох шаардлагатай гэж дүгнэв.

3.1. Эстонийн Аюулгүй байдлын шинжлэх ухааны академи⁴⁴

Эстонийн Аюулгүй байдлын шинжлэх ухааны академи (EASS) нь Эстони дахь цорын ганц цагдаагийн боловсролын байгууллага юм. Эстонийн дээд болон мэргэжлийн боловсролын байгууллагуудын чанарын агентлагаас Академийн бүх сургалтын хөтөлбөрийг Эстони улсын үндэсний чанарын хамгийн дээд тэмдгээр шагнасан байна.

Цагдаагийн үргэлжилсэн сургалтыг тус Академийн Үргэлжилсэн сургалтын төв зохион байгуулдаг. Энэ төв нь түнш байгууллагууддаа тусгайлан зориулсан буюу байгууллагын шаардлагад (цагдаа, онцгой байдал гэх мэт) нийцүүлсэн сургалтуудын хөтөлбөр санал болгодог.

Цагдаагийн алба хаагч бүрийн жил бүр заавал хамрагдах ёстой бие бялдрын сургалтууд байдаг. Цагдаагийн алба хаагчийн хамрагдах ёстой сургалтын хэмжээ нь ажлын онцлогоос хамаарна. Гадуур ажилладаг цагдаа нар жилдээ буудлагын нэг, бие хамгаалалтын хоёр сургалтад хамрагдах ёстой. Харин оффист ажиллаж байгаа цагдаагийн алба хаагчид зөвхөн бие хамгаалах нэг сургалт, буудлагын нэг сургалтад л хамрагддаг. Мөн цагдаагийн бүх алба хаагч жил бүр бие бялдрын шалгалт өгөх шаардлагатай. Бүх цагдаагийн алба хаагч жил бүр оролцох ёстой биеийн хүчний бус тусгай сургалт байхгүй ч зарим тусгай ажлын байранд ийм төрлийн сургалт хийж болно. Хэрэв офицер тушаал дэвшихээр бол шаардлагатай тусгай сургалтад хамрагдах ёстой.

3.2. Хорват улсын Цагдаагийн академи⁴⁵

Хорват Улсын Цагдаагийн академи нь Мэргэжил дээшлүүлэх үргэлжилсэн сургалт, мэргэшүүлэх сургалт болон дадлагажуулах сургалтууд явуулдаг.

Мэргэшүүлэх сургалт (specialized training) нь цагдаагийн аль нэг мэргэжлээр (цагдаа, хилийн цагдаа, эрүүгийн мөрдөгч) мэргэшиж ажиллахад шаардлагатай мэдлэг, зөвшөөрлийг олгодог бөгөөд ажлын нарийн төвөгтэй байдлаас хамааран хэд хоногоос зургаан сар хүртэл үргэлжилдэг.

⁴³ ХСИХ-ын Цагдаагийн сургуулийн сургалтын хөтөлбөрийн талаарх ажил олгогч, төгсөгчийн сэтгэл ханамжийн судалгааны тайлан, 2017, 5 дах тал.

⁴⁴ The Estonian Academy of Security Sciences, https://www.sisekaitse.ee/en/estonian-academy-security-sciences?language_content_entity=en

⁴⁵ Education for police officers, <https://gov.hr/en/education-for-police-officers/1044>

Мэргэжил дээшлүүлэх сургалт (professional development) нь албан үүргээ гүйцэтгэхэд шаардагдах мэдлэг, ур чадварын түвшинг дээшлүүлэх зорилготой цагдаагийн алба хаагчдын байнгын сургалт бөгөөд семинар, эрдэм шинжилгээний хурал, лекц, дахин мэргэжил дээшлүүлэх болон, сургагч багшийг бэлтгэх цагдаагийн сургалт зэрэг хэлбэрээр явагддаг.

Мэргэшүүлэх болон дадлагажуулах сургалт (in-service training) нь Дотоод хэргийн яамны зорилго, зорилтоос хамаардаг. Энэ ангиллын сургалтыг Дотоод хэргийн сайдын баталсан жилийн төлөвлөгөөнд яам, Цагдаагийн газрын хэрэгцээ, шаардлага, зорилттой уялдуулан тусгана.

Сүүлийн жилүүд дэх дадлагажуулах сургалтын гол агуулга нь

- Хилийн цагдаа;
- Гэмт хэргийн техник;
- Олон нийтийн цагдаа;
- Замын хөдөлгөөний зохицуулалт;
- Насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүд;
- Олон нийтийн цагдаагийн офицерын тусгай сургалт;
- Гэр бүлийн хүчирхийлэл зэрэг агуулгын хүрээнд байсан байна.⁴⁶

3.3. Монтенегро улсын Цагдаагийн академи⁴⁷

Монтенегро улсад цагдаагийн сургалтыг нэгдсэн байдлаар явуулдаг байгууллага нь Монтенегро улсын Цагдаагийн академи байна. Мэргэжлийн болон мэргэшүүлэх сургалтыг Боловсролын яам, Дотоод хэргийн яамнаас жил бүр баталсан хөтөлбөрт үндэслэн хэрэгжүүлдэг.

Цагдаагийн байгууллагын дадлагажуулах сургалтын үндсэн чиглэл нь:

- Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг;
- Кибер гэмт хэрэг;
- Үй олноор хөнөөх зэвсгийн тархалтаас урьдчилан сэргийлэх;
- Зөрчилдөөнийг зохицуулах нөхцөл байдал;
- Гэр бүлийн хүчирхийлэл;
- Эрсдэл ихтэй цуглааны аюулгүй байдал;
- Хүний эрх гэх мэт.

Жилд ойролцоогоор цагдаагийн алба хаагчболон цагдаагийн бусад албан хаагчдад 60-70 орчим төрлийн сургалт явуулахаар төлөвлөдөг байна. Эрүүгийн эрх зүй болон хилийн чадавхыг бэхжүүлэх чиглэлээр агуулгыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд онцгой анхаарал хандуулдаг. Цагдаагийн академи нь алба хаагчдад англи хэлний сургалт явуулдаг бөгөөд энэ нь шинэчлэлийн чадавхыг

⁴⁶ Police education and training systems in the osce region, 2018, pp. 125-131, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

⁴⁷Montenegro, <https://polis.osce.org/country-profiles/montenegro>

дээшлүүлж, цагдаагийн алба хаагчдыг олон улсын сүлжээний нэг хэсэг болгох боломж олгодог байна.

3.4. ХБНГУ-ын Бранденбургийн цагдаагийн академи

ХБНГУ-ын Бранденбургийн цагдаагийн академи нь анхан шатны сургалтаас гадна дадлагажуулах сургалт явуулдаг. Дадлагажуулах сургалт нь бүс нутгийн цагдаагийн дарга нар, цагдаагийн ажилтнуудын шилжилт хөдөлгөөнөөс ихээхэн хамаардаг. Бранденбургийн их сургуулийн бүсийн төвүүд дадлагажуулах сургалт явуулдаг.

Заавал хамрагдах дадлагажуулах сургалтад:

- Кибер гэмт хэрэг;
- Мөрдөн байцаалт;
- Байцаалтын арга техник;
- Замын хөдөлгөөний дүрэм;
- Бие хамгаалах;
- Хээрийн сургалт;
- IT технологи;
- Галт зэвсгийн техник,
- Буудлага
- Манлайлал зэрэг хичээлүүд багтдаг.⁴⁸

Мөн байгууллагын хүсэлтийн дагуу дадлагажуулах сургалт явуулахаас гадна цагдаагийн байгууллагын өдөр тутмын ажилтай холбоотой тогтмол мэргэжил дээшлүүлэх сургалтууд байдаг. Бранденбургийн цагдаагийн эрх зүйн коллеж нь цагдаатай холбоотой судалгаа, холбогдох арга зүйн үйл ажиллагааг FHPol-ийн эрхэм зорилгын нэг гэж тодорхой заажээ.

3.5. Америкийн Нэгдсэн Улсын цагдаагийн академи

АНУ-д цагдаагийн академиас дадлагажуулах хөтөлбөрүүд санал болгодог. Сургалтын хуваарь, хичээлийн тодорхойлолт, зардлыг нийтлэх замаар дадлагажуулах хөтөлбөр зарлагддаг. Хэдийгээр дадлагажуулах хөтөлбөрт хамрагдах нь сайн дурын үндсэн дээр байдаг ч офицеруудыг аль болох олон сургалтанд хамрагдахыг зөвлөдөг байна. Заримдаа цагдаагийн хэлтсүүд нь тодорхой үүрэг даалгаврыг гүйцэтгэхэд тусгай сургалтад хамрагдсан байхыг шаарддаг. Цаашилбал, офицер зарим үүргээ биелүүлээгүй тохиолдолд дадлагажуулах сургалтад хамрагдах үүрэгтэй. Нөгөөтэйгүүр, АНУ-д мөрдөгч, техникийн ослын мөрдөн байцаагч, тусгай хариу арга хэмжээ авах багийн гишүүд

⁴⁸ Police education and training systems in the osce region, 2018, pp. 105-118, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

зэрэг тусгай боловсон хүчнийг сургахад зориулсан тусгай сургалтын хөтөлбөрүүд мөн байдаг.⁴⁹

3.6. Турк улсын үндэсний цагдаагийн газар

Турк улсад Үндэсний цагдаагийн газрын Сургалт, боловсролын хэлтсээс гадна бусад хэлтсийнтодорхой нэгжүүд мэргэжил дээшлүүлэх/дадлагажуулах сургалт явуулдаг. Тухайлбал, Нийтийн хэв журам хамгаалах газрын Эрүүгийн мөрдөн байцаах, судалгаа, сургалтын төв (SASEM) болон Туркийн Мансууруулах бодис, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын академи (TADOC) нь сургалт, судалгааны тэргүүлэх байгууллагуудын нэг юм. Сургалт, боловсролын хэлтсээс жил бүр сургалтын хөтөлбөрийг гаргадаг. Офицерууд ямар ч сургалтад хамрагдах боломжтой. Сургалт, боловсролын хэлтсийн сургалтын нэгдсэн төлөвлөгөөнд тусгагдсаны дагуу аймгийн цагдаагийн хэлтсүүд мөн хэлтсийн хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн мэргэжил дээшлүүлэх сургалтыг зохион байгуулж болно. Гэсэн хэдий ч эрэлт хэрэгцээ их байдаг учир бүх сургалтыг хүн бүрд орох боломжгүй байдаг. Дунджаар нийт цагдаагийн тавны нэг нь Туркийн үндэсний цагдаагийн газарт мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад хамрагдах боломжтой. Тэнхимийн хэрэгцээнд тулгуурлан мэргэшүүлэх сургалтуудыг хүссэн үедээ зохион байгуулж, санал болгож болно. Үүнтэй холбогдуулан Туркийн Үндэсний цагдаагийн газар АНУ-тай маш төстэй төрөлжсөн сургалттай гэж хэлж болно.⁵⁰

Дээрх сонгон судалсан 6 орны 5-д нь цагдаагийн академи анхан шатны мэргэжлийн сургалт, бакалавр, магистрын дээд боловсролын сургалтаас гадна цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн буюу дадлагажуулах сургалт болон мэргэшүүлэх зэрэг бусад сургалтыг хамтад нь орж байна. Харин Турк Улсын Үндэсний цагдаагийн газрын Сургалт, боловсролын хэлтэс, Нийтийн хэв журам хамгаалах газрын Эрүүгийн мөрдөн байцаах, судалгаа, сургалтын төв болон Туркийн Мансууруулах бодис, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын академи зэрэг нь Монгол Улсын Цагдаагийн ерөнхий газрын холбогдох бусад сургалтын нэгжүүдтэй адил цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн, дадлагажуулах зэрэг сургалтыг орж байна.

Сургалтын агуулгын хувьд шинэ нөхцөл байдал, алба хаагчийн хэрэгцээ шаардлагыг үндэслэн жил бүр өөр агуулгаар сургалтыг зохион байгуулах боломжтой байна. Нийтлэг байдлаар авч үзвэл кибер гэмт хэрэг, гэр бүлийн хүчирхийлэл зэрэг сэдвүүд дадлагажуулах сургалтад түгээмэл байгаа бөгөөд Монтенегро улсад хүний эрхийн сургалт ордог нь давуу талтай юм.

⁴⁹ A_Comparative Study of the Police Training in the United States United Kingdom and Turkey, p.18, https://www.academia.edu/12541123/A_Comparative_Study_of_the_Police_Training_in_the_United_States_United_Kingdom_and_Turkey

⁵⁰ Мөн тэнд.

Дүгнэлт

Улс орнуудын цагдаагийн байгууллагын нийтлэг зорилго нь нийгмийн аюулгүй, амар тайван байдлыг хамгаалах, түүнд үйлчлэх явдал юм. Гэсэн хэдий ч үйл ажиллагаа явуулах арга барил нь тодорхой шалтгааны улмаас өөр байж болно. Цагдаагийн алба хаагчийн сургалт нь цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг хэрхэн хэрэгжихийг тодорхойлох гол хүчин зүйлүүдийн нэг юм.

Монгол Улсад цагдаагийн алба хаагчийг сургах боловсрол, сургалтын тогтолцоог онцгой анхаарч Засгийн газраас үе шаттайгаар, тасралтгүй хөгжүүлэхээр бодлогын баримт бичгүүдэд тусгаж ирсэн ч хэрэгжилт хангалтгүй, сургалтын нэгдсэн тогтолцоог оновчтой тодорхойлоогүй байна.

Холбогдох журмууд хоорондоо зөрчилтэйн улмаас тэдгээрийг дагалдуулж баталсан сургалтын хөтөлбөрүүд оновчгүй бөгөөд Цагдаагийн албаны тухай хууль болон холбогдох журмаар тодорхойлоогүй сургалтын төрлүүдийг нэмж тусгасан, ЦАТХ-д заасан сургалтын төрлийг дагаж мөрдөөгүй зэргийг анхаарах шаардлагатай. Мөн холбогдох журмуудад чадавхжуулах, ур чадварын, мэдлэг, ур чадварын, мэргэшүүлэх, давтан, үргэлжилсэн, ажлын байрны, ажлын байран дахь албаны, ажлын байран дээрх албаны, албаны сургалт зэрэг хоорондоо авцалдаагүй, олон төрлийн сургалтыг тусгасан нь сургалтууд харилцан уялдаагүй байх, давхцах, хийдэл гарах зэрэг асуудлыг үүсгэжээ. Харин энэхүү судалгаанд хамрагдсан гадаад орнуудад цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоо харьцангуй тогтсон хандлагатай, бүтэц, нэр томьёо, хөтөлбөр, агуулга тодорхой байгаа бөгөөд мэргэшүүлэх, дадлагажуулах, үргэлжилсэн зэрэг сургалтын тодорхой төрлийг тогтмол хэрэгжүүлж байна.

Сургалтын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх журам болох 118 дугаар журамд нэлээд их алдаа, дутагдал илэрсэн. Тухайлбал, хүчингүй болсон Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийг эш татан зохицуулсан байна. Мөн “Цагдаа-мэргэжлийн дээд боловсролын сургалт” гэсэн хуульд заагаагүй нэр томьёо хэрэглэснээс гадна “Цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт”-гэсэн ойлголтоос ялгахад хүндрэл үүсгэж байна. Эдгээр журам, хөтөлбөрт заасан сургалтууд болон хөтөлбөр, төлөвлөгөөний нэршлийг мөн Цагдаагийн албаны тухай хуульд нийцүүлэх эсхүл зохистой байдлаар шинэчлэн тусгахад анхаарах шаардлагатай юм.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам болох 118, 239 дүгээр журам зэргийг хангалттай шинэчилж, боловсронгуй болгоогүй байна. Тухайлбал, Сургалтын бодлого, боловсруулж хэрэгжүүлэх 118 дугаар журмыг 2022 онд шинэчлэн баталсан боловч Цагдаагийн ерөнхий газрын нэгжийн өөрчлөлттэй холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтийг өнөө хүртэл оруулаагүй байв. Үүний улмаас ЦЕГ-ын аль хэлтэс, нэгж ямар чиг үүргийг хэрхэн хэрэгжүүлж байгаа нь тодорхой бус болсон.

Мөн цагдаагийн алба хаагчдын ёс зүйн асуудал иргэдээс ирж буй гомдол, мэдээллийн дийлэнх хувийг эзэлж байгаа нь албаны сургалтаар ёс зүйн сургалт орж байгаа хэдий ч үр дүнд хүрээгүй бөгөөд ёс зүйн асуудал чухал хэвээр байгаагийн илрэл юм. Ёс зүйн сургалтыг цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтын хөтөлбөрт тусгах нь зайлшгүй боловч үүнээс гадна цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалтын хөтөлбөрт мөн тусгах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Цагдаагийн анхан шатны сургалтад ардчиллын үнэт зүйлс, соёлын олон талт байдал, ялгаварлан гадуурхалтгүй харилцаа зэрэг чиглэлийг хөтөлбөрт тусгадаг олон улсын дурдсан сайн туршлагыг харгалзан, хүний эрхийн олон улсын гэрээний зарчим, хэм хэмжээнд тулгуурласан агуулгыг Монгол Улсын цагдаагийн анхан шатны сургалтад багтаах нь зүйтэй.

Монгол Улсын тухайд иргэд 1 сарын сургалтад хамрагдсанаар цагдаагийн албаны үйл ажиллагаанд оролцож үүрэг гүйцэтгэх эрхтэй болж байгаа нь сонгон судалсан улс орнуудын цагдаагийн сургалтын байгууллагад хэрэгжиж буй цагдаагийн анхан шатны сургалттай харьцуулахад хэт богино хугацаатай байгааг зайлшгүй анхаарах шаардлагатай.

Харин цагдаагийн алба хаагчийн төгсөлтийн дараах сургалтын тухайд, сонгон судалсан орнуудын дийлэнх нь цагдаагийн боловсролын асуудал хариуцдаг тусгай академид хариуцуулж сургалтуудыг бүхэлд нь зохион байгуулдаг бол Турк Улсын Үндэсний цагдаагийн газрын болон Австри улсын Цагдаагийн байгууллагын тусгай хэлтсүүд зарим төрлийн үргэлжилсэн сургалтыг хариуцдаг нь Монгол Улсын сургалтын тогтолцоотой төсөөтэй байна гэж үзэв.

Санал

Энэхүү бүлгийн дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Цагдаагийн алба хаагчийн сургалттай холбоотой 118, 239, А/211, 951 дүгээр журам зэрэг холбогдох журмууд хоорондын нийцлийг хангах, гадаад орнуудын туршлага, жишгийг баримтлан сургалтын төрлүүдийг нэгтгэж боловсронгуй болгох, Сургалтуудыг төлөвлөхдөө холбогдох журамд заасан нэр томъёо, ангилалд нийцүүлэх, холбогдох журмыг Цагдаагийн албаны тухай хуульд нийцүүлж шинэчлэх;
2. Мэргэшүүлэх сургалтыг холбогдох журмууд болон хөтөлбөртөө тусгайлан тусгасан байгаа хэдий ч гадаад орнуудын жишгийг харгалзан дотоодын хэрэгцээ, шаардлагыг үндэслэн үндсэн сургалтын төрөл болгож хуульчлах;
3. Хууль тогтоомжид заасан сургалтын нэршил болон төрлүүдийг тусгаж сургалтын хөтөлбөр батлах, журамд тусгаагүй сургалтыг хөтөлбөрт тусгахаас зайлсхийх;
4. Сургалтын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх тухай 118 дугаар журамд Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хүчингүй болсон хууль эш татсан

байгааг өөрчилж, хүчин төгөлдөр үйлчилж буй “Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай” хуулийг үндэслэх;

5. “Цагдаа-мэргэжлийн дээд боловсролын сургалт” гэсэн нэр томъёог Боловсролын ерөнхий хуулийн 3.1.18-д заасны дагуу “Цагдаагийн дээд боловсролын сургалт” гэж томъёолох;
6. Төлөвлөгөө, журмуудад заасан “Цагдаа-мэргэжил олгох сургалт” болон “Цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт” зэрэг нэр томъёог нэгтгэж жигдлэх;
7. Журмын 118.9.3.б-д заасан хэл, найруулга зүйн алдаатай бичвэрийг засах, мөн зүйлд тусгасан зөвлөл нь уг зүйлийн д болон з-д заасан чиглэлээр хийсэн ажлууд, сургалтын тайланд хийсэн дүн шинжилгээ, аргачлал, зөвлөмж зэргийг олон нийтэд сурталчлан таниулах;
8. Цөөн хүн амтай манай улсад цагдаагийн албаны сургалт явуулах чиг үүрэг бүхий төсөөтэй хэд хэдэн сургалтын байгууллага байгаа нь хүний нөөцийн үр ашиггүй зардал гаргахаас гадна сургалтын нэгдмэл бус, хэврэг тогтолцоог бий болгож байж болзошгүй байгааг анхаарч, харьцуулсан судалгааны хүрээнд авч үзсэн улс орнууд шиг цагдаагийн боловсрол эзэмшүүлдэг их сургууль, академид цагдаагийн сургалтын чиг үүргийг төвлөрүүлж, үр ашиггүй зардлаас зайлсхийх;
9. ЦБҮАЖ-ын 118.7.3.д-д заасан ёс зүйн сургалт нь зөвхөн зөрчил гаргасан алба хаагчдын хамрагдах сургалт байхаар ойлгогдож байх тул бүх алба хаагчдын ёс зүйн сургалтыг үндсэн төрлийн сургалт болгон журамлах, цагдаагийн анхан шатны боловсролын сургалтын хөтөлбөрт тусгах;
10. Монгол Улсын цагдаагийн мэргэжлийн боловсролын сургалт олгох хугацаа, багц цагийг нэмэгдүүлэх;
11. Гомдол, мэдээлэлд холбогдон шалгагдсан алба хаагчдын дийлэнх хувийг офицерүүд эзэлж байгаа ч ахлагчдын тоо хангалттай буураагүй байна. Иймд офицер, ахлагч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрт ёс зүйн сургалтыг анхан шатнаас нь эхлэн орохоор тусгах;
12. Цагдаагийн ерөнхий газрын Хүний нөөцийн хэлтэс, Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны нэгдсэн төв болон Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтсийн үйл ажиллагааг уялдуулж бүтцийн хувьд нэгтгэх арга хэмжээ авах, ДХИС-ийн сургалтын чиг үүрэгтэй уялдуулж зохион байгуулалт хийх;
13. Сургалтын агуулгад цагдаагийн алба хаагчийн бие даасан байдал болон монгол хэлний найруулга зүй, бичгийн ур чадварыг дээшлүүлэх хэл зүйн сургалтуудыг багтаах.

ХОЁР. ЦАГДААГИЙН АЛБАНЫ ДОТООД ХЯНАЛТ ШАЛГАЛТ

Судалгааны тус бүлэгт Монгол Улсын Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газрын эрх зүйн байдал, бүтэц, иргэдээс ирүүлсэн гомдол болон гадаадын зарим улсын холбогдох байгууллагын бүтцийн талаар судаллаа.

I. Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх систем⁵¹

Олон улсад цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх таван төрлийн систем байдаг. Үүнд:

Хүснэгт 3. Иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх систем.

№	Системийн төрөл	Тайлбар
1.	Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт	Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын систем нь цагдаагийн байгууллагад харьяалагддаг, дотооддоо хяналт шалгалт явуулж шийдвэр гаргадаг. Гэвч энэхүү системийг үр дүн муутай, хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэхгүй, ардчилсан бус, олон нийтийн итгэлийг төрүүлдэггүй, үр дүнгүй арга гэж шүүмжлэлдэг.
2.	Яамны харьяа цагдаагийн гомдол шалгах байгууллага	Яамны харьяа байгууллага гомдлыг шийдвэрлэх нь хараат бус байдлыг бий болгож байгаа боловч нэг салбарын шаталсан бүтэц гэдэг утгаараа 1 дэх системийн адил үр дүнгүй арга гэх шүүмжлэлд өртдөг байна.
3.	Улсын прокурорын дэргэдэх хянан шалгах байгууллага	Прокурорын байгууллагын дэргэдэх цагдаагийн алба хаагчдын үйлдсэн гэмт хэргийг хянан шалгах, яллах бүрэн эрхтэй байгууллага юм. Гэхдээ зөвхөн эрүүгийн гэмт хэрэгт холбогдох гомдлыг шийдвэрлэх эрхтэй.
4.	Омбудсмен	Омбудсмен байгууллага нь төрийн алба хаагчдын эсрэг гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэдэг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн, эрх бүхий байгууллага юм. Бие даан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдаггүй ба гомдол гаргагч, мөрдөн байцаагч хоёрыг холбож зуучлах үүргийг гүйцэтгэдэг. Гэвч цагдаагийн алба хаагчийн эсрэг гаргасан олон тооны өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэхэд хангалтгүй гэж үзэх нь бий.
5.	Иргэдийн хяналт шалгалт	Цагдаагийн алба хаагчийг цагдаагийн алба хаагч бус хөндлөнгийн этгээд болох иргэдээр шалгуулах

⁵¹ Graham Smith. International police complaints reform, <https://rm.coe.int/16806dbbbb>

	<p>маш энгийн шалгууртай, хараат бус систем юм. Гомдолтой холбогдуулан хийсэн цагдаагийн мөрдөн шалгах ажиллагааг хянах, бие даан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах зэрэг эрхтэй байдаг.</p>
--	--

Монгол Улсын хувьд нэг дэх систем буюу цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналтын системийг ашигладаг. Үүнийг дэлгэрүүлж авч үзье.

II. Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт-аюулгүй байдлын эрх зүйн үндэс

Цагдаагийн албаны тухай хуульд зааснаар цагдаагийн байгууллага гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.⁵² Мөн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1, 14.1.3 болон Долдугаар, Аравдугаар бүлгүүдэд тус тус зааснаар цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналтын эрх зүйн үндсийг дараах байдлаар хуульчилсан байна. Үүнд:

- Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд тавих иргэний хяналт;
- Монгол Улсын Их Хурал, Засгийн газар, иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг дарга зөвхөн хуульд тусгайлан эрх олгосон асуудлаар цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт тавих;
- Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналтыг цагдаагийн төв байгууллагын дарга хэрэгжүүлэх;
- Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн буруутай үйл ажиллагаа, шийдвэрээс хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн гэж иргэн, албан тушаалтан үзвэл дотоод хяналт-аюулгүй байдал хариуцсан нэгж болон прокурор, шүүхэд гомдол гаргах.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой хяналтын эрх зүйн үндсийг бусад хуульд тусгасан байдлыг мөн авч үзье⁵³.

Засгийн газрын хяналтын тухай хуулийн 3.1-д “яам, Засгийн газрын агентлаг, аймаг, нийслэлийн Засаг дарга, тэдгээрийн албан тушаалтан /цаашид "байгууллага, албан тушаалтан" гэх/, улсын төсөвт үйлдвэрийн газар, төрийн болон орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаанд тавих хяналттай

⁵² Цагдаагийн албаны тухай хууль, 4.1.Цагдаагийн алба нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төрийн тусгай алба мөн, <https://legalinfo.mn/mn/detail/12469&menuid=74>

⁵³ Засгийн газар дахь хяналтын тухай хууль, 1.1.Энэ хуулийн зорилго нь захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хууль ёсыг сахиулах, сахилга, хариуцлагыг дээшлүүлэх, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах, Засгийн газраас харьяа байгууллага, албан тушаалтанд хяналт тавих тогтолцоог бүрдүүлэхэд оршино, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawid=16532040173281>

холбогдсон харилцааг энэ хуулиар зохицуулахаар заажээ. Ингэхдээ “...цагдаагийн байгууллагын энэ хуулийн 3.2.3-т⁵⁴ зааснаас бусад үйл ажиллагаанд” энэхүү хяналтыг хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Мөн хуулийн 5.1-д зааснаар тус хуулийн 3.1-д заасан байгууллага, албан тушаалтны дараах үйл ажиллагаанд хяналт тавихаар тодорхойлжээ. Үүнд:

- 5.1.1.хууль тогтоомж, бодлого, шийдвэрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа;
- 5.1.2.албаны чиг үүргээ хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа, гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөний биелэлт;
- 5.1.3.хүн, хуулийн этгээдэд төрийн үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа;
- 5.1.4.дотоод хяналтын үйл ажиллагаа;
- 5.1.5.ил тод, нээлттэй байдлыг хангах үйл ажиллагаа;
- 5.1.6.мэдээлэл авах эрхийг хангах үйл ажиллагаа;
- 5.1.7.байгууллагаас хууль болон гэрээний үндсэн дээр шилжүүлэн авсан төрийн тодорхой чиг үүргийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа;
- 5.1.8.ёс зүйн зөвлөлийн үйл ажиллагаа;
- 5.1.9.ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа.

Харин дотоод хяналт шалгалт гэх ойлголтыг бусад эх сурвалжаас судалж үзэхэд Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэх явцад цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, дэвшүүлсэн зорилго, төлөвлөгөө, стандартын дагуу явагдаж байгаа эсэхийг хянаж алдаа, дутагдлыг залруулах процесс⁵⁵ гэж зарим судлаач үзсэн байна.

Монгол Улсад дотоод аудитыг нэвтрүүлэх бодлогын ажлын хүрээнд 2014 онд Цагдаагийн газрын бүтцэд дотоод аудитын нэгжийг шинээр байгуулсан. Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газрын эрх зүйн байдлыг Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 14.1.3-д “Цагдаагийн байгууллагын үүрэгт цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, алба хаагч гэмт хэрэг, ёс зүй, сахилгын зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлж, шалтгаан, нөхцөлийг арилгах арга хэмжээ авах, цагдаагийн албаны дотоод хяналт-аюулгүй байдлыг хангах, мөн тус хуулийн 14.6-д “Цагдаагийн төв байгууллага нь цагдаагийн нийт байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаанд, цагдаагийн байгууллагын удирдах албан тушаалтан нь эрх хэмжээнийхээ хүрээнд тухайн байгууллагын алба хаагч, ажилтны өдөр тутмын ажилд хяналт тавьж, хууль тогтоомж, цагдаагийн алба

⁵⁴ Засгийн газар дахь хяналтын тухай хууль, 3.2.3.гэмт хэрэг, зөрчлийн хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгах, шийдвэрлэх, нийгмийн хэв журмыг сахиулах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, зэвсэгт хүчин, тагнуул, үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах болон төрийн гадаад бодлогыг шууд хэрэгжүүлэхтэй холбоотой ажиллагаанд тавих хяналт.

3.3.Батлан хамгаалах болон гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, цагдаа, тагнуул, хил хамгаалах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын энэ хуулийн 3.2.3-т зааснаас бусад үйл ажиллагаанд энэ хууль үйлчилнэ.

⁵⁵ А.Бат-Амгалан, Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоо, боловсронгуй болгох зарим асуудал, МУХСИХ, магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил, 2016.

хаагчийн ёс зүй, сахилга, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох арга хэмжээ авна” гэж тус тус тодорхойлжээ.

Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр⁵⁶ийн 4.2.2.5-д Хяналт, хариуцлагын тогтолцоог бэхжүүлж, харилцан ажиллагааны уялдаа холбоо, чанар, үр дүнг дээшлүүлэхээр заасан ба ингэхдээ эрсдэлийн болон гүйцэтгэлийн удирдлагыг нэвтрүүлж, үр дүнд суурилсан дотоод аудит, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тогтолцоог хөгжүүлсэн байх; иргэдийн хяналтын тогтолцооны чанар, үр дүнг дээшлүүлсэн байх зэрэг шалгуур үзүүлэлтүүдийг тусгажээ.

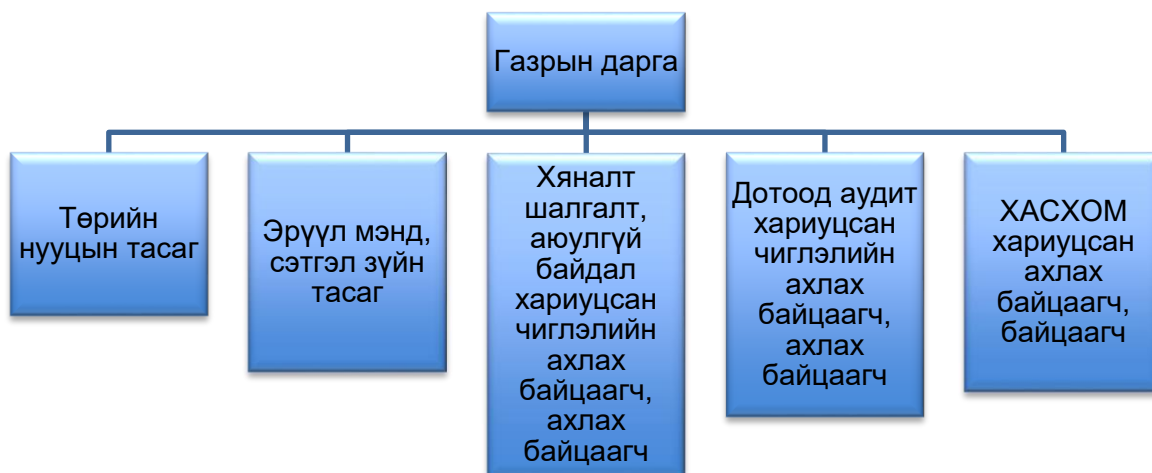
Дээрх чиг үүргийн дагуу “Монгол Улсын Цагдаагийн ерөнхий газрын Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газар цагдаагийн дотоод хяналтыг хэрэгжүүлж байна. Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2022 оны А/141 дүгээр тушаалаар Аюулгүй байдлын хэлтэс, Хяналт, шалгалт, дотоод аудитын хэлтэс, Төрийн нууцын хэлтсийн гүйцэтгэх, чиг үүрэг, бүтэц, орон тоог нэгтгэн Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газрыг байгуулж, Төрийн нууцын тасаг, Эрүүл мэнд, сэтгэл зүйн тасаг, хяналт шалгалт, аюулгүй байдал хариуцсан ахлах байцаагч, дотоод аудит хариуцсан ахлах байцаагч гэсэн бүтэцтэйгээр Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт шалгалт, дотоод аудит хийж, үнэлгээ өгөх, цагдаагийн алба хаагч, ажилтанд холбогдох гомдол, мэдээллийг шалгаж шийдвэрлүүлэх, цагдаагийн байгууллага, алба хаагч, ажилтан гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх, ёс зүй, сахилгын зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, судалгаа хийх, шалтгаан нөхцөлийг арилгах арга хэмжээ авч байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах, төрийн болон байгууллагын нууцын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, техник, криптографийн арга хэрэгсэл ашиглан шифр харилцааны үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулан мэдээ, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна⁵⁷.

МОНГОЛ УЛСЫН ЦЕГ-ЫН ДОТООД ХЯНАЛТ-АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ГАЗРЫН БҮТЭЦ⁵⁸

⁵⁶ Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоолын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=211003&showType=1>

⁵⁷ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнд ЦЕГ-ын Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны төвөөс ирүүлсэн 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний 50/11461 дугаартай албан бичиг.

⁵⁸ Мөн тэнд.

Хүснэгт 4. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх өргөдөл, гомдол ба шийдвэрлэлтийн мэдээлэл⁵⁹ (2017-2023 он)

№	Он	Нийт өргөдөл, гомдол	Шийдвэрлэгдсэн	Шийдвэрлэгдээгүй	Албан хаагчийн буруутай үйлдэл тогтоогдоогүй
1	2017	470	451	19	-
2	2018	495	471	24	303
3	2019	487	466	21	258
4	2020	494	483	11	324
5	2021	361	351	10	242
6	2022	515	486	29	269
7	2023	492	458	34	293

2017 оны байдлаар⁶⁰ нийт 470 гомдол, мэдээлэл ирснээс 95.9%-ийг хуулийн хугацаанд нь шалган шийдвэрлэж 19 өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэгдээгүй үлдсэн байна. Цагдаагийн албан хаагчийн үйл ажиллагаатай холбоотой 115 гомдол, мэдээлэлд албаны шалгалтын дугаар авч шалгасан. Нийт 312 танилцуулга бичсэн байна. Ирүүлсэн өргөдөл, гомдлын тухайд, цагдаагийн албан хаагчид сахилга, ёс зүйн дүрэм зөрчсөн талаар 202, ажлын хариуцлага алдсан талаар 133, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх журам зөрчсөн талаар 109 болон бусад 26 өргөдөл, гомдол ирүүлсэн.

2018 оны байдлаар⁶¹ нийт 495 өргөдөл, гомдол хүлээн авснаас 471 гомдлыг хугацаанд нь шийдвэрлэж 24 гомдлыг шийдвэрлээгүй үлдсэн байна. Шийдвэрлэсэн өргөдөл, гомдлын 462 гомдол буюу 97,8%-ийг 30 хоногийн дотор, 9 гомдлыг буюу 2,1%-ийг хугацаа сунгаж шийдвэрлэсэн байна. Сахилгын шийтгэл

⁵⁹ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнд ЦЕГ-ын Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны төвөөс ирүүлсэн 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний 50/11461 дугаартай албан бичиг.

⁶⁰ Мөн тэнд.

⁶¹ Мөн тэнд.

ноогдуулсан 526 албан хаагчийн 477 албан хаагч буюу 90.3% нь офицер, 49 албан хаагч буюу 9,1% нь ахлагч, 3 албан хаагч буюу 0.6% нь энгийн ажилтан байв.

2019 оны байдлаар⁶² тухайн оны 465, өмнөх оны 22 өргөдөл, гомдол нийлээд нийт 487 өргөдөл, гомдол байсны 466 гомдлыг хугацаанд нь шийдвэрлэж 21 өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлээгүй үлдсэн байна. Өргөдөл, гомдлын 455 буюу 97,5%-ийг гуч хоногийн хугацаанд шийдвэрлэж 11 буюу 2,5%-ийг хугацаа сунгаж шийдвэрлэсэн байна. Нийт 170 албан хаагчид сахилгын шийтгэл оногдуулсан.

2020 оны байдлаар⁶³ нийт 494 өргөдөл, гомдлыг хүлээн авснаас 483 гомдлыг хуулийн хугацаанд нь шийдвэрлэсэн.

2021 оны байдлаар⁶⁴ нийт 361 өргөдөл, гомдол ирсний 351 өргөдлийг шийдвэрлэж 10 өргөдлийг шийдвэрлэгдээгүй үлдсэн байна. Нийт өргөдөл, гомдлын 99 хувийг гуч хоногийн дотор шийдвэрлэж 1 гомдлын хугацааг сунгаж шалгасан байна. Шалгагдсан өргөдлийн 430 өргөдөл буюу 94%-ийг офицер, 28 өргөдөл буюу 6%-ийг ахлагчид ирсэн.

2022 оны байдлаар⁶⁵ нийт өргөдөл, гомдлын 99.8%-ийг 30 хоногийн дотор шийдвэрлэж 1 гомдлыг хугацаа сунгаж шийдвэрлэсэн байна. Шалгагдсан өргөдөл, гомдолд давхардсан тоогоор нийт 515 албан хаагчийн 451 нь буюу 87,6% нь офицер, 64 нь буюу 12,4% нь ахлагч холбогдсон.

2023 оны 10 дугаар сарын байдлаар⁶⁶ шийдвэрлэсэн нийт 458 өргөдөл, гомдлын 99,3%-ийг 30 хүртэл хоног шалгаж үлдсэн 4 гомдлыг хугацаа сунгаж шийдвэрлэсэн. Нийт хүлээн авсан өргөдөл, гомдлын дагуу давхардсан тоогоор 506 албан хаагч шалгагдсанаас 465 буюу 91,9%-ийг офицер, 39 гомдол буюу 8,1%-ийг ахлагч нар эзэлжээ.

⁶² Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнд ЦЕГ-ын Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны төвөөс ирүүлсэн 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний 50/11461 дугаартай албан бичиг.

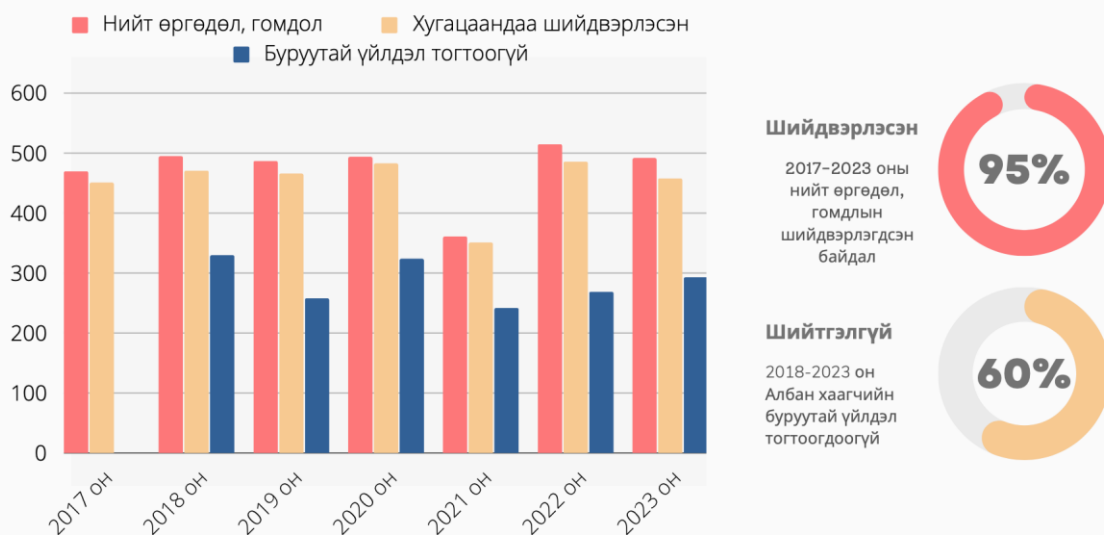
⁶³ Мөн тэнд.

⁶⁴ Мөн тэнд.

⁶⁵ Мөн тэнд.

⁶⁶ Мөн тэнд.

2017-2023 ОНЫ ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГА, АЛБА ХААГЧИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, САХИЛГА ЁС ЗҮЙТЭЙ ХОЛБООТОЙ ӨРГӨДӨЛ ГОМДОЛ

2017-2023 онд цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаа, сахилга, ёс зүйтэй холбоотой ирсэн нийт өргөдөл, гомдлын 95%-ийг хуулийн хугацаанд багтааж шийдвэрлэсэн байна. Гэхдээ шийдвэрлүүлэхээр ирсэн өргөдөл, гомдлын 60%-ийг алба хаагчийн буруутай үйлдэл тогтоогдоогүй гэж шийдвэрлэжээ. Цагдаагийн алба хаагчийн зөрчлийн тоо буураагүй. Цагдаагийн байгууллагаар шийдвэрлүүлэхээр ирүүлсэн өргөдөл, гомдлын дийлэнх хувь нь цагдаагийн алба хаагч буруугүй гэсэн шийдвэр байгаа нь иргэд цагдаагийн байгууллага өөрийн ажилтнаа хамгаалж буй гэх хардалт үүсэх, цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэл буурах эрсдэлтэй.

Иргэдийн хууль сахиулах байгууллагад итгэх итгэл нь нийтийн хэв журмыг сахиулах үйл ажиллагааг хэвийн, үр дүнтэй явуулахад маш чухал ач холбогдолтой байдаг. Гэвч А.Бат-Амгалан судлаачийн “Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоо, боловсронгуй болгох зарим асуудал⁶⁷” сэдэвт судалгаанд иргэдийн цагдаагийн албанд итгэх итгэл суларч байгааг онцолсон бөгөөд цагдаагийн алба хаагч хүний эрх чөлөөнд халдсан зөрчил өмнөх жилүүдээс нэмэгдсэн талаар дурдсан. Мөн цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд үйл ажиллагааг бүрэн хамарсан хяналтын тогтолцоо хэвшээгүй, зарим газарт дотоод

⁶⁷ А.Бат-Амгалан, Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоо, боловсронгуй болгох зарим асуудал, МУХСИХ, магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил, 2016, 58 дах тал.

хяналт шалгалт хариуцсан алба хаагчийн орон тоо байхгүйгээс үйл ажиллагааны доголдол байнга давтагддаг тухай дээрх судалгаанд өгүүлсэн байна.

Иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэхээр гадаадын зарим улс цагдаагийн байгууллагаас хараат бус байгууллага байгуулж цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх жишиг тогтжээ. Үүнтэй холбогдуулан гадаад зарим орны туршлагыг судалгааны дараах хэсэгт дэлгэрэнгүй авч үзье.

III. Гадаадын зарим орны цагдаагийн албанд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллага

Цагдаагийн алба хаагчид эрх мэдлээ олон нийтийн эрх ашгийн төлөө бус, хувийн ашиг сонирхолдоо ашиглах, бусдын бие махбодид гэмтэл учруулах, хууль, дүрэм зөрчих зэрэг байдлаар гэмт хэрэг, ёс зүй, сахилгын зөрчил, дутагдал гаргах тал бий. Цагдаагийн байгууллага зөрчил гаргасан алба хаагчаа өөрөө шалгах нь шийдвэрт нөлөөлнө хэмээн олон нийтийн зүгээс хардалт үүсэх, шударгаар шийдвэрлэсэн эсэхэд эргэлзээ үүсэх байдал үүсдэг. Үүнтэй холбогдуулан Хүний эрхийн тухай Европын конвенцын 2,3 дугаар зүйлд хамаарах Цагдаагийн байгууллагад гаргасан өргөдөл, гомдлыг үр дүнтэй шалгах таван зарчмыг⁶⁸ Европын хүний эрхийн шүүх (the European Court of Human Rights)-ээс гаргасан. Үүнд:

- Бие даасан байдал: Цагдаагийн байгууллагын зөрчил хариуцсан мөрдөн байцаагч, шалгагдаж байгаа цагдаагийн алба хаагч нарын хооронд байгууллагын болон албан тушаалын холбоо хамаарал байхгүй, бодитойгоор бие даасан байдалд байх шаардлагатай;
- Хангалттай байдал: Мөрдөн шалгах ажиллагаа нь цагдаагийн алба хаагчийн гаргасан үйлдлийг ёс зүйн доголдолтой талаар шийдвэрлэх баримт нотолгоо цуглуулж буруутай этгээдийг тодорхойлж шийтгэл хүлээлгэх;
- Шуурхай байдал: Эрх зүйт ёсонд итгэх итгэлийг хадгалахын тулд мөрдөн шалгах ажиллагааг шуурхай хэрэгжүүлэх;
- Олон нийтийн хяналт: Хариуцлага тооцохын тулд шийдвэр гаргалт, үйл ажиллагааны журам нээлттэй, ил тод байх шаардлагатай;
- Хохирогчийн оролцоо: Гомдол гаргагч нь өөрийн хууль ёсны ашиг сонирхлоо хамгаалахын тулд гомдол шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох зарчим багтана.

Дээрх зарчмын дагуу гадаадын зарим улс орнууд цагдаагийн албаны тухай хуульд шинэчлэл оруулж цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой ирсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх хараат бус байгууллага байгуулж системийн

⁶⁸ The Danish Institute for Human Rights, Police oversight mechanisms, 2018, https://www.humanrights.dk/files/media/migrated/police_complaint_mechanisms_dih2018.pdf

шинэчлэл хийсэн. Тухайлбал, Алдерийн хэрэг⁶⁹ буюу Их Британи улсын цагдаагийн хамгаалалтад байх үедээ нас барсан ноён Алдерийн хэргийг шүүх нотлох баримтыг устгасан, үхлийн шалтгаан тодорхой бус, хөрш цагдаагийн байгууллагаар шийдвэрлүүлсэн зэрэг шалтгаанаар цагдаагийн байгууллагыг буруутгасан. Энэхүү шүүмжлэлийн дагуу Их Британийн Засгийн газар хууль тогтоомжийн шинэчлэл хийж, цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой хүний амь нас эрсэдсэн, хүнд гэмтсэн талаарх өргөдөл, гомдлыг цагдаагийн хараат бус байгууллагаар шийдвэрлүүлэх шинэ систем бий болгосон байна.

Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн талаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэдэг хараат бус байгууллагын эрх зүйн байдлыг хуульчлан зохицуулсан гадаадын зарим орны жишгийг авч үзье.

1. Их Британи: Англи, Уэльс улсын Цагдаа судлалын бие даасан байгууллага (Independent Office for Police Conduct)

Тус комисс нь 2002 оны Цагдаагийн байгууллагын тухай хуулийн шинэтгэлийн дүнд 2004 онд Цагдаагийн бие даасан өргөдөл, гомдлын хороо нэртэйгээр анх үүсгэн байгуулагдаж, 2017 оны Цагдаа ба гэмт хэргийн тухай хууль⁷⁰-аар шинэчлэгдэж “Цагдаа судлалын бие даасан байгууллага” нэртэйгээр өргөжин тэлсэн. Төрийн албанаас санхүүждэг яамны харьяа байгууллага юм. Цагдаагийн байгууллагын мөрдөн шалгах ажиллагааг удирдан явуулах, хянах, эсвэл бие даан шалгах чиг үүрэг хэрэгжүүлдэг байна.

Бүтэц: Дарга, удирдлагын баг болон гүйцэтгэх бус гишүүд гэсэн бүтэц бүхий хороо ажилладаг. Даргыг хаант засаглалаас, төрөөс тус тус таван жилээр томилдог байна.

Бүрэн эрх: Цагдаагийн байгууллагын талаар өргөдөл, гомдлын системийг бүхэлд нь хянадаг. Тус хороо нь бие даасан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах болон цагдаагийн байгууллагын мөрдөн шалгах ажиллагаанд хяналт тавих эрхтэй.

Хараат бус байдал: Цагдаагийн бие даасан өргөдөл, гомдлын хороо нь төрөөс санхүүжилт авдаг ч цагдаа, улс төрийн нам болон ашиг сонирхлын бүлгүүдээс тусдаа бие даасан байгууллага юм. Тухайлбал:

1. Хэргийн шийдвэрлэлтэд төрийн зүгээс ямар нэгэн оролцоо байхгүй.
2. Дарга болон комиссарууд өмнө нь ямар нэгэн байдлаар цагдаагийн байгууллагад ажиллаж байгаагүй байх шаардлага тавигддаг.

⁶⁹ The Danish Institute for Human Rights, Police oversight mechanisms, 2018, https://www.humanrights.dk/files/media/migrated/police_complaint_mechanisms_dihr2018.pdf

⁷⁰ Policing and Crime Act 2017, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/3/contents/enacted>

Давуу тал	Сул тал
<p>– Цагдаагийн байгууллагын шийдвэрлэсэн хэргүүдэд сэтгэл ханамжгүй бол дээд шатанд нь гомдол гаргах эсхүл Цагдаагийн бие даасан өргөдөл, гомдлын хороонд тус хэргийг мэдээлэх</p> <p>- Цагдаагийн алба хаагчийн буруутай үйлдлээс шалтгаалан хүний амь нас хохирох, ноцтой гэмтэл учирсан тохиолдолд Цагдаагийн бие даасан өргөдөл, гомдлын хороонд заавал мэдэгдэх үүрэгтэй.</p> <p>- Ноцтой халдлага, авлига, ялгаварлан гадуурхалтаас шалтгаалан хүндрэл, бэрхшээл учирсан хэргүүдэд хамаарах өргөдөл, гомдлыг тус хороонд мэдэгдэх шаардлагатай.</p> <p>- Тус хороонд мэдэгдээгүй зарим хэргийг шалгах эрхтэй.</p> <p>- Мөрдөн шалгах ажиллагааны үед эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр улсын прокурорт хэргийг шилжүүлэх, эсвэл сахилгын арга хэмжээ авах талаар зөвлөмж өгдөг.</p>	<p>- Цагдаагийн бие даасан өргөдөл, гомдлын хороо цагдаагийн байгууллагын доголдлыг илрүүлж зөвлөмж гаргах ажиллагааг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хууль, эрх зүйн зохицуулалт байхгүй.</p> <p>- Тус зөвлөмжийг цагдаагийн байгууллага хэрэгжүүлэхгүй байгаагаас шалтгаалан олон нийтийн шүүмжлэлд өртдөг.</p> <p>- Хүний амь нас хохироох, ноцтой гэмтэл учруулсан тохиолдолд ажлын хариуцлага алдсан гэж шууд зөвлөмж өгөх эрхгүй.</p>

2. Умард Ирланд Улсын Цагдаагийн байгууллагын зөвлөл⁷¹

Умард Ирланд Улсын Цагдаагийн байгууллагыг шинэчлэх зорилгоор Цагдаагийн хараат бус хорооны зөвлөмжөөр Умард Ирланд Улсын Цагдаагийн байгууллагын зөвлөлийг байгуулсан. 2000 онд баталсан Цагдаагийн албаны тухай хуулиар төрийн бус байгууллага байгуулсан.

Бүрэн эрх

1. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаар олон нийттэй зөвлөлдөх, цагдаагийн байгууллагатай хамтарч гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх;
2. Цагдаагийн байгууллагын жилийн төлөвлөгөөнд цагдаагийн байгууллагын үндсэн чиг үүрэг, зорилтыг тусгуулж, төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийг хянах;

⁷¹ Northern Ireland Policing Annual Report, 2017, <https://www.nipolicingboard.org.uk/sites/nipb/files/media-files/northern-ireland-policing-board-annual-report-2016-2017.pdf>

3. Ахлах ахлагч цол, хэргэмээс дээш цолоор алба хаагчдын албан тушаалыг томилох;
4. Зардал хянах, шалгах төсөв тавих;
5. Цагдаагийн байгууллагын талаар гаргасан гомдлын хэв маяг, шинж чанарыг судлах;
6. Цагдаагийн байгууллагад гаргасан өргөдөл, гомдолд хяналт тавих;
7. 1998 оны Хүний эрхийн тухай хуульд нийцэж ажиллаж байгаа эсэхэд хяналт тавих;
8. Үйл ажиллагааг сайжруулах зохицуулалтыг хангах;
9. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаар олон нийтийн сэтгэл ханамжийн түвшинг үнэлж үнэлгээг сайжруулах тал дээр арга хэмжээ авах;
10. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндэсний газрын үйл ажиллагааг хянах, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хамтарч ажиллах.

Бүтэц

Нийт 19 хүний бүрэлдэхүүнтэй бөгөөд Д'Хондт (суудал хуваарилах хамгийн дундаж арга ба намын жагсаалтын хувь тэнцүүлэн төлөөлөх нэг төрөл)-ын системийн аргаар сонгогдсон Умард Ирландын Ассамблейн 10 улс төрийн гишүүн байна. Харин үлдсэн 9 хараат бус гишүүнийг тус улсын хууль зүйн сайд томилдог. Зөвлөлийн дарга болон гүйцэтгэх захирал нь төсөв санхүүжилтийг хариуцаж ажилладаг. Гүйцэтгэх захирал нь Хууль зүйн яамны Төрийн нарийн бичгийн даргад ажлаа шууд тайлагнадаг. Зөвлөлийн дарга нь хараат бус гишүүн хэдий ч зөвлөлийн ихэнх гишүүд улс төрийн харьяалалтай байгаа нь сөрөг үр дагавартай байж болзошгүйд тооцогддог.

Бие даасан байдал

- Парламентын сангаас Умард Ирландын их хурлын Тамгын газар санхүүжүүлдэг байна.
- Парламентад жил бүр ажлаа тайлагнадаг.

1. 3. Канад Улсын Онтарио хотын Цагдаагийн байгууллагын хяналт удирдлагын алба⁷²

Онтариагийн хууль тогтоох байгууллага 2007 оны 5 дугаар сард Цагдаагийн хараат бус хяналт шалгалтын тухай хуулийг баталж, Цагдаагийн байгууллагын хяналт удирдлагын алба байгуулсан.

Бүрэн эрх

⁷² Цагдаагийн хараат бус хяналт шалгалтын тухай хууль, 2007, <https://www.ontario.ca/laws/statute/s07005>

- Цагдаагийн байгууллагаас хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаа, хууль сахиулах үед гарсан өргөдөл, гомдлыг зохицуулах;
- Цагдаагийн алба хаагчийн талаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх;
- Тухайн эрх, үүргийг гүйцэтгэхдээ хууль, журмын дагуу хэрэгжүүлнэ.

Бүтэц

Цагдаагийн байгууллагын хяналт удирдлагын албыг Ерөнхий прокурорын санал болгосны дагуу Зөвлөлийн дэд дарга томилдог. Тус албанд цагдаагийн алба хаагчаар ажилладаг болон ажиллаж байсан хүнийг томилж болохгүй. Нийт 57 ажилтантай ба үүнээс 52 ажилтан нь бүтэн цагаар, 5 ажилтан нь түр томилогдсон байна. Удирдлагын алба, хэргийн менежмент, мөрдөн шалгах ажиллагаа, хууль зүйн үйлчилгээ, үйл ажиллагааны төв гэсэн бүтцээр ажилладаг.

Давуу тал	Сул тал
<p>-Цагдаагийн үйл ажиллагаа, цагдаагийн алба хаагчийн талаар бүх хүн өргөдөл, гомдол гаргах боломжтой.</p> <p>- Мөрдөн шалгах ажиллагаанд шаардлагатай гэж үзвэл мөрдөн байцаагч цагдаагийн байгууллага руу нэвтрэн орж нэгжлэг хийж болно.</p> <p>- Мөрдөн байцаагч мөрдөн шалгах ажиллагаатай холбоотой бүртгэл, мэдээллийг цагдаагийн байгууллагад очиж авах эрхтэй. Хэргийн холбогдох бүртгэл, мэдээллийг хайх, шалгах, хувилж авах боломжтой. Цагдаагийн байгууллагын мэдээлэл хадгалах санг ашиглаж болно.</p> <p>- Цагдаагийн байгууллагын хяналт, удирдлагын алба нь өөрсдийн ажлын эрх, үүрэг эсвэл үйл ажиллагааны талаар дүрэм гаргаж болно.</p> <p>- Хэрэв хэргийн баримт нотолгоо хангалтгүй гэж шийдвэрлэсэн тохиолдолд гомдол гаргагч 30 хоногийн дотор дахин хянуулах хүсэлт гаргах боломжтой.</p> <p>- Цагдаагийн байгууллагын хяналт удирдлагын албаны ажилтан мөрдөн байцаагчийн үүрэг гүйцэтгэх явцад цуглуулсан баримт нь иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зөвшөөрөгдөхгүй.</p> <p>- Албан үүргээ гүйцэтгэж байх явцад олсон</p>	<p>- Тухайн гомдол нь илт үндэслэлгүй гэж үзвэл шийдвэрлэхээс татгалзаж болно.</p> <p>- Хэрэг гарснаас хойш 6 сараас дээш хугацаа өнгөрсний дараа гомдол гаргасан тохиолдолд хүлээн авч шийдвэрлэхгүй байж болно.</p> <p>- Тухайн гомдол гаргагч этгээдэд шууд нөлөө үзүүлээгүй тохиолдолд гомдлыг шийдвэрлэхгүй байж болно.</p> <p>- Цагдаагийн байгууллагын хяналт, удирдлагын алба дараагийн шатны гомдол гаргадаггүй.</p>

мэдээ мэдээллийн хүрээнд иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад мэдүүлэг өгч болохгүй.	
---	--

4. Өмнөд Австралийн (Австралийн төв өмнөд хэсэгт орших муж) Олон нийтийн шударга байдлын алба

2016 оны Цагдаагийн байгууллагын гомдол, хариуцлагын тухай хуулийн дагуу цагдаагийн байгууллагын талаарх бүх өргөдөл гомдолд үнэлэлт, дүгнэлт өгч шалгах ажлыг 2017 оны 4 дүгээр сараас эхлэн Олон нийтийн шударга байдлын алба хамаарах болсон.

Бүрэн эрх, үйл ажиллагаа

- Иргэдээс ирүүлсэн төрийн байгууллагын талаарх гомдлыг хүлээн авч шалгах;
- Төрийн байгууллага, алба хаагчдаас гаргасан төрийн захиргааны авлига, ёс зүй, удирдлагын буруутай үйлдлийн талаарх гомдлыг хүлээн авч шалгах;
- Комиссарын удирдлагын дагуу төрийн байгууллагуудад заавар, зөвлөгөө өгөх;
- Комиссараас даалгасан бусад ажил.

Бүтэц

Тус байгууллагын даргыг Ерөнхий прокуророос санал болгож, УИХ-ын хороо дэмжсэний дагуу Засаг дарга томилдог. Гүйцэтгэх захирлыг Комиссар сонгож томилдог. Үнэлгээний ахлах, ажилтан, гомдол хариуцсан мэргэжилтэн зэрэг 9 ажилтнаас баг бүрддэг.

Давуу тал	Сул тал
<ul style="list-style-type: none"> - Комиссарын алба нь хууль сахиулах байгууллага юм; - Комиссар нь шалгалт явуулах, баримт бичгийн бүрдүүлэлт хүсэх, хайх зэрэг чиглэлээр албадлагын эрх мэдэлтэй; - Төрийн албан хаагчдад зориулж зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбоотой боловсролын болон ёс зүйн харилцааны хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлдэг. 	<ul style="list-style-type: none"> - Комиссар прокурортой адил эрх мэдэлгүй ч прокурорын газарт хандаж болно. - Цагдаагийн байгууллага болон бусад агентлагуудад дэмжлэг үзүүлнэ.

Хараат бус байдал

- Мөрдөн шалгах ажиллагааны үед Комиссар заавар, чиглэл авахгүй;
- Ажлын тайланг шууд Парламентад тайлагнадаг.

Гадаадын орнууд олон улсын хүний эрхийн стандартад нийцүүлэх, иргэдийн цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэл, нэр хүндийг дээшлүүлэх зорилгоор Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн талаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэх хараат бус байгууллага байгуулан ажиллаж байна. Зарим улс орны хараат бус байгууллагууд зөвхөн хянан шалгах эрхтэй байсан бол сүүлд мөрдөн шалгах эрхтэй болж эрх мэдлийн хүрээ өргөжсөн. Хэрхэн өөрчлөгдсөн байдлыг дараах хүснэгтэд үзүүлье.

Хүснэгт 5. Гадаадын зарим орны цагдаагийн албанд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллагын жагсаалт⁷³

Д/д	Жил	Улс орон	Байгууллагын нэр	Эрх мэдэл
1.	1958	АНУ-ын Филадельфи хот	Цагдаагийн байгууллагын зөвлөх зөвлөл	Хяналт шалгалт
2.	1966	АНУ-ын Нью-Йорк хот	Иргэдийн өргөдөл, гомдлын хяналтын зөвлөл	Хяналт шалгалт
3.	1977	Их Британи: Англи, Уэльс улс	Цагдаагийн бие даасан өргөдөл, гомдлын комисс	Хяналт шалгалт
4.	1981	Канад Улсын Онтарио муж	Торонтогийн цагдаагийн байгууллагын өргөдөл, гомдлын комиссар	Хяналт шалгалт
5.	1985	Их Британи: Англи, Уэльс улс	Цагдаагийн байгууллагын гомдол гаргах газар	Хяналт шалгалт
6.	1986	Австрали улсын Викториа муж	Цагдаагийн байгууллагын гомдол гаргах газар	Хяналт шалгалт
7.	1989	Австрали улсын Квинсленд муж	Эрүүгийн хууль зүйн хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
8.	1990	Канад улсын Онтарио муж	Цагдаагийн байгууллагын	Хяналт шалгалт, мөрдөн шалгах

⁷³ Graham Smith, International police complaints reform, p.2, <https://rm.coe.int/16806dbbbd>

			өргөдөл, гомдлын комиссар Тусгай мөрдөн байцаах алба	ажиллагаа
9.	1991	Бүгд Найрамдах Филиппин улс	Иргэдийн хууль сахиулах зөвлөл	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
10.	1993	Бельгийн хаант улс	Цагдаагийн байгууллагын байнгын хяналтын хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
11.	1993	АНУ-ын Нью-Йорк хот	Иргэдийн өргөдөл, гомдлын хяналтын зөвлөл	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
12.	1996	Австрали улсын Шинэ Өмнөд Уэльс муж	Цагдаагийн шударга ёсны хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
13.	1997	Өмнөд Африкийн Бүгд найрамдах улс	Хараат бус өргөдөл, гомдлын хэлтэс	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
14.	2001	Австрали улсын Квинсленд муж	Гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
15.	2002	Зимбабве улс	Цагдаагийн байгууллагын олон нийтийн өргөдөл, гомдлын алба	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
16.	2004	Их Британи: Англи, Уэльс улс	Хараат бус цагдаагийн байгууллагын өргөдөл, гомдлын хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
17.	2007	Ирланд улс	Гарда Сиочана Омбудсмен хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
18.	2008	Бүгд Найрамдах Унгар Улс	Хараат бус цагдаагийн байгууллагын өргөдөл, гомдлын хороо	Хяналт шалгалт
19.	2009	Канад улсын Онтарио муж	Цагдаагийн байгууллагын хараат	Мөрдөн шалгах ажиллагаа

			бус хяналтын даргын алба	
20.	2010	Ямайка улс	Хараат бус мөрдөн байцаах комисс	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
21.	2011	Малайз улс	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шударга байдлын хороо	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
22.	2012	Дани улс	Хараат бус цагдаагийн байгууллагын өргөдөл, гомдлын алба	Мөрдөн шалгах ажиллагаа
23.	2013	Шотланд улс	Цагдаагийн байгууллагын мөрдөн шалгах комиссар	Мөрдөн шалгах ажиллагаа

Дүгнэлт

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хандаж буй иргэдийн итгэх итгэл нь цагдаагийн байгууллагын зүгээс нийтийн хэв журмыг сахиулах, эрх мэдлээ хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой байдаг. Монгол Улсын ЦЕГ-ын Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газарт ирүүлсэн 2017-2023 оны нийт өргөдөл, гомдлын 95 хувийг хугацаандаа шийдвэрлэсэн нь сайшаалтай хэдий ч 2018-2023 онд иргэдийн зүгээс гаргасан нийт өргөдөл, гомдлын 60 хувь нь албан хаагчийн буруутай үйлдлийг тогтоогоогүй байгаа нь анхаарал татах асуудал юм.

Мөн “Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоо, боловсронгуй болгох зарим асуудал” судалгаанд иргэдийн цагдаагийн байгууллагад итгэх илтгэл буурсан, хүний эрх чөлөөнд халдсан зөрчил өмнөх жилүүдтэй харьцуулахад нэмэгдсэн талаар дурдсан зэргийг онцолсон нь тус албаны үйл ажиллагаанд зөрчил, дутагдал байсаар байгааг илэрхийлнэ.

Иргэдийн цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор цагдаагийн алба хаагчдын талаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг хараат бус, бие даасан байгууллагаар шийдвэрлүүлдэг олон улсын жишиг тогтсон байна.

Европын хүний эрхийн шүүх (The European Court of Human Rights)-ээс гаргасан, Хүний эрхийн тухай Европын конвенцын 2, 3 дугаар зүйлд зааснаар Цагдаагийн байгууллагад гаргасан өргөдөл, гомдлыг үр дүнтэй шалгах таван зарчмыг гадаадын ихэнх улс орон жишиг болгон хэрэгжүүлэх болсон бөгөөд ирсэн

өргөдөл, гомдлыг хянан шалгах зорилго бүхий бие даасан байгууллага байгуулжээ. Ийм төрлийн байгууллага байгуулагдсанаар цагдаагийн алба хаагчдын хууль зөрчсөн үйлдэлд холбогдох журмын дагуу арга хэмжээ авч хэрэгжүүлдэг болсон тохиолдолд тодорхой хэмжээнд иргэдийн итгэл үнэмшил нэмэгдэх талтай юм.

Тус судалгааны хүрээнд сонгон судалсан улс орнуудын жишгээс үзэхэд хууль тогтоомжийн шинэтгэл хийж, цагдаагийн байгууллага, алба хаагчтай холбоотой хүний амь хохирсон, хүний биед гэмтэл учруулсан талаарх өргөдөл, гомдлыг цагдаагийн хараат бус байгууллагаар шийдвэрлүүлэх шинэ системийг хэрэгжүүлж байна.

Санал

Энэхүү бүлгийн дүгнэлтэд үндэслэн, цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаа, сахилга, ёс зүйтэй холбоотой иргэдийн өргөдөл, гомдлыг хараат бус байгууллагаар шалгаж шийдвэрлүүлэх хяналтыг илүү үр дүнтэйд тооцож байгаа олон улсын чиг хандлагыг харгалзан, Хүний эрхийн тухай Европын конвенцын 2, 3 дугаар зүйлд зааснаар Цагдаагийн байгууллагад гаргасан өргөдөл, гомдлыг үр дүнтэй шалгах зарчмуудыг тусгаж Цагдаагийн албаны тухай хуулийг шинэчлэх саналыг дэвшүүлж байна.

ГУРАВ. МӨРДӨГЧИД ТАВИГДАХ ШАЛГУУР БА СОНГОН ШАЛГАРУУЛАЛТ

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд зааснаар "мөрдөгч" гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах, гэмт хэргийн бодит байдлыг тогтоох, гэмт хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоох талаар хуульд заасан ажиллагаа явуулдаг эрх бүхий албан тушаалтныг хэлдэг. Тус хуулийн 6.2 дугаар зүйлд мөрдөгч хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад хуульд заасан эрх, үүргийн дагуу, эсхүл прокурорын даалгавраар хуулиар харьяалуулсан эрүүгийн хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахаар зохицуулсан.

Мөрдөгч нь эрүүгийн хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ зөвхөн хуульд захирагдах, гадны нөлөө, ашиг сонирхолд автагдахгүй байх, мөрдөн байцаалтын нууцыг чандлан хадгалах үүрэг хүлээхээс гадна сэжигтэн, яллагдагчийг дуудан ирүүлэх, баривчлах, цагдан хорьж мөрдөх үед хүнлэг бусаар харьцах, эрүү шүүлт хэрэглэх, дарамт шахалт үзүүлэх зэргээр хүний халдашгүй эрхийг хөндөх, хязгаарлах үйлдэл гаргахыг хориглодог.⁷⁴

Хүний эрхийн үндэсний комиссоос гаргасан Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэлд “мөрдөгчдийн хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрх, дур мэдэн баривчлах, саатуулахаас хамгаалуулах эрхийн талаарх мэдлэг дутмаг, хүний нөөц, дотоод зохион байгуулалтаас шалтгаалж хүний эрхийг үл хайхрах хандлага гаргасаар байна.” гэж дүгнэсэн бөгөөд мөрдөгчид хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрх, хууль бус болон дур зоргын баривчилгааны талаар мэдлэг хандлагыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн сургалтыг тогтмол зохион байгуулах, ялангуяа баривчлах үед нь баривчилсан шалтгаан, холбогдсон хэргийн талаар тодорхой тайлбарлах, уг ажиллагааг бодитой хийгээгүйгээс үүсэх хууль зүйн үр дагаврын талаар мэдлэг, хандлага суулгах хэрэгтэй талаар санал дэвшүүлжээ.

Мөрдөн байцаалтын ажиллагаа нь нэг талаас гэмт хэргийг тал бүрээс нь бодитойгоор, бүрэн дүүрэн илрүүлэх, нотлоход чиглэсэн цогц үйл ажиллагааны илрэл бөгөөд нөгөө талаас тухайн эрүүгийн хэргийг шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэж эцсийн шийдвэр гаргах хүртэлх бүхий л ажиллагаанууд хийгддэг учраас мөрдөн байцаагчаас мэргэжлийн өндөр ур чадвар шаардсан онцгой ажиллагаа юм.⁷⁵ Цагдаагийн байгууллагын мөрдөгчийн ажлын зохион байгуулалтыг оновчтой болгох, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эдийн засгийн баталгааг бүрдүүлэх, мэргэжлийн чадавхыг нэмэгдүүлэх талаар бодлогын шинжтэй арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх нь хүн хэргээ аль болох богино хугацаанд шүүхээр шийдвэрлүүлэх эрхийг хангах үндэс болно.⁷⁶

⁷⁴ Д. Баярсайхан, “Эрүүгийн процессын эрх зүй”, 2020, 113 дахь тал.

⁷⁵ С. Гантулга, Мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах нь, ХСИХ, Удирдлагын сургуулийн удирдахуйн ухааны магистрын зэрэг горилсон ажил, 2015, 21 дэх тал.

⁷⁶ ХЭҮК, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл, 66 дахь тал,

Иймээс мөрдөгч нь нийгмийн аюулгүй, амар тайван байдал, хүний эрхийг хамгаалахад чухал нөлөөтэй алба хаагч тул энэхүү судалгаагаар мөрдөгчид тавигдаж буй, шалгуур болон мөрдөгчдийн сонгон шалгаруулалтын талаар харьцуулан судлах болно.

I. Монгол Улс

Монгол Улсын мөрдөгчид тавигдах одоогийн тусгай шалгуурыг⁷⁷ үзвэл:

1. Боловсрол: Бакалавр ба түүнээс дээш боловсролын зэрэгтэй байх
2. Мэргэжил: Эрх зүйч
3. Мэргэшил: Мэргэшүүлэх багц сургалтад хамрагдаж төгссөн байх
4. Туршлага: Цагдаагийн байгууллагад 4-өөс доошгүй жил ажилласан байх
5. Ур чадвар: Дүн шинжилгээ хийх
 - Мэдээлэл дэх дутуу, алдаатай, нийцтэй бус байдлыг илрүүлэх
 - Гүйцэтгэж буй ажлын явц, үр дүнг тайлагнах чадвартай байх
 - Судалгааны ерөнхий арга зүйн мэдлэгтэй байх
6. Асуудал шийдвэрлэх:
 - Өөрийн чиг үүргийн хүрээнд шийдлийн хувилбарыг боловсруулж, хариуцах;
 - Шаардлагатай асуудлаар судалгаа хийж, дүнг хариуцах.
7. Багаар ажиллах:
 - Өөрийн мэдлэг чадвар, өөрт байгаа мэдээллийг баг хамт олонтой хуваалцаж хамтран ажиллах;
 - Бусадтай харилцан итгэл төрүүлэхүйц ажил хэрэгч, нээлттэй харилцааг бий болгох.
8. Бусад:
 - Албан хэрэг хөтлөлт боловсруулах, монгол хэл, бичгийн дүрэм, үг зүй, найруулга зүйн зохих мэдлэгтэй байх;
 - Компьютерын Microsoft Office Word, Microsoft Office Excel, Microsoft Office Power Point програмуудыг хэрэглээний түвшинд ашиглах чадвартай байх;
 - Нууц хадгалах гэсэн шалгуур тус тус мөрдөгдөж байна.

Мөн Төрийн албаны тухай хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.1.2-т заасан төрийн жинхэнэ албаны гүйцэтгэх болон туслах албан тушаалын сул орон тоо гарсан тохиолдолд тухайн байгууллагад ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчдаас....” гэж заасны дагуу ажлын байрны орон тооны нөхөн хангалтыг хийдэг байна. Гэхдээ дээрх шалгуур нь ДХИС-аас бусад энгийн их сургууль төгсөгчдөд хамаарах бөгөөд офицер цол авсан тохиолдолд мөрдөгчөөр томилж ажиллуулдаг

<https://nhrcm.gov.mn/assets/img/58c1302622c8c88d036544f656fdff5d.pdf>

⁷⁷ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнд ЦЕГ-ын Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны төвөөс ирүүлсэн 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдрийн 50/11461 дугаартай албан бичиг.

байна.⁷⁸Харин, ДХИС төгсөгчдийг мөрдөгчийн албан тушаалд шууд томилдог байна.⁷⁹

Үүнээс үзэхэд мөрдөгч нь мэргэжлийн ур чадварын болон монгол хэл зүйн зэрэг шалгуур хангасан байх ёстой гэсэн шаардлага тавигддаг ч уг шалгуурыг хангаж буйг хэрхэн тогтоодог нь тодорхойгүй юм. Цагдаагийн албан тушаалд шинээр томилогдох сонгон шалгаруулалт буюу тухайлбал, бие бялдрын зэрэг түгээмэл шалгуураас гадна мөрдөгчид тусгайлан зориулсан сонгон шалгаруулалт байхгүй байна.

Цагдаагийн байгууллагад 4-өөс доошгүй жил ажилласан байх буюу мөрдөгч болохын тулд цагдаагийн алба хаагч байх шаардлага тавигддаг учир цагдаагийн алба хаагчдыг шалгаруулахдаа ямар шаардлага тавьдаг талаар авч үзье. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 66.2-т зааснаар цагдаагийн албан тушаалд анх томилохдоо гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлж байгаагүй, нас, эрүүл мэнд, бие бялдар, боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, ёс зүйн болон бусад тусгайлсан шалгуур үзүүлэлтийг хангасан 18 насанд хүрсэн Монгол Улсын иргэнийг хүсэлтийг нь үндэслэн шалгуур хангасан байдлаар нь эрэмбэлэн шалгаруулж томилдог. Мөн хуулийн 66.5-д зааснаар, цагдаагийн албан тушаалд тавигдах тусгайлсан шаардлага, шалгуур үзүүлэлт нь албан тушаалын чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай боловсрол, мэргэжил, ур чадвар, эрүүл мэнд, бие бялдар, сэтгэл зүйн болон ёс зүйн шаардлага, цагдаагийн албанд болон мэргэжлийн чиглэлээр ажилласан жил зэргээс бүрдэнэ. Цагдаагийн байгууллагад ажиллахыг хүссэн иргэнд тавигдах шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийг тооцох журам⁸⁰-д нийтлэг болон тусгай шаардлагыг заасан бөгөөд тусгай шалгуурт насны хязгаар, боловсрол, мэргэжил, туршлага, ур чадварын шалгуур үзүүлэлт, эрүүл мэнд, сэтгэл зүйн шаардлага, бие бялдар, гоо зүйн болон ёс зүйн шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийг тус тус тусгасан байна.

Уг журмын 3.2.-т боловсрол, мэргэжил, туршлага, ур чадварын шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийг нарийвчлан тусгасан ба үүнийг авч үзвэл:

3.2.1.цагдаагийн бага цолны албан тушаалд бүрэн дунд, түүнээс дээш боловсролтой байх;

3.2.2.цагдаагийн дунд ба түүнээс дээш цолны албан тушаалд бакалавр, түүнээс дээш боловсролтой, тухайн ажлын байрны шаардлага хангасан мэргэжил эзэмшсэн байх;

⁷⁸ ЦЕГ-ын мөрдөн байцаах албаны мөрдөгчтэй хийсэн ярилцлагын хэсгээс, 2023.12.25.

⁷⁹ Мөн тэнд.

⁸⁰ЦЕГ-ын даргын А/80 дугаар тушаалын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагад ажиллахыг хүссэн иргэнд тавигдах шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийг тооцох журам, 2023, <https://police.gov.mn/resource/policenew/File/2023/05/12/29qkifwo2ksbpx3y/%D0%B0-80%20%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%BD%20%D1%88%D0%B0%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%83%D0%BB%D0%B0%D1%85.pdf>

3.2.3. албан тушаалын тодорхойлолтод заасан мэргэжил, мэргэшил эзэмшсэн, түүнийг нотлох баримт бичиг, хүчинтэй хугацаа дуусаагүй эрхийн гэрчилгээтэй байх;

3.2.4. өмнө нь цагдаагийн албанд болон бусад байгууллагад мэргэжлийн чиглэлээр ажиллаж байсан туршлага, ур чадвартай, олон нийтийн цагдаагаар 1 буюу түүнээс дээш жил үр дүнтэй ажилласан бол давуу тал болно.

Үүнд холбогдох мэргэжил эзэмшсэн байх, туршлагатай байх, ур чадвартай байх гэдгийг багтаасан байх бөгөөд харин хангалттай ур чадвартай эсэхийг хэрхэн тогтоож, тодорхойлж байгаа нь тусгагдаагүй байна. Монгол хэлний бичгийн болон ярианы чадвар нь цагдаагийн алба хаагчид төдийгүй мөрдөгчид шаардлагатай хамгийн наад захын, зайлшгүй эзэмшсэн байвал зохих чадварын нэг билээ. Гэхдээ цагдаагийн алба хаагч болохыг хүссэн иргэнд энэ шалгуур тавигдаагүй, “Цагдаагийн байгууллагад ажиллахыг хүссэн иргэнд тавигдах шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийг тооцох журам”-д ч тусгагдаагүй байна. Судалгааны эхний бүлэг болох цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоо бүлэгт дурдсан судалгаанд шинээр томилогдсон цагдаагийн алба хаагчийн бичгийн ур чадвар, тайлагнах ур чадвар хангалтгүй үзүүлэлттэй гарсныг дурдах нь зүйтэй.

Харин сэтгэцийн эрүүл мэнд, бие хүний сэтгэл зүйн шинж чанарууд нь насны онцлогт тохирч байгаа эсэх, буюу тухайн иргэний оюун ухааны хөгжлийн түвшинг мэргэжлийн сэтгэл зүйч тогтоож, дүгнэлт гаргадаг. Ингэхдээ ярилцлага хийх /тухайн иргэний зан байдал, түүний төлөвшил, хандлага, хүсэл, сонирхлыг тодруулах зорилгоор урьдчилан бэлтгэсэн төлөвлөгөө, асуултын дагуу харилцан ярилцах болон сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны бусад аргуудыг ашиглах/ аргыг ашигладаг байна. Ярилцлагад тэнцсэн иргэний анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэн бодох чадвар зэрэг танин мэдэхүйн үйл явц, бие хүний сэтгэл зүйн онцлог шинж, сэтгэл хөдлөл, мэдрэмж, нийгэм сэтгэл зүй, зан төлөвийн өөрчлөлтийг тодорхойлох зорилгоор сэтгэл зүйн сорил авдаг. Гэхдээ уг сорил нь ямар хэлбэртэй, хэрхэн авагддаг талаар холбогдох журамд тусгаагүй байна.

II. Америкийн Нэгдсэн Улс

“Америкийн Нэгдсэн Улсын Код”⁸¹-д мөрдөгчийг тодорхойлохдоо эзэмшсэн байвал зохих чадвар, шаардлагыг тусгажээ. Мөрдөгч нь:

⁸¹ АНУ-ын Код нь хууль тогтоох үйл явцаар дамжуулан АНУ-ын Конгрессоос баталсан бүх ерөнхий болон байнгын холбооны хуулиудын албан ёсны эмхэтгэл юм. АНУ-ын Кодод хуулиар тогтоосон хууль тогтоомж нь Конгрессоос баталсан хуулийг хэрэгжүүлэхийн тулд холбооны янз бүрийн агентлагууд бий болгосон холбооны дүрэм журмуудтай зөрчилдөх ёсгүй., <https://mn.eferrit.com/%D0%B0%D0%BD%D1%83-%D1%8B%D0%BD-%D1%85%D1%83%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D0%BD-%D1%82%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%B9/>

(A) мөрдөн шалгалтын арга техник, нотлох баримт, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны дүрэм, нотлох баримтыг үнэлэх, нэгжлэг, хураан авах болон холбогдох шүүхийн өмнөх үйл ажиллагааны талаарх мэдлэгтэй байх;

(B) хэлэлцүүлэг, шүүх хуралдаанд танилцуулах нотлох баримтыг боловсруулж, үнэлж, танилцуулах;

(C) тандалтын арга техникийг ашиглах, гүйцэтгэх ажил хийх, зөвлөгөө өгөх, туслах ур чадвартай байх;

(D) нарийн төвөгтэй, урт хугацааны хэргүүдэд шаардлагатай мэдлэг, ур чадварыг бүрэн ашиглах

(E) Эрүүгийн хууль болон Холбооны хуулийн талаар мэдлэгтэй байх, Үүнд:

(i) гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний талаарх мэдлэг;

(ii) гэмт хэргийг нотлоход шаардлагатай нотлох баримт;

(iii) баривчлах эрх бүхий байгууллагатай холбоотой шийдвэр;

(iv) мөрдөн шалгах ажиллагааны арга зүй;

(v) илрүүлэх төхөөрөмж;

(F) гэмт хэрэг үйлдэгдсэний дараа мөрдөн байцаалтын ажиллагаа эхлүүлэхээс гадна гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чадвартай байх;⁸² гэж дэлгэрэнгүй байдлаар зохицуулсан байна.

АНУ-ын Хьюстон мужид эргүүлийн цагдаагийн алба хаагч аль нэг мэргэжлийн ангид хандахад ямар туршлагатай байх шаардлага нь тухайн салбараас шалтгаалан өөр өөр байна. Жишээлбэл, хүн амины гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтэст мөрдөн байцаагчаар шинээр орох бол эргүүлийн цагдаагаар дор хаяж гурван жил ажилласан байх шаардлагатай бол хар тамхитай тэмцэх хэлтэст таван жил ажилласан байх шаардлагыг тавьжээ.⁸³

АНУ-ын Цагаачлал, гаалийн албаны эрүүгийн мөрдөгчид нь тусгай агент гэгддэг бөгөөд үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх, терроризм, хар тамхины хууль бус наймаа, хүүхдийн мөлжлөг, хүний наймаа, хууль бус зэвсгийн экспорт, санхүүгийн гэмт хэрэг, хувийн мэдээллийг ашиглан үйлдсэн гэмт хэрэг, тэтгэмжийн луйвар, арилжааны луйвар зэрэгт эрүүгийн болон иргэний мөрдөн байцаалт явуулдаг.⁸⁴ Энэ чиглэлийн мөрдөгч болохын тулд төрийн байгууллагад ажиллаж байсантай холбоотой ICTAP/CTAP, Ажил мэргэжлийн асуулга, ярилцлага, Бие бялдрын шалгалт, Эмнэлгийн магадалгаа, Хар тамхины шинжилгээ, Суурь мэдээлэл/Аюулгүй байдлын судалгаа, Полиграфын үзлэг зэрэгт хамаарах үндсэн шалгуурыг хангах ёстой. Үүнээс гадна гадна эрүүгийн мөрдөгчийг 2 үе шат бүхий шалгаруулалтаар сонгож авдаг байна.

I шатны шалгаруулалт

⁸² 5 U.S. Code § 5545a - Availability pay for criminal investigators, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/5545a#a_2

⁸³ Police education and training systems in the OSCE region, 2018, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

⁸⁴ Criminal investigator, <https://www.ice.gov/careers/criminal-investigator>

Бичгийн автоматжуулсан үнэлгээ (AWA): Бичгээр харилцах чадвар нь эрүүгийн мөрдөгчид тавигдах гол шалгуурт орно. Энэхүү шалгалтын хүрээнд, өргөдөл гаргагчид нь богино эсээ бичдэг ба эсээг үнэлэхдээ илэрхийлэл, хэл зүйн дүрэм, хариултын бүрэн бүтэн байдлыг харгалзан үнэлдэг.

Нөхцөл байдлыг үнэлэх шалгалт (SJT): SJT тестээр ажил горилогчид нь ажилтай холбоотой, бодит нөхцөлүүдэд тохирсон арга хэмжээ авах боломжит үйл ажиллагааны чиглэлүүдийг сонгох хэрэгтэй болдог. Өгөгдсөн хариултуудыг хянаж, тус бүр нь хэр үр дүнтэй байж болох талаар үнэлгээ өгөхийг өргөдөл гаргагчдаас хүсдэг. Энэхүү шалгалт нь багаар ажиллах чадвар болон уян хатан байдлыг хэмждэг бөгөөд энэ нь анхан шатны эрүүгийн мөрдөгчид үр дүнтэй ажиллахад шаардагдах чухал хоёр ур чадварт тооцогддог. Төгсгөл хэсэгт I шатанд тэнцсэн буюу хоёр үнэлгээгээр хангалттай оноо авсан өргөдөл гаргагч II шатанд шилжинэ.

II шатны шалгаруулалт

II шатны шалгаруулалтад өргөдөл гаргагч хүссэн хуваарийн дагуу цахим хаягаар ирсэн холбоосоор оролцох боломжтой байдаг.

Энэ шатанд дараах гурван шалгалтыг авдаг. Үүнд:

Бичих ур чадварын шалгалт (WST): WST-ын хүрээнд, өргөдөл гаргагч өгөгдсөн асуултуудад хариулдаг бөгөөд англи хэлний нийтлэг дүрмийн талаарх ойлголттой эсэхийг шалгадаг. (жишээ нь, өгүүлбэр зохиох, үг зөв хэрэглэх г.м).

Логик үндэслэлийн шалгалт (LRA): Эрүүгийн мөрдөн байцаагч нь мэдээллийг тайлбарлах, чухал шийдвэр гаргах чадвартай байх маш чухал. Энэхүү шалгалтаар өгөгдсөн материалыг тайлбарлах, холбогдох бодит нөхцөл байдалд шүүмжлэлт сэтгэлгээгээр хандах чадварыг үнэлдэг.

Нэр дэвшигчийн туршлагын бүртгэл (CER): Уг шалгалтаар өргөдөл гаргагчийн өнгөрсөн туршлага, ажил, боловсролын сонголт, хувь хүний өөрийн чадварын талаарх ойлгож буй байдлыг иж бүрэн үнэлдэг бөгөөд өргөдөл гаргагчийн талаарх гол мэдээллийг цуглуулахад ашиглагддаг.

I, II шатны шалгалтад тэнцсэн өргөдөл гаргагчтай ярилцлагын шатны зохицуулагч холбогдож, ярилцлагын цаг товлодог.

Шалгалтын аль нэг үе шатыг давсан өргөдөл гаргагч процесс эсвэл үнэлгээнд томоохон өөрчлөлт гарснаас бусад тохиолдолд тухайн шатны үр дүнг тодорхойгүй хугацаагаар дахин ашиглах боломжтой. Харин шалгалтын аль нэг үе шатанд тэнцээгүй өргөдөл гаргагч шалгалтад тэнцээгүй өдрөөс хойш хоёр жилийн дараа дахин шалгалт өгөх боломжтой.

III. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс

ХБНГУ-ын цагдаагийн алба хаагчид их сургуулиа төгсөөд цагдаагийн байгууллагад олон чиглэлээр ажлын гараагаа эхэлдэг. Эрүүгийн мөрдөгчөөр

ажиллах эхний үед тусгай мэдлэг шаардагдахгүй. Харин ажиллах салбар, гэмт хэргийн төрлөөс хамааран (жишээлбэл, эдийн засаг, байгаль орчны эсрэг, галдан шатаах, төрийн хамгаалалт, хар тамхины гэмт хэрэг зэрэг гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад тусгай мэдлэг шаардана.) тусгайлсан сургалтад эртнээс хамрагддаг.⁸⁵ Эдгээр сургалтыг ихэвчлэн их сургуулиас зохион байгуулдаг боловч сэдвээс хамаарч Холбооны цагдаа эсвэл муж улсын цагдаагийн газраас зохион байгуулна. Мөрдөгч болохын тулд шалгалт өгөх шаардлагагүй байдаг. Хязгаарлагдмал тооны буюу дунджаар 10-20 цагдаагийн алба хаагч бакалаврын сургалтаа төгссөн даруйдаа эрүүгийн мөрдөн байцаах багт элсдэг.⁸⁶ ХБНГУ-д цагдаагийн алба хаагч мөрдөн байцаах албанд элсэхээсээ өмнө цагдаагийн байгууллагад цагдаа мэргэжлээрээ хэдэн жил “ердийн” алба хаах ёстой байдаг ба хэд хэдэн мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад хамрагдсан байдаг тул нэмэлт шалгалт өгөх шаардлагагүй гэж үздэг.

Гэхдээ ХБНГУ-д мөрдөгч болохын тулд мөн ч цагдаа байх шаардлагатай байх бөгөөд цагдаа болохын тулд тусгай шалгалтуудыг өгсөн байдаг. Иймд цагдаад тавигдах шаардлага, сонгон шалгаруулалтын талаар мөн авч үзье. Сэтгэлзүйн оношилгооны тест нь сонгон шалгаруулах үйл явцын эхний хэсэг юм. “The psychodiagnostic test”⁸⁷ буюу сэтгэл зүйн шалгалт нь сонгон шалгаруулалтын хамгийн эхний үе шат болдог. Энэхүү шалгалт нь бичгийн чадамжийн шалгалт бөгөөд бүхэлдээ компьютероор авдаг. Оногдсон даалгаврыг тодорхой хугацаанд гүйцэтгэдэг ба тэнцсэн хүмүүс дараагийн шатны шалгалтуудад хамрагдах эрхтэй. Уг шалгалт нь дедуктив болон аналитик сэтгэлгээг шаарддаг янз бүрийн бүлгийн даалгавруудыг агуулсан байдаг ба танин мэдэхүйн ерөнхий чадвар, хэл зүйн чадваруудыг шалгадаг.

Танин мэдэхүйн ерөнхий шалгалт

Уг шалгалт нь дедуктив үндэслэл шаарддаг өөр өөр бүлгийн даалгавруудаас бүрдэг. Ялангуяа танин мэдэхүйн чадвар, логик болон дүрслэн бодох чадварыг шалгана.

Үүнийг ерөнхийдөө гурван ажлын талбарт хувааж болно. Хэл зүйн чадварыг шалгахын тулд утга төгөлдөр өгүүлбэр зохиож, зүйрлэл, ижил төстэй байдлыг тодорхойлдог. Цаашилбал, тоо бодох чадварыг шалгадаг. Үүнд тоонуудын эгнээ нэмэх эсвэл арифметик тэмдэгтүүдийг зөв байрлалд оруулах хэрэгтэй. Сүүлийн талбар бол дүрслэн бодох даалгавар бөгөөд энд жишээ нь шооны даалгавар, матрицыг шийдвэрлэнэ.

⁸⁵ Police education and training systems in the OSCE region, 2018, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>

⁸⁶ Мөн тэнд.

⁸⁷ Psychodiagnostischer Test, https://www.karriere.bka.de/Karriereportal/DE/Bewerbung/Auswahlverfahren/PsychodiagnostischerTest/PsychodiagnostischerTest_node.html

Анхаарал төвлөрөлтийн шалгалт

Анхаарал төвлөрөлтийн шалгалт нь анхаарлаа төвлөрүүлэх, анхааралтай ажиллах чадварыг шалгадаг. Даалгаврыг 10 минутын дотор аль болох хурдан, алдаагүй гүйцэтгэх ёстой. Жишээлбэл, энэхүү шалгалт нь арифметикийн хүнд даалгавартай байж болно.

Герман хэлний шалгалт

Герман хэлний шалгалтад герман хэлний зөв бичих дүрэм, хэл зүйн ерөнхий дүрэм, үгийн утгын талаарх даалгавруудыг 15 минутын хугацаанд гүйцэтгэдэг. Зөв бичих дүрмийн эргэлзээтэй үг бүхий даалгаврууд багтана.

Нийгмийн асуудлын үнэлгээ

Нийгмийн асуудлыг үнэлэх шалгалтын үргэлжлэх хугацаа ойролцоогоор 5 минут байна. Үүгээр нийгмийн асуудлуудад хандсан тайлбар, өгүүлэмжийг шалгаж үнэлдэг.

Мөн цагдаагийн албаны тухайн хэлтсээс хамааран өөр өөр сэдвээр ур чадварын шалгалт өгөх шаардлагатай байдаг. Тухайлбал кибер гэмт хэргийн хэлтэст мэдээллийн технологийн ур чадварыг тухайн сэдвийн дагуу өгөгдөл дээр ажиллуулж ур чадварыг шалгадаг.

Дүгнэлт

Мөрдөгчөөр ажиллахад мэргэжил, боловсролоос гадна, ур чадвар, хэл зүй, сэтгэл зүйн зэрэг олон шалгуур хангасан байх шаардлагатай. Монгол Улсад мөрдөгч нь цагдаагийн байгууллагад 4 жил ажилласнаар эсхүл ДХИС-ийг төгссөнөөр томилогдох боломжтой байгаа ч монгол хэл, ур чадварын шалгуурыг хангаж буйг хэрхэн тогтоодог нь тодорхойгүй ба тусгай сонгон шалгаруулалт байхгүй байна. Цагдаагийн алба хаагчид тавигддаг шалгуур үзүүлэлтийг судалж үзэхэд ажлын байрны шаардлага хангасан мэргэжил эзэмшсэн байх, туршлагатай байх, ур чадвартай байх шаардлага тавьсан боловч хангалттай ур чадвартай эсэхийг тогтоох шалгалтын талаар журамд тодорхой тусгаагүй байна.

Харин АНУ-д бичгийн ур чадвар, нөхцөл байдлын үнэлгээ, логикийн зэрэг шалгалтуудыг тухайн мэргэших чиглэлээс хамаарч авдаг бөгөөд бичгийн шалгалтыг голчилж үздэг байна. ХБНГУ-д мөрдөгч болохын тулд тусгай шалгалт өгдөггүй ч цагдаагийн албанд орохдоо танин мэдэхүйн, анхаарал төвлөрөлтийн, герман хэл, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх зэрэг олон чадварыг шалгасан шалгалтыг авдаг. Үүнээс дүгнэхэд дээрх хоёр улсад аль алинд нь хэл зүйн болон бусад тодорхой төрлийн ур чадварыг сайтар шалгадаг байна. Харин Монгол Улсад цагдаагийн алба хаагчийн танин мэдэхүйн үйл явц, зан төлөвийн өөрчлөлтийг тодорхойлох сэтгэл зүйн сорилыг ямар агуулгаар, хэрхэн авч, яаж дүгнэдэг нь тодорхойгүйн дээр иргэний оюун ухааны хөгжлийн түвшинг сэтгэл зүйч ярилцлагын аргаар дүгнэж буй нь оновчтой бус, бүрэн дүгнэхэд хангалтгүй гэж үзэж байна.

Санал

Энэхүү бүлгийн дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Мөрдөгчид хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрх, хууль бус болон дур зоргын баривчилгааны талаарх мэдлэг хандлагыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн сургалтыг тогтмол зохион байгуулах;

2. Мөрдөгчийн ур чадварыг тухайн ажиллах хэлтэс, нэгжээс хамаарч шалгахаас гадна мөрдөгчөөр ажиллахад шаардагдах тодорхой ур чадварууд тухайлбал, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, мэдээллийг тайлбарлах, шийдвэр гаргах, анхаарал төвлөрөлтийн зэрэг шалгалт авахаар журамлах;

3. Монгол хэлний дүрэм, үгийн сан, бичгээр илтгэх ур чадварыг шалгахын тулд монгол хэлний шалгалтыг бий болгох;

4. Сэтгэл зүйн сорилын агуулга, хэлбэр, хугацаа зэрэг онцлогийг тодорхойлж, дэлгэрэнгүй заах.

ДӨРӨВ. ОНЦГОЙ ТОХИОЛДОЛД АЛБАНЫ ЧИГ ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА БА СУРГАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН СУРАЛЦАГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ

I. Албаны чиг үүрэг гүйцэтгүүлэх ажилд оролцох сонсогчийн эрх зүйн байдал, хүрээг тогтоох хэрэгцээ, шаардлага

Цагдаагийн албан хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын байгууллагын суралцагчдыг ЦАТХ-ийн холбогдох хэм хэмжээг үндэслэн зарим тохиолдолд хүч нэмэгдүүлэн цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд дайчлах тухай эрх зүйн зохицуулалт байдаг.⁸⁸ Албан бус мэдээллийн нээлттэй эх сурвалжаас үзэхэд, сонсогчдыг дайчлан ажиллуулах тохиолдол практикт цөөнгүй гардаг⁸⁹ бөгөөд тухайлбал, Ковид-19 цар тахлын үеэр болон нийтээр тэмдэглэх томоохон баярын амралтын өдрүүдэд нэлээд тохиолдсон байна. Ингэхдээ сонсогчдыг гудамж, талбай зэрэг олон нийтийн орчинд хяналт тавих, эргүүл хийх буюу хууль болон журмаар тогтоосон хэм, хэмжээг сахиулах “нийтийн хэв журмыг хамгаалах” албаны чиг үүргийг гүйцэтгэхэд дайчлан оролцуулжээ.

Мөн албан бус эх сурвалжуудын мэдээлснээр, цагдаагийн албаны чиг үүрэгт үл хамаарах ажилд сонсогчдыг дайчлан ажиллуулах тохиолдол ч гардаг⁹⁰ төдийгүй ингэхдээ сонсогчдыг сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих ёстой ажилд практикт дайчилгааны шинж чанартай ажиллуулдаг⁹¹, түүнчлэн ажил үүрэг гүйцэтгэсэн цалин, хөлсийг хангалттай олгодоггүй зэрэг асуудлууд хөндөгддөг

⁸⁸ Цагдаагийн албаны тухай хууль 67 дугаар зүйлийн 67.4.Цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагын алба хаагч болон 18 насанд хүрсэн суралцагчийг онцгой тохиолдолд нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцуулж болох бөгөөд энэ тохиолдолд цагдаагийн алба хаагчид хуулиар олгосон баталгаа тэдгээрт нэгэн адил хамаарна.

⁸⁹ “Бүх нийтийн бэлэн байдлын зэрэгт шилжсэнтэй холбогдуулан Цагдаа, Дотоодын цэрэг, Дотоод хэргийн их сургуулийн сонсогч нийлсэн 6000 орчим алба хаагч 24 цагаар үүрэг гүйцэтгэж байгаа билээ.” Хөл хорио ба цагдаа нар нийтлэл, 2020.11.20, <https://news.mn/r/2374739/>
“Улаанбаатар хотод бүх нийтийн бэлэн байдал зарласан энэ үед өдөрт 3,000 орчим цагдаагийн алба хаагч, 1,000 гаруй сонсогч явган зорчигчийн болон тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд хяналт тавих чиглэлээр үүрэг гүйцэтгэн ажиллаж байгаа юм.” Гудамж талбайд үүрэг гүйцэтгэж буй цагдаагийн алба хаагч болон сонсогч нарт халдаг улавч өгчээ, 2021.01.08, <https://ikon.mn/n/23ch>
“Тийн унжлагат хэмээх шороон нохой жилийн Сар шинийн баярын өдрүүдэд Их сургуулийн захирлын тушаалаар Цагдаагийн сургууль, Ахлагчийн сургуулийн нийт 700 сонсогч 02 дугаар сарын 14-нөөс 18-ны өдрүүдэд 14 цагдаагийн хэлтэст хуваарилагдан эргүүл, хамгаалалтад хүч нэмэгдүүлэн үүрэг гүйцэтгэхээр боллоо.” Сар шинийн баярын өдрүүдэд их сургуулийн 700 сонсогч эргүүл, хамгаалалтад үүрэг гүйцэтгэнэ, 2018.02.14, <https://www.facebook.com/775810089179511/posts/1633317106762134/>

⁹⁰ Сонсогчдыг дайчлан ажиллуулах, түний практиктай холбоотой зарим асуудлаар мэдээ, мэдээлэл авах зорилгоор холбогдох эрх бүхий байгууллага, алба хаагчдад хандсан боловч тус сэдвээр мэдээлэл өгөхөд нээлттэй бус байх, дэлгэрэнгүй мэдээлэл, статистик тоо баримт дутмаг байх зэрэг харилцаа, хандлага ажиглагдаж байна.

⁹¹ “Ургац хураалтыг технологийн хугацаанд гүйцэтгэх зорилгоор их, дээд сургууль, коллеж, МСҮТ-ийн оюутан, сонсогч, цэргийн алба хаагч болон бусад иргэдийг сайн дурын үндсэн дээр ургац хураалтын ажилд оролцуулах зохион байгуулалтын арга хэмжээг авна.” Ургац хураалтад оюутан, сонсогч, цэргийн алба хаагч болон иргэдийг сайн дураар оролцуулна”, 2020.07.20, <https://ikon.mn/n/2m7m>

байна. Энэ нь сонсогчдын эрх зүйн байдал, тэдгээрийн эрх, үүргийг хууль болон журмаар нарийвчлан зохицуулаагүй буюу уг төрлийн эрх зүйн харилцааны зохицуулалт хангалтгүй, дутмаг байгаатай шууд холбоотой юм.

Ийнхүү суралцагчийг дайчлан ажиллуулдаг практик нь эрх зүйн үндэслэл болж буй хэм хэмжээтэйгээ нийцэж буй эсэх, тухайлбал ямар нөхцөл байдал үүссэн үед суралцагчийг дайчлан ажиллуулах, цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэх үеийн суралцагчийн эрх зүйн байдал зэргийг хуулиар нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай байна. Учир нь цагдаагийн алба нь төрийн нэрийн өмнөөс гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд хэрэгжүүлдэг⁹², зарим тохиолдолд хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг хэрэглэдэг⁹³ төрийн тусгай алба бөгөөд энэ ч утгаараа цагдаа болон бусад хүн, эрх зүйн этгээдийн хооронд үүсэж буй харилцаанд тэдгээрийн эрх хэмжээ, үүргийн хүрээ хязгаарыг хуулиар нарийвчлан тогтоох шаардлагатай. Цаашлаад энэ нь хууль, эрх зүйн зохицуулалтын тодорхойгүй, дутмаг байдлын улмаас сонсогчдын эрх, эрх чөлөө зөрчигдөж болзошгүй эрсдэлээс хамгаалах, урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

1. Цагдаагийн албаны тухай хуулиар хүлээсэн чиг үүрэг ба цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал

Цагдаагийн алба нь “Цагдаагийн албаны тухай хууль”-ийн 4 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу дараах үндсэн гурван үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх төрийн тусгай алба юм. Үүнд:

1. Гэмт хэрэгт тэмцэх;
2. Нийтийн хэв журам хамгаалах;
3. Олон нийтийн аюулгүй байдлын хангах.

Мөн тус хуулийн цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай Наймдугаар бүлгийн 68 дугаар зүйлийн 2-т цагдаагийн алба хаагч нь дээрх үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх эрх, үүрэг бүхий эрх зүйн этгээд хэмээн тодорхойлжээ.

Мөн хуулийн “Нэр томъёоны тодорхойлолт” гэсэн 3 дугаар зүйлд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах гэсэн гурван чиг үүргийг тодорхойлсон байна. Мөн хуулийн 10, 11, 12 дугаар зүйлд дээрх үндсэн чиг үүргүүдийн талаар дэлгэрэнгүй зохицуулалт тусгасан. Цагдаагийн алба хаагчийн чиг үүргээ хэрэгжүүлж байх үеийн эрх зүйн байдлыг тус хуулийн Наймдугаар бүлэгт дэлгэрэнгүй хуульчилсан бөгөөд 83

⁹² Цагдаагийн албаны тухай хууль 4 дүгээр зүйлийн 4.1.Цагдаагийн алба нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төрийн тусгай алба мөн.

⁹³ Мөн тэнд, Тавдугаар бүлэг “Албадлагын арга хэмжээг хэрэглэх”

дугаар зүйлийн 1-т “Цагдаагийн алба хаагч нь Төрийн албаны тухай хуульд заасан баталгаагаар хангагдана.” гэж заасан байна.

II. Суралцагчийг цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэх ажиллагаанд оролцуулах эрх зүйн орчин

ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагын...18 насанд хүрсэн суралцагчийг онцгой тохиолдолд нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцуулж болох бөгөөд энэ тохиолдолд цагдаагийн алба хаагчид хуулиар олгосон баталгаа тэдгээрт нэгэн адил хамаарна.”

Дээрх заалтын дагуу нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцож буй 18 насанд хүрсэн суралцагч нь тус үүргийг гүйцэтгэх хугацаандаа эрх зүйн байдлын хувьд ЦАТХ болон Төрийн албаны тухай хуульд заасан баталгаагаар цагдаагийн алба хаагчийн нэгэн адил хангагдахаар байна. Үүнээс гадна уг хэм хэмжээ нь ЦАТХ-ийн цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн Наймдугаар бүлгийн “Цагдаагийн албан тушаалд томилох” гэсэн 67 дугаар зүйлд хуульчлагдсан байгаагаас үзэхэд ийнхүү онцгой тохиолдолд нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцож буй 18 насанд хүрсэн суралцагч нь эрх зүйн байдлын хувьд цагдаагийн алба хаагчийн эрх, үүрэг болон баталгааг нэгэн адил эдлэхээр ойлгогдож байх боловч түүний хүрээ хязгаар, хэрэгжих журам зэргийг нарийвчлан тогтоосон зохицуулалт одоогоор байхгүй байна.

1. Эрх зүйн үндэслэл

ЦАТХ-ийн 67.4-т “Цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагын.....18 насанд хүрсэн суралцагчийг онцгой тохиолдолд нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцуулж болох бөгөөд энэ тохиолдолд цагдаагийн алба хаагчид хуулиар олгосон баталгаа тэдгээрт нэгэн адил хамаарна.” гэж зааснаас үзэхэд тус хуулийн заалт хэрэгжих нөхцөлийг дараах байдлаар ойлгож болохоор байна. Үүнд:

- Онцгой тохиолдолд байх;
- Нийтийн хэв журам хамгаалах ажил байх;
- 18 насанд хүрсэн суралцагч байх;

Дээрх хуулийн заалт үйлчлэх нөхцөлийг тус хуульд нэмэлтээр тухайлан дэлгэрэнгүй тайлбарласан заалт байхгүй тул бусад холбогдох хууль тогтоомж, эрх зүйн баримт бичгүүдээс дараах байдлаар тодруулга хийж болохоор байна.

Хүснэгт 6. ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх заалтын хэрэгжих нөхцөлийн дэлгэрэнгүй тодруулга.

№

Хэрэгжих

Тайлбар

нөхцөл		
1	Онцгой тохиолдол байх	Цагдаагийн албаны тухай хууль болон бусад холбогдох хуулиудад тус нэр томъёог тайлбарласан, дэлгэрэнгүй зохицуулсан хэм хэмжээ одоогоор байхгүй байна.
2	Нийтийн хэв журам хамгаалах ажил	ЦАТХ-ийн 3.1.2. "нийтийн хэв журам хамгаалах" гэж гудамж, талбай, олон нийтийн бусад газарт хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх захиргааны хэм хэмжээний актаар тогтоосон дүрэм, журмыг сахиулах үйл ажиллагааг;
3	18 насанд хүрсэн суралцагч байх	Дээд боловсролын тухай хуулийн 4.1.2. "дээд боловсролын сургалтын байгууллагын суралцагч" /цаашид "суралцагч" гэх/ гэж дэд бакалаврын болон бакалаврын хөтөлбөрөөр суралцагч оюутан, магистрын хөтөлбөрөөр суралцагч магистрант, докторын хөтөлбөрөөр суралцагч докторантыг.

Дээрх хуулийн зохицуулалтын дагуу нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцож буй 18 насанд хүрсэн суралцагч нь тус үүргийг гүйцэтгэх хугацаандаа эрх зүйн байдлын хувьд ЦАТХ болон Төрийн албаны тухай хуульд заасан баталгааг цагдаагийн алба хаагчийн нэгэн адил эдэлнэ гэсэн ерөнхий зохицуулалтаас өөр дэлгэрэнгүй зохицуулалт байхгүй байна. Мөн хуулийн заалт үйлчлэх нөхцөлд тодотгон зохицуулах шаардлага байгаа нь хуулийн заалт дахь "онцгой тохиолдол" гэдэгт ямар нөхцөл байдлыг ойлгох, нөхцөл байдал бүрийг тоочиж эсхүл хүрээ хязгаарыг нь тогтоож тодотгосон заалт тус хууль болон холбогдох бусад хууль, журамд байхгүй, цагдаагийн албаны ажилд суралцагчийг татан оролцуулахад зөвхөн "нийтийн хэв журам хамгаалах" ажил л хамрахаар зохицуулагдсан мэтээр ойлгогдож байна.

Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсгийг эс тооцвол "суралцагч", "сонсогч" гэсэн илэрцтэй нийт 5 зохицуулалт байх боловч эдгээрээс цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагад суралцагчийн эрх зүйн байдал, чиг үүргийн талаар дэлгэрэнгүй зохицуулсан хэм хэмжээ хуульд байхгүй байна.

2. Суралцагчийн үйлдвэрлэлийн дадлага

Цагдаагийн төв байгууллагаас холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн гаргадаг "Цагдаагийн Байгууллагын Үйл Ажиллагааны Журам"-ын (2022) Сургалтын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх код 118-ын 118.6 дугаар зүйлийн 5-д⁹⁴ заасны дагуу оюутны цагдаагийн байгууллагад хийх танилцах болон

⁹⁴ 118.6.5.Цагдаагийн байгууллагын захиалгаар гадаад, дотоодын их, дээд сургууль, академид суралцаж байгаа сонсогч, алба хаагч, бусад энгийн их, дээд сургуулийн оюутныг цагдаагийн байгууллагад хийх танилцах болон үйлдвэрлэлийн дадлагын сургалтыг зохион байгуулахтай холбогдох харилцааг Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам код 945-д зааснаар зохицуулна.

үйлдвэрлэлийн дадлагын сургалтыг зохион байгуулахтай холбогдох харилцааг “Цагдаагийн мэргэжлийн сургуулийн сонсогчийн дадлагын журам” код 945-аар зохицуулна. Уг код 945 дугаар зүйлийн дадлагын ажил гүйцэтгэж буй суралцагчийн эрх, үүргийг заасан 7 дахь хэсгийн 2 а/ -д суралцагч нь цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчийн албан үүргийг шууд гүйцэтгэхийг хориглоно гэж зааснаас үзэхэд цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагын сонсогч буюу суралцагчийн клиник, танилцах, үйлдвэрлэлийн дадлага нь ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан “суралцагчийг онцгой тохиолдолд нийтийн хэв журам хамгаалах ажилд оролцуулж” буй тохиолдол биш гэж үзэхээр байна. Гэхдээ дадлагын журмын 945.7.2.б/-д буй “суралцагч нь цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчийн албан үүргийг шууд гүйцэтгэхийг хориглоно” гэсэн заалтын “шууд бус гүйцэтгэл” гэдэг агуулгыг тодруулах хэрэгцээ, шаардлага мөн урган гарч байна.

III. Гадаад улсын жишиг

Олон улсын жишгээс үзэхэд цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагын суралцагч буюу сонсогчийг суралцах хугацаанд нь албаны чиг үүргийг шууд гүйцэтгүүлэхээр цагдаагийн албаны чиг үүрэг, эрх зүйн байдлыг тогтоосон органик хуульдаа хуульчилсан улс орон харьцангуй цөөн байна. Харин албаны чиг үүрэг гүйцэтгэх ажиллагаанд сонсогчийг татан оролцуулах нөхцөлийг цагдаагийн албаны тухай хуульдаа хуульчилсан орнуудаас сонсогчийн албаны чиг, үүргийг гүйцэтгүүлэх нөхцөл, ийнхүү гүйцэтгэх үе дэх эрх зүйн байдлыг нэлээд дэлгэрэнгүй, тодорхой хуульчилсан жишиг болохуйц орнуудын нэг нь Бүгд Найрамдах Эстони улс байна. Манай улстай адил парламентын засаглалтай, харьцангуй цөөн хүн амтай, эрх зүйн тогтолцооны хувьд эх газрын бүлд хамаардаг зэрэг шалтгааныг харгалзан тус улсын цагдаагийн албаны тухай хууль тогтоомжийг харьцуулсан судалсан.

Хүснэгт 7. Гадаад орнуудын цагдаагийн албаны тухай хууль дахь сонсогчийн эрх зүйн байдлын зохицуулалт

Бүгд Найрамдах Эстони Улс	
Цагдаа, хил хамгаалах албаны тухай хууль⁹⁵	
§ 37. Сонсогч	“Сонсогч” гэж дунд боловсролын үндсэн дээр мэргэжлийн сургалтаар боловсрол эзэмшиж буй болон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах цагдаа, хилчин мэргэжлийг эзэмшихээр дээд боловсролын сургалтын байгууллагад суралцаж буй цагдаагийн байгууллагад харьяалалгүй оюутан.

⁹⁵ The Republic of Estonia, Police and Border Guard Act, Passed 06.05.2009, RT I 2009, 26, 159, Entry into force 01.01.2010, partially 01.01.2012, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511112019003/consolide>

§ 44. Ажиллах хугацаа

(3) Дараах хүмүүсийг тодорхой хугацаагаар албан тушаалд томилж болно.

1. өөр дээд боловсрол, мэргэжлийн боловсрол эзэмшсэн боловч мэргэжлийн боловсролгүй цагдаагийн алба хаагч - мэргэжлийн сургалтад хамрагдах хугацаанд;
2. мэргэжлийн болон бусад дээд, мэргэжлийн боловсролгүй цагдаагийн алба хаагчийг мэргэжилтний албан тушаалд - мэргэжлийн дээд, мэргэжлийн боловсрол эзэмших хугацаанд;
3. цагдаагийн ажилтан - түр зуурын үүрэг гүйцэтгэх хугацаанд; мөн сонсогч – практик сургалтын хугацаанд.

(4) Ажилласан хугацааг сар, жилээр тооцно.

§ 45. Цагдаагийн алба хаагчийн тангарга

(6) Сонсогч анхны дадлага хийхээс өмнө тангараг өргөнө.

§ 60. Сонсогчийн эрх зүйн байдал

(1) Практик сургалтын хугацаанд сонсогчийг энэ хуулийн 44 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу орон тооны бус цагдаагийн ажилтны албан тушаалд томилно. Практик сургалтын үеэр Төрийн албаны тухай хуулийн 44, 45, 48–51, 53–60 дугаар хэсэг, энэ хуулийн 2¹ дүгээр бүлэг, Хууль сахиулах тухай хуулийн 5 дугаар бүлэг, түүнчлэн 71, 74, 76–78¹, Энэ хуулийн 83-92 дугаар зүйл сонсогчид хамаарна.

(2) Захиргааны акт эсхүл өөрийн санаачилга эсхүл гэмт хэргийн хохирогчийн хүсэлтээр цагдаагийн алба хаагчийн үүрэг гүйцэтгэж буй сонсогчид энэ хуулийн 2¹ дүгээр бүлэг болон Хууль сахиулах тухай хуулийн 5 дугаар бүлэг, энэ хуулийн 71, 74, 76–78¹, 83–92 дугаар зүйл, Төрийн албаны тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлд заасны дагуу нийгмийн баталгаа, эрх, үүрэг хариуцлага цагдаагийн алба хаагчтай адил хамаарна.

(3) Үүрэг гүйцэтгэж байсан сонсогчийн эрүүл мэндэд хохирол учирсан, амь хохирсон тохиолдолд төрийн албаны тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 7, 10 дахь хэсэгт заасан тэтгэмжийг тогтоох, тооцох үндэслэл нь хэрэг явдал болох үед мөрдөж байсан цагдаагийн албан хаагчийн цалингийн нэгдүгээр зэрэгт тохирсон цалингийн жишиг байна.

(4) Сонсогчийн суралцах болон практик дадлагын хугацаанд сургалтын тэтгэлэг олгоно. Практик дадлагын хугацаанд цалин, хөлс олгохгүй. Сургалтын тэтгэлгийн хэмжээ, түүнийг олгох нөхцөл, журмыг салбар хариуцсан сайд журмаар тогтооно.

69¹. Сургалтын зардлыг сонсогч нөхөн төлөх

(1) Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг бүхий мэргэжилтэн бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагаас хасагдсан хүнээс дараах тохиолдолд төрөөс гаргасан сургалтын зардлыг нөхөн төлүүлэхийг шаардаж болно.

1. хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр сургалтын үйл ажиллагаагаа зогсоосон;
2. сурлагын ахиц дэвшил хангалтгүйн улмаас сургуулиас хасагдсан;
3. сахилгын зөрчил үйлдсэний улмаас сургуулиас хасагдсан;
4. хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр мэргэжлийн дээд боловсролын сургалтын байгууллагыг төгссөнөөс хойш 3 сарын дотор төрийн албанд ажилд ороогүй;
5. шийтгэх тогтоол хүчин төгөлдөр болмогц төрийн албанаас чөлөөлөгдсөн;

6. сахилгын зөрчил гаргасан, ажил олгогчийн итгэлийг алдсан үйлдлийн улмаас төрийн албанаас чөлөөлөгдсөн;
 7. өөрийн хүсэлтээр хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр төрийн албанаас чөлөөлөгдсөн.
- (2) олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах мэргэжилтэн бэлтгэх дээд боловсролын сургалтын байгууллагаас хасагдсан хүн дараах тохиолдолд суралцахад төрөөс гаргасан сургалтын зардлыг нөхөн төлөх шаардлагагүй.
1. дээр дурдсан үндэслэлээр хасагдсаны дараа тухайн хүн эрх бүхий байгууллагад ажилд орсон буюу төрийн албанд нэг стандарт суралцах хугацаатай тэнцэх хугацаагаар ажилласан;
 2. хөдөлмөрийн чадваргүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй, тэтгэврийн насны, хувийн тусламж, хяналт шаардлагатай гэр бүлийн гишүүнээ асран хамгаалах хэрэгцээ шаардлагаас үүдэн ажил, үүргээсээ чөлөөлөгдсөн;
 3. тухайн хүн олон нийтийг хамгаалах мэргэжилтэн бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагад дотоод аюулгүй байдлын чиглэлээр сургалтын хөтөлбөрөөр үргэлжлүүлэн суралцаж байгаа.
- (3) Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах мэргэжилтэн бэлтгэх дээд боловсролын сургуулиас хасагдсан хүнд сургалтын зардлын тухай мэдэгдэл өгч, үүний үндсэн дээр сургалтын зардлыг нөхөн төлүүлнэ. Хэрэв тухайн хүн зардлаа нөхөн төлөхөөс татгалзвал сургалтын зардлын тухай мэдэгдлийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 2-р зүйлийн 1-ийн 21-д заасан шийдвэр гүйцэтгэх хэрэгсэл гэж үзнэ.
- (4) Боловсролын зардлын мэдэгдлийн дагуу цуглуулсан боловсролын зардлыг албадан хэрэгжүүлэх хөөн хэлэлцэх хугацаа гурван жил байна. Хөөн хэлэлцэх хугацаа нь боловсролын зардлыг нөхөн төлүүлэх баримт бичгийг хүргүүлснээс хойш эхэлнэ.
- (5) Боловсролын зардлыг тооцох нөхцөл, журам, нөхөн төлбөрийн хэмжээг тухайн салбарын сайдын тушаалаар тогтооно.

§ 80. Мэргэжлийн дээд боловсролын сургалтын байгууллагын алба хаагч офицер болон сонсогчийг олон нийтийг хамгаалах ажилд татан оролцуулах

- (1) Цагдаа, хил хамгаалах зөвлөлийн ерөнхий дарга нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах мэргэжилтэн бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагын захиралтай зөвшилцсөний үндсэн дээр энэ хуулийн 77 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан тохиолдолд олон нийтийг хамгаалах ажилд мэргэжлийн дээд боловсролын сургалтын байгууллагын алба хаагч офицер болон сонсогчийг олон нийтийг хамгаалах ажилд татан оролцуулах эрхтэй.
- (2) Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан үндэслэлээр мэргэжлийн дээд боловсролын сургалтын байгууллагын алба хаагч офицер болон сонсогчийг олон нийтийг хамгаалах ажилд татан оролцуулахыг албан үүргээ гүйцэтгэхээр томилолтод явсанд тооцохгүй.

§ 77. Цагдаагийн алба хаагч илүү цагаар ажиллах

(1) Цагдаагийн алба хаагч дараах тохиолдолд амралтын болон нийтээр тэмдэглэх баярын өдрүүдэд илүү цагаар ажиллах эрх бүхий байгууллагын даргын тушаалыг биелүүлэх үүрэгтэй.

1. үндэсний аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор;
2. үндэсний батлан хамгаалах зорилгоор;

3. хүний амь насыг аврах, аврах ажиллагаа явуулах, хүмүүсийг эрэн хайх;
4. байгалийн гамшиг, гал түймэр, осол, сүйрлээс урьдчилан сэргийлэх, түүний үр дагаврыг арилгах;
5. онцгой шинж чанараас шалтгаалан түр зогсоох, дуусгах боломжгүй яаралтай чиг үүргийг гүйцэтгэхийн тулд;
6. олон нийтийн эмх замбараагүй байдлаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох зорилгоор;
7. хуульд заасан бусад тохиолдолд.

БНЭУ-ын хувьд “Цагдаа, хил хамгаалах албаны тухай хууль”-даа “Сонсогч” хэмээх нэр томъёог шууд тайлбарласан төдийгүй цагдаагийн мэргэжилтэн бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагын сонсогчийг цагдаагийн албанд ажиллуулах үеийн зохицуулалтыг манай улстай адил хийсэн байна. Түүнчлэн сонсогчийн суралцах хугацааны сургалтын зардалтай холбоотой харилцааг нэлээд дэлгэрэнгүй зохицуулжээ. Сонсогчийн эрх зүйн байдлыг дээр дурдсан хууль болон бусад хамаарах хуулиудад нэг бүрчлэн эш татах байдлаар тусгаж, албан үүрэг гүйцэтгэх үед сонсогчийн эдлэх эрх, үүрэг, баталгаа зэргийн хүрээ хязгаарыг нарийвчлан тогтоосон төдийгүй сонсогч сайн дураараа албаны чиг үүрэг гүйцэтгэх ажиллагаанд оролцож болох эрх хэмжээг мөн хуульчилсан. Мөн ямар тохиолдол, нөхцөл байдал үүссэн үед сонсогчийг албаны чиг үүрэгт татан оролцуулах харилцааг нэг бүрчлэн тогтоож, ийнхүү дайчлах шийдвэр гаргах эрх бүхий этгээдүүд, тэдгээрийн эрх хэмжээ зэргийн тодорхой зохицуулсан байна.

Дүгнэлт

Монгол Улсын хувьд цагдаагийн албаны тогтолцоо, үйл ажиллагаа, цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал, цагдаагийн байгууллагад тавих иргэний хяналтын эрх зүйн үндсийг тогтоосон органик хууль болох ЦАТХ-д цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагын 18 насанд хүрсэн суралцагчийг цагдаагийн албаны чиг үүрэг гүйцэтгүүлэхэд татан оролцуулах, ийнхүү оролцоход суралцагч нь цагдаагийн алба хаагчтай нэгэн адил хуулиар олгосон баталгааг эдлэх эрх зүйн үндсийг тогтоосон байна. Гэвч тусгай албаны чиг үүргийг гүйцэтгүүлэхэд сонсогчийг оролцуулах нөхцөл, журам, түүний эрх, үүргийн хүрээ хязгаарыг хуульчлан журамлаж тодорхой болгох хэрэгцээ, шаардлага тулгамдаж байна. Судалгаанд дурдсан гадаад орны хувьд суралцагчаар албаны чиг үүрэг гүйцэтгүүлэх үндэслэл, тохиолдол, тус төрлийн шийдвэр гаргах журам, суралцагч албаны чиг үүрэг гүйцэтгэх үеийн эрх зүйн байдал төдийгүй төрийн хариуцан гаргаж буй сургалтын төлбөр, албаны чиг үүрэг гүйцэтгэх үеийн цалин хөлс, нөхөн төлбөрийн харилцааг ч нарийвчлан зохицуулсан туршлага байна. Иймд уг асуудлыг зайлшгүй анхаарч хууль тогтоомжийн хүрээнд шинэчлэл хийх шаардлагатай бөгөөд энэ нь цагдаагийн алба төдийгүй нийгэм, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах, хүний эрхийг хангах, иргэд, сонсогчдын эрх ашгийг хамгаалах харилцаанд чухал ач холбогдолтой юм.

Санал

1. ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх заалт дахь “Онцгой тохиолдол” гэсэн нэр томъёоны агуулгыг тодорхойлох. Уг заалтын агуулгыг нарийвчилж тогтоох;
2. ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх заалтад дурдсан чиг үүргийг гүйцэтгэж буй сонсогч нь тус хуулиар тогтоосон цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдалтай адил эрх хэмжээтэй байх тухай хуулийн заалтын агуулгыг тодорхой болгох;
3. ЦАТХ-д цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагын суралцагчийг дайчлах нөхцөл, тохиолдлуудыг хуульчлах;
4. ЦАТХ эсхүл холбогдох хууль, журамд албаны чиг үүрэг гүйцэтгэх ажиллагаанд оролцож буй сонсогчийн эрх зүйн байдлыг тухайлан тусгах;
5. Цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагын суралцагчийг цагдаагийн албаны чиг үүрэг хэрэгжүүлэхэд татан оролцуулах эрх бүхий этгээд болон татан оролцуулах журмыг хуульчлах, эсхүл түүний эрх зүйн үндсийг хуульд бүрдүүлж, түүнд тулгуурлан холбогдох үйл ажиллагааны процессыг журамлах;
6. Цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны журмын дадлагын журмын код 945.7.2.б/-д буй *“суралцагч нь цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчийн албан үүргийг шууд гүйцэтгэхийг хориглоно”* гэсэн заалтын *“шууд бус гүйцэтгэл”* гэдэг агуулгыг тодорхойлох;
7. ЦАТХ-ийн 67 дугаар зүйлийн 4 дэх заалтын хэрэгжилтэд үнэлгээ хийж, цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд сонсогчдыг татан оролцуулж буй практикийг шинжлэн судалсны үндсэн дээр холбогдох эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд сонсогчдын эдлэх эрх, гүйцэтгэх үүргийг тодорхой хуульчлах, зааварчилгаа зэрэг арга зүйн баримт бичиг боловсруулж ашиглах.

ТАВ. ЦАГДААГИЙН АЛБА ЖАГСААЛ, ЦУГЛААНЫГ АЛБАДАН ТАРААХ АЖИЛЛАГАА БА ХҮНИЙ ЭРХ

I. Цагдаагийн алба жагсаал цуглаан албадан тараах ажиллагааны үед үүсэж буй хүний эрхийн зөрчил

Судалгааны тус бүлэгт ЦАТХ болон ЖЦХЖТХ-аар зохицуулагдсан цагдаагийн албаны жагсаал, цуглаан албадан тараах ажиллагааг хүний эрхийн зөрчилгүйгээр хэрэгжүүлэх боломжийг нарийвчлан зохицуулах хэрэгцээ, шаардлагыг илрүүлэх зорилгоор практикт гардаг хүний эрхийн зөрчлийн талаар албаны тайлан, мэдээ, статистик тоо баримтад тулгуурлаж тоймлон судлав.

Монгол Улсын түүхэнд иргэдийн жагсаал, цуглаанаас эмх замбараагүй байдал бий болж, жагсаал, цуглааныг албадан тараахын тулд цагдаагийн байгууллага хүч хэрэглэснээр иргэд цагдаагийн алба хаагчдын эсрэг мөргөлдөөн, зөрчил үүсэж улмаар хүний амь нас, эрүүл мэнд, их хэмжээний эдийн болон эдийн бус хохирол учирсан гашуун туршлага бий. Тодруулбал 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр өрнөсөн олон нийтийн эмх замбараагүй байдлын улмаас 5 иргэн амь насаа алдаж, онцгой байдлын албаны 4, цагдаа, дотоодын цэргийн 393 алба хаагч, түүнчлэн 401 иргэний бие эрхтэнд гэмтэл учирч, 155 иргэн, 118 аж ахуйн нэгжид 11,291,6 сая төгрөгийн эд хөрөнгийн хохирол учирсан байна.⁹⁶ Ийм учраас өдгөө эрх баригчдын зүгээс тайван жагсаал, цуглааныг аль болох намжааж, тараахад чиглэсэн хандлага баримталдаг нь үнэн.⁹⁷

1994 онд батлагдсан Жагсаал, цуглаан хийх тухай хууль 27 жилийн дараа цаг үеэс хоцорсон, хууль хоорондын хэрэглээний зөрчил гаргадаг хууль болсон байна гэж үзэн “ЖЦХЖТХ-ийн 14 дүгээр зүйлд цагдаагийн алба хаагчид засаг даргын шийдвэргүйгээр тараах, мөн ЦАТХ-ийн 44 дүгээр зүйлд заасан цагдаагийн байгууллага жагсаал, цуглааныг албадан тараахын өмнө энэ шийдвэрийг тухайн оролцогчдод уншиж танилцуулна гэсэн заалтуудыг хэрэгсэхгүй тараагаад байна. Цагдаагийн алба хаагчийн шаардлагууд жагсаал, цуглаан хийх эрхтэй нийцэхгүй байна”⁹⁸ гэж УИХ-ын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг 2021 оны 12 дугаар сарын 30-ны өдөр болсон уг хуулийн хэрэгжилтийн талаарх нийтийн сонсгол дээр дүгнэн хэлжээ.

Сүүлийн үеийн жишээ, баримтаас эш татвал Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (Цаашид ХЭҮК гэнэ.)-ын “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл”-д голчлон дэлхий нийтийг хамарсан

⁹⁶ Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх Хүний эрхийн үндэсний комиссын 10 дахь илтгэл, Улаанбаатар хот, 2011, 61-64 дэх тал.

⁹⁷ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, “Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн төсөлд зориулсан харьцуулсан судалгаа” сэдэвт судалгааны тайлан, Улаанбаатар хот, 2022.

⁹⁸ Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаар нийтийн сонсгол /2021.12.30/, УИХ-ын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг.

Ковид-19 цар тахлын үе дэх иргэдийн тайван хуран чуулах эрхийн зөрчлийн талаар дараах тайлан мэдээг гаргасан байна.

Нийт хүн амын, эсхүл хувь иргэний эрүүл мэндэд ноцтой аюул заналхийлсэн тохиолдолд төрөөс арга хэмжээ авах боломжийг олгохын тулд нийтийн эрүүл мэндийг хамгаалах үндэслэлээр тайван хуран чуулах эрх чөлөөг хязгаарлаж болно. Энэ үндэслэлээр хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлахад Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас гаргасан олон улсын эрүүл мэндийн дүрэм журмыг анхаарч үзнэ. ... энэхүү хязгаарлалтын хууль ёсны байдал хангагдаагүй, нэг хүний суулт, үзэл бодол илэрхийлэх олон хүний оролцоогүй арга хэмжээг таслан зогсоосныг ХЭҮК-оос хүний эрхийн зөрчил гэж үзсэн юм. “Бусад хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах” гэж тайван хуран чуулах эрх чөлөөгөө хэрэгжүүлж байгаа хүмүүсээс бусад нийгмийн гишүүдийн Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах гарцаагүй шаардлагын үүднээс тогтоосон хязгаарлалтыг ойлгоно.⁹⁹

Тус илтгэлд дурдсан МУ-ын ХЭҮК-т ирсэн мэдээллээр баталгаажсан жагсаал, цуглаан хийх эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой зарим зөрчлүүдийг дор тоймлон хүргэв.

Тохиолдол 2.14 ¹⁰⁰

2022 оны 12, 2023 оны 1 дүгээр сард жанжин Д.Сүхбаатарын талбайд өрнөсөн жагсаал, цуглааны үйл явцад ХЭҮК-оос 2022 оны 12 дугаар сарын 04-ний өдрөөс 2023 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хооронд хяналт тавьж, баримтжуулав.

... 2022 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдөр зохион байгуулагдсан ерөнхий хяналтын сонсголд оролцуулаагүй гэх шалтгаанаар Төрийн ордны баруун талын хаалганы гадаа (-26) хэмийн хүйтэн орчинд 20 гаруй иргэн нүцгэлэн эсэргүүцэл илэрхийлж, амь нас эрүүл мэнддээ бодитой эрсдэл учруулсан үйлдлийг таслан зогсоож, эрүүл мэндийн тусламж үзүүлэх арга хэмжээ авсан нь хүний эрхийн зарчимд нийцнэ. Харин эдгээр иргэдийг Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газрын харьяа Эрүүлжүүлэх, саатуулах төвд эмнэлгийн машинаар хүргэж, улмаар зөрчилд холбогдуулан тайлбар авсан, эмнэлэгт хэвтэхийг санал болгосон, өрөө тасалгаа урьдчилан бэлтгэсэн нь жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөг хязгаарлах үр дагавартай, хүсэл зоригийг мохоох шинжтэй үйлдэл гэж үзлээ.

...Нийслэлийн Сүхбаатар дүүргийн Эрүүл мэндийн төвийн даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч П.Бат-Ирээдүйгийн Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газар, ажиллагааны удирдах штабын бүрэлдэхүүнд хүргүүлсэн “Дэмжлэг хүсэх” тухай 2022 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдрийн 01/635 дугаар албан бичгийн дагуу энэ өдрийн 18.00-19.00 цагийн хооронд Жанжин Сүхбаатарын талбайн Чингисийн хөшөөний урд тайван замаар суулт хийж байсан иргэдийг эрүүл мэндийн байгууллагад албадан хүргэх арга

⁹⁹ Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс, “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байлын талаарх 22 дахь илтгэл, Улаанбаатар хот, 2022.

¹⁰⁰ Мөн тэнд.

хэмжээг цагдаагийн байгууллага хэрэгжүүлсэн нь хүний халдашгүй чөлөөтэй байх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөг хэтрүүлэн хязгаарласан болно. Дээрх албан бичигт эрүүл мэндийн байдалд ноцтой сөрөг үр дагавар үүсэх эрсдэлтэй хүмүүсийн нэрсийг нэг бүрчлэн дурдаагүй, хэт ерөнхий агуулгатай байсан нь нэр бүхий 28 (тухайн үед ийм тооны иргэд байж таарсан) иргэнийг албадан эмнэлэгт хүргэх хэлбэрээр эрх чөлөөг нь хязгаарлах, улмаар тайван цуглааныг албадан тараах үндэслэл болжээ. Эмнэлгийн үзлэгээр 21 хүнийг 1 цаг ажиглах, 4 хүнийг 30 минут ажиглах дүгнэлт гарсан бөгөөд нэн даруй эмнэлгийн тусламж үзүүлэх эрсдэлтэй хүн тогтоогдоогүй. Харин 3 хүн үзлэгт орохоос татгалзаж, эрүүл мэндийн байгууллагыг орхин явжээ. Цаг агаарын нөхцөлөөс шалтгаалан хүний амь нас, эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учирч болзошгүй эрсдэл үүсэж болох ч 2022 оны 12 дугаар сарын 06-ны өдрөөс суулт зарласан хүмүүст хийсэн эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үзлэгийн үр дүнд үндэслэн эрсдэлтэй байж болох иргэдийн нэрсийг нэг бүрчлэн гаргаж, тэднийг эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулах боломжтой байсан. Эрүүл мэнд нь эрсдэлд ороогүй хүмүүст эмнэлгийн тусламж албадан үзүүлэх шийдвэр гаргасан нь хүний эрхийн хязгаарлалт тохирсон байх шаардлагад нийцэхгүй. Мөн тайван суулт хийж байсан иргэдийг эрүүл мэндийн байгууллагад албадан хүргэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхдээ цагдаагийн байгууллагаас Д.Сүхбаатарын талбайн орчимд зорчиж явсан зарим иргэдийн эрх чөлөөг хууль бусаар хязгаарлаж, жагсаал цуглааныг албадан тараасан байна.

(2022 оны 12 дугаар сар, 2023 оны 1 дүгээр сард явагдсан “Нүүрсний хулгайн эсрэг” гэх уриатай цуглааны үеийн хүний эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийн талаарх ХЭҮК-ын дүгнэлтээс)

Тохиолдол 2.15 ¹⁰¹

... 2548 дугаартай зөрчлийн талаарх гомдол, мэдээллийг Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1-т заасан, зөрчлийн шинжгүй гэх үндэслэлээр хүлээн авахаас татгалзах тухай тогтоолыг 2022 оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдөр гаргаж, Сүхбаатар дүүргийн хяналтын прокурор хянаж, баталгаажуулжээ. Эрүүлжүүлэх, саатуулах байранд ХЭҮК хяналт тавих үед цуглаанд оролцоогүй хүмүүсийг албадан саатуулсан талаарх мэдээлэл өгсөн. Тухайлбал, 24 настай иргэн “М” “Хүмүүнлэгийн сургуулийн хажуу талын интернэт тоглоомын газар шөнийн 2 цаг хүртэл тоглож байгаад харьж явахдаа Германы ЭСЯ-ны дэргэдээс саатуулагдсан”, 33 настай иргэн “Б” “Эхнэр, хүүхэдтэйгээ машинаар явж байхад талбайн хажууд хүмүүс орилолдоод байхаар нь эхнэр, хүүхдээ машиндаа орхиод сонирхоод очсон. Намайг талбай дээр очих үед 3-4 цагдаа 2 хүүхдийг бүчээд авсан байхаар нь “хүүе, яаж байгаа юм бэ” гэсэн, тэгээд намайг саатуулсан, эхнэр, хүүхэд машиндаа үлдсэн”, 24 настай иргэн “Ж” “МУИС-ын 1 дүгээр байрны дэргэд 4 найзтайгаа машинтай явж байхад цагдаа зогсоогоод шууд баривчилсан. Бид Сүхбаатарын талбай ороогүй, 32-ын тойрог уруу явж байсан” гэсэн нь анхаарал татаж байна. Эдгээр хүмүүсийн зарим нь Комисст өгсөн мэдээллээ баталгаажуулах баримтыг гаргаж өгсөн. ...Цуглааныг албадан тарааж, 50 иргэнийг албадан саатуулсан нь үндэслэлгүй, тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөө, халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг зөрчсөн байна.

¹⁰¹ Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс, “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байлын талаарх 22 дахь илтгэл, Улаанбаатар хот, 2022.

... Комисст иргэдээс өгсөн мэдээлэл, гэрэл зураг, цахим орчинд нийтэлсэн гэрэл зураг, дүрс бичлэгээс иргэдийг баривчлах явцдаа цагдаагийн алба хаагчид зүй бус харьцаж, хүч хэрэглэсэн, хүний бие махбодод халдсан үйлдэл гаргажээ.

(2022 оны 4 дүгээр сард явагдсан “Эх орондоо сайхан амьдаръя” гэх уриатай цуглааны үеийн хүний эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийн талаарх ХЭҮК-ын дүгнэлтээс)

Цагдаагийн Ерөнхий Газар (ЦЕГ) -аас ирүүлсэн статистик тоо, баримтаар Монгол Улсын хэмжээнд 2023 оны эхний 4 сарын байдлаар 98 удаагийн 995 цаг үргэлжилсэн, 4264 орчим хүн хамрагдсан жагсаал, цуглаан, эсэргүүцлийн арга хэмжээ зохион байгуулагдсан байна.¹⁰²

Хүснэгт 8. Улсын хэмжээнд зохион байгуулагдсан жагсаал, цуглааны мэдээлэл.

Он	Сар	Нийт	Хамрагдсан хүний тоо	Бүртгэгдсэн газар		Бүртгэлтэй	Бүртгэлгүй	Жагсаал, цуглааны төрөл				
				Нийслэл	Орон нутаг			Суулт	Жагсаал, цуглаан	Өлсгөлөн	Ажил хаялт	Бусад эсэргүүцлийн арга хэмжээ
2023	1 дүгээр сар	16	385	14	2	1	15	2	10	-	-	4
	2 дугаар сар	16	283	11	5	2	14	2	12	-	-	2
	3 дугаар сар	36	962	28	8	9	27	2	19	1	1	13
	4 дүгээр сар	30	2634	25	5	6	24	4	9	1	2	14
	Нийт	98	4264	78	20	18	80	10	50	2	3	33

Эх сурвалж: ЦЕГ-ын Мэдээлэл, мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны дүн шинжилгээ, судалгааны хэлтэс, Жагсаал, цуглааны нөхцөл байдал, хэтийн төлөвт хийсэн хэсэгчилсэн дүн шинжилгээ (2023)

Нийт жагсаал, цуглаан болон эсэргүүцлийн арга хэмжээний 79.6 хувь нь нийслэлд, 20.4 хувь нь орон нутагт зохион байгуулагдаж, 18.4 хувийг бүртгэлтэй, 81.6 хувийг бүртгэлгүй жагсаал, цуглаан эзэлж байна. 2023 оны эхний 4 сард зохион байгуулагдсан 98 удаагийн жагсаал, цуглаанд хамрагдсан хүний тооноос авч үзэхэд нэг удаагийн жагсаал, цуглаанд дунджаар 43 хүн хамрагдсан байна.¹⁰³

Дээр дурдсан ХЭҮК-ын илтгэл, дүгнэлт зэргээс үзэхэд эрх бүхий байгууллагын зүгээс хуульд заасан нөхцөлийг үндэслэн иргэдийн тайван, жагсаал цуглаан хийх эрхэд хязгаарлалт тогтоох арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн байх боловч шийдвэр гаргах болон, албадлагын арга хэмжээг цагдаагийн алба хэрэгжүүлэхдээ хүний эрх, эрх

¹⁰² Эрүүгийн цагдаагийн албаны Нийтийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсээс бэлтгэсэн жагсаал, цуглааны судалгаа, 2023.

¹⁰³ Цагдаагийн Ерөнхий Газрын мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны дүн шинжилгээ, судалгааны хэлтэс, Жагсаал, цуглааны нөхцөл байдал, хэтийн төлөвт хийсэн хэсэгчилсэн дүн шинжилгээ, 2023.

чөлөөг зөрчсөн тохиолдол гарсаар байгаа нь баримтаар нотлогдож байна. Тиймээс албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэх үндэслэл болсон хууль тогтоомж болон тэдгээрт үндэслэсэн үйл ажиллагааны дүрэм, журмуудыг боловсруулахдаа хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой хэм хэмжээг тусгах, нарийвчлан зохицуулах шаардлага байгааг илтгэж байна.

Мөн ЦЕГ-аас ирүүлсэн мэдээллээс үзэхэд, 2023 оны эхний хагаст зохион байгуулагдсан жагсаал, цуглааны тоо болон тэдгээрийн 81.6 хувь нь хуульд заасан жагсаал, цуглааныг албадан тараах шийдвэр гаргах үндэслэл болохуйц бүртгэлгүй байгаа зэрэг нь албадан тараах ажиллагааны журмыг цаашид нарийвчлан боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг илтгэх бас нэг үзүүлэлт юм.

II. Цагдаагийн байгууллагын жагсаал цуглааныг албадан тараах ажиллагааны өнөөгийн эрх зүйн зохицуулалт ба тулгамдсан асуудал

Жагсаал, цуглааныг зохион байгуулах явцад олон нийтийн хэв журмыг сахиулах, аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй эрсдэлээс сэргийлэх чухал чиг үүрэг бүхий байгууллага бол цагдаагийн байгууллага юм. Иймд цуглааныг төлөвлөх, бэлтгэх, зохицуулах бүхий л асуудалд хууль сахиулах байгууллагууд хүний эрхэд суурилсан хандлагыг баримтлах ёстой.¹⁰⁴

Монгол Улсын жагсаал, цуглааныг албадан тараах ажиллагаанд холбогдох хууль тогтоомж нь Үндсэн хууль, холбогдох Монгол Улсын олон улсын гэрээ, ЖЦХЖТХ, ЦАТХ зэрэг хууль, тэдгээрт нийцүүлсэн баталсан журмуудаас бүрдэнэ. Албадан тараах ажиллагаа нь жагсаал, цуглаан хийх эрхэд тодорхой үндэслэлээр хязгаарлалт тавьсан тохиолдолд хэрэгжүүлдэг үйл ажиллагаа тул юун түрүүнд уг ажиллагааг хэрэгжүүлэх шийдвэрийг гаргах суурь буюу 1) эрх бүхий байгууллагаас жагсаал, цуглаан хийх эрхийг хязгаарлах эрх зүйн үндэслэл; 2) жагсаал, цуглааны үе дэх цагдаагийн албаны чиг үүрэг; 3) албадан тараах ажиллагааны үйл ажиллагааны журмын зохицуулалтын талаар тус тус энэ хэсэгт авч үзье.

1. Эрх бүхий байгууллагын зүгээс жагсаал, цуглаан хийх эрхийг хязгаарлах эрх зүйн үндэслэлийн тухайд

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 3-т “Хүн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэхдээ үндэсний аюулгүй байдал, бусад хүний эрх, эрх чөлөөг хохироож, нийгмийн хэв журмыг гажуудуулж болохгүй.” гэж зохицуулсан байдаг. Мөн 19 дүгээр зүйлийн 1-т “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө

¹⁰⁴ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), OSCE/ODIHR, Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (3rd EDITION), Warsaw, 2019.

хариуцна.” гэж заасны дагуу, аливаа жагсаал, цуглаан нь үндэсний аюулгүй байдал, бусад хүний эрх, эрх чөлөөг хохироож, нийгмийн хэв журмыг гажуудуулсан тохиолдолд түүнийг хориглох, хязгаарлах нь зүй ёсны хэрэг юм.

Албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэх журмыг ЖЦХЖТХ-ийн “Жагсаал цуглааныг албадан тараах” гэсэн 14 дүгээр зүйлд Засаг дарга тус хуулийн 8 дугаар зүйлд заасан дараах нөхцөлийн аль нэг нь тогтоогдсон тохиолдолд албадан тараах шийдвэрийг гаргана гэж зохицуулсан. Үүнд:

- Дайн сурталчлах, үндэстэн ястны хооронд хагарал гаргах буюу үндэс угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, шашин шүтлэгээр ялгаварлан гадуурхах, аллага, хядлага, хорлон сүйтгэх ажиллагаа явуулах, төрийн эрх мэдлийг хууль бус аргаар авахыг уриалсан шинжтэй болсон;
- эсхүл онц болон дайны байдал зарласан буюу гамшиг болон аюул тохиолдсон үед;
- үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журам алдагдаж, эмх замбараагүй байдал бий болгох.

Олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээний баримт бичгүүд болох Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 20 дугаар зүйлийн 1-т “Хүн бүр чөлөөтэй, тайван хуран цуглах, эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй.” гэсэн бол “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”-ын 21 дүгээр зүйлд тайван хуран цуглах эрхийг хязгаарлах онцгой нөхцөлүүдийг тодорхойлсон. Үүнд:

1. Нийгмийн дэг журам /Тус нэр томъёоны тодорхой бус байдлыг ашиглан жагсаал, цуглааныг хориглож болохгүй./;
2. Олон нийтийн аюулгүй байдал / Төр нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах үүрэгтэй бөгөөд энэ үүргийг ямар ч тохиолдолд хурал зохион байгуулагчид даалгаж болохгүй./;
3. Эрүүл мэнд, ёс суртахууныг хамгаалах;
4. Бусдын эрх, эрх чөлөөг хамгаалах;
5. Үндэсний аюулгүй байдал;
6. Терроризм, хэт даврагч үзэлтэй тэмцэх;
7. Онц болон дайны байдал зарлах¹⁰⁵ зэрэг нөхцөл багтана.

Дээрх зохицуулалт нь жагсаал, цуглаантай холбоотой олон улсын хүний эрхийн заавал дагаж мөрдөх хэм хэмжээ юм. Учир нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд зааснаар Монгол Улсын нэгдэн орсон, соёрхон баталсан олон улсын гэрээ нь дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ. Гэтэл энэ хүрээнд дотоодын хууль тогтоомж болон олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээний зохицуулалт, агуулгын зөрүүтэй байдлын талаар “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх

¹⁰⁵ Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, 21-р зүйл.

чөлөөний байдлын талаарх ХЭҮК-ын 22 дахь илтгэл”-д тусгаж, холбогдох дүгнэлт, зөвлөмжийг өгсөн байна. Эдгээрийг тоймлон авч үзье.

Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийг боловсронгуй болгох санал

ЖЦХЖТХ-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1 дэх заалтад “дайн сурталчлах, үндэстэн ястны хооронд хагарал гаргах буюу үндэс угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, шашин шүтлэгээр ялгаварлан гадуурхах, аллага, хядлага, хорлон сүйтгэх ажиллагаа явуулах, төрийн эрх мэдлийг хууль бус аргаар авахыг уриалах”, 8.1.2 дахь заалтад “үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журамд хохирол учруулж эмх замбараагүй байдал бий болгох” зорилгоор жагсаал, цуглаан зохион явуулахыг хориглож, ийм жагсаал, цуглааныг бүртгэхгүй байх, зохион байгуулсан тохиолдолд Зөрчлийн тухай хуулиар хариуцлага тооцохоор хуульчилсан.¹⁰⁶ Жагсаал, цуглааны агуулгад тогтоосон дээрх хязгаарлалт нь Монгол Улсын олон улсын гэрээний заалтын хүрээг өргөжүүлсэн байна. ИБУТЭТОУП-ын 20 дугаар зүйлд илэрхийллийн агуулгын хязгаарлалт тогтоосон нь жагсаал, цуглаанд ч хамааралтай тул дайныг болон алагчлал, дайсагнал, хүчирхийлэлд өдөөн турхирдаг үндсэрхэг үзэл, арьс үндэс, шашин шүтлэгтэй нь холбогдуулан бусдыг үзэн ядах агуулгатай жагсаал, цуглаан хийхийг хориглоно.¹⁰⁷ ЖЦХЖТХ-ийн 8 дугаар зүйлд төрийн эрх мэдлийг хууль бусаар авахыг уриалах, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журамд хохирол учруулж, эмх замбараагүй байдал бий болгох зорилготой жагсаал, цуглааныг хориглохоор заасан нь ИБУТЭТОУП-ын 20 дугаар зүйлд зааснаас өргөн хүрээтэй байна.

Үндсэн хуулийн дэглэмийг өөрчлөх, сонгуулийн тогтолцоог өөрчлөх, Засгийн газрыг огцрох тухай жагсаал, цуглааны шаардлага нь үйл явц тайван өрнөж буй нөхцөлд хууль ёсны илэрхийлэл гэж үзэх тул төрийн эрх мэдлийг хууль бусаар авахыг уриалах зэрэг агуулгын өргөн хүрээтэй хязгаарлалт нь хуулийг дур зоргоор тайлбарлах, тайван хуран чуулах эрх чөлөөг хууль бусаар хязгаарлах эрсдэлийг үүсгэж болно.

ИБУТЭТОУП-ын 21 дүгээр зүйлийн хүрээнд жагсаал, цуглаанаар илэрхийлэх агуулгыг өргөн хүрээтэй хязгаарлахгүй байх, хуулиар хориглоогүй үзэл бодлыг нийгмийн зарим хэсгийн бухимдал, дургүйцлийг төрүүлэх, цочроохуйц арга хэлбэрээр илэрхийлэхийг тайван гэж үзэж хамгаалах,¹⁰⁸ Засгийн газрын бодлого, үйл ажиллагааг шүүмжилсэн, улс төрийн шинжтэй тайван жагсаал, цуглааныг онцгойлон хамгаалахыг НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо тодорхойлжээ.¹⁰⁹ Үл нийлэх үзэл бодлыг

¹⁰⁶ “Жагсаал, хийх журмын тухай хууль”-ийн 15 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг.

¹⁰⁷ Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөний талаарх удирдамж. Венецийн комисс, ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институци, хүний эрхийн алба (ЕАБХАБ/ АИХЭА), Страсбург/ Варшав хот (2020 оны 7 дугаар сарын 15-ны өдөр CDL AD(2019)017rev 3 дахь хэвлэл), 150-р догол мөр.

¹⁰⁸ Тайван жагсаал, цуглааныг илэрхийлж буй агуулга зарим хүмүүсийг бухимдал, дургүйцлийг төрүүлж, оролцогчдын эсрэг хүч хэрэглэхэд хүргэсэн нь тухайн арга хэмжээг тараах үндэслэл болохгүй бөгөөд төр үзэл бодлоо илэрхийлж буй хүмүүсийг хамгаалах үүрэгтэй, НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны 21 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 37 дугаар Ерөнхий тайлбар, (2020 оны 9 дүгээр сарын 17-ны өдөр UN Doc CCPR/C/GC/37), 78,79 дахь догол мөр.

¹⁰⁹ Мөн тэнд, 49 дахь догол мөр.

хүлцэн ойлгох нийгмийн хандлага хэврэг, жагсаал, цуглаанаар илэрхийлэхийг хориглоогүй үзэл бодол, “тайван” гэж тооцогдох илэрхийллийн арга хэлбэрийн талаарх ЖЦХЖТХ-ийн зохицуулалт тодорхой бишээс зарим хүмүүст этгээд гойд, тааламжгүй санагдаж, бухимдуулж болох буюу олон нийтийг талцуулж мэдэх боловч Монгол Улсын Үндсэн хууль, олон улсын хүний эрхийн гэрээний хүрээнд хамгаалагдах тайван цуглааныг албадан тараах, эд хэрэгслийг хураах, хууль сахиулагчид, иргэд зөрчилдөх тохиолдлууд гарч байна.¹¹⁰

Үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал, нийтийн эрүүл мэнд, нийтийн ёс суртахуун, бусад хүний эрх, эрх чөлөө гэх тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоож болох зургаан үндэслэлийг ИБУТЭОУП-ын 21 дүгээр зүйлээр тогтоожээ. Өөрөөр хэлбэл, тайван жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөнд хуулиар тогтоосон хязгаарлалт нь эдгээр эрх ашгийн нэгийг, эсхүл хамтад нь хамгаалахад үйлчлэх бөгөөд тус бүрдээ хууль зүйн тогтсон агуулга илэрхийлэх хууль ёсны үндэслэлүүдийн агуулгыг дур мэдэн тайлбарлаж болохгүй.¹¹¹

ЖЦХЖТХ-д тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөг хязгаарлах журмыг нарийвчлан тусгах шаардлагатай. Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөг хууль ёсны үндэслэлээр хязгаарлах шийдвэр гаргасан албан тушаалтан тухайн нөхцөлд тийнхүү шийдвэр гаргах шаардлага үүссэн болон хязгаарлалт, албадлагыг тохирсон хэмжээнд хэрэгжүүлсэн болохыг өөрийн санаачилгаар эсхүл Комиссын гишүүний саналаар ХЭҮК-т тайлбарлах эрх зүйн зохицуулалт бий болгох нь тайван хуран чуулах эрх чөлөөг хууль бус, дур зоргоор хязгаарлахаас сэргийлэхэд ач холбогдолтой.

Цагдаагийн байгууллагаас тайван жагсаал, цуглааныг үндэслэлгүйгээр албадан тараах, цуглаанд оролцогчдыг бөөнөөр нь албадан саатуулах, баривчлах зэргээр хүний эрхийг зөрчиж байгаагийн нэг шалтгаан нь хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл, журмыг хуулиар нарийвчлан зохицуулаагүй, хүний эрхийн хязгаарлалт шаардлагатай, тохирсон байх зарчмыг цагдаагийн алба хаагчид мэддэггүйтэй холбоотой. Жагсаал, цуглааны үеэр нэг буюу хэсэг хүмүүс хүч хэрэглэж, бусдын эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд хохирол учруулсан нь жагсаал, цуглааныг бүхэлд нь тайван бус гэж үзэх, албадан тараах үндэслэл болохгүй юм. Ийм үед зөвхөн хүчирхийлэл үйлдсэн этгээдэд чиглэсэн албадлыг арга хэмжээ авах нь хүний эрхийн хязгаарлалт тохирсон байх шаардлагад нийцнэ.

Эх сурвалж: Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс, “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл (2022)

¹¹⁰ Монгол Улсын Хүний Эрхийн Комисс, “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл, Улаанбаатар хот, 2022.

¹¹¹ Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэлийн агуулгыг НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны 37 дугаар Ерөнхий тайлбар, ИБУТЭТОУП-аар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах, гэрээний үүргээс ухрахад баримтлах Сиракузагийн зарчмуудаар тодорхойлсон юм.

Дээр дурдсаныг нэгтгэн дүгнэхэд, Монгол Улсын хуулиар хориглох жагсаал, цуглааны агуулгыг олон улсын заавал дагаж мөрдөх хүний эрхийн хэм хэмжээ болох ИБУТЭТОУП-ын 20, 21 дүгээр зүйлд заасантай нийцүүлэх болон тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл, журмыг хуулиар нарийвчлан зохицуулах хэрэгтэй гэсэн зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Жагсаал цуглааныг хууль ёсны дагуу хориглох, түүнтэй холбоотой эрхэд хязгаарлалт тавих нөхцөлийг дээрх хэсэгт дэлгэрэнгүй дурдсан олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээ бүхий баримт бичгүүдэд заасан агуулгад нийцүүлэн дэлгэрэнгүй байдлаар тодорхойлох нь эрх баригчид болон хууль сахиулагчид буюу цагдаагийн алба жагсаал, цуглаантай холбоотой эрх, үүргээ хэрэгжүүлэх ажиллагааныхаа процесс журмыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх хүрээ хязгаараа зөв зохистой тогтооход тус дөхөм болно. Энэ нь цаашилбал цагдаагийн алба албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх үед хүний эрх, эрх чөлөө хөндөгдөх, зөрчил гарахаас урьдчилан сэргийлэх хамгийн анхдагч, суурь хүчин зүйл болох юм.

2. Жагсаал, цуглааны үе дэх цагдаагийн албаны чиг үүрэг

ЦАТХ-ийн дагуу цагдаагийн албанд тус хуулийн 68.2-т заасныг үндэслэн 3.1.3, 12 дугаар зүйлд заасан “олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах” үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх хүрээнд тус хуулийн 12.1.2-т “*эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр жагсаал, цуглааныг албадан тараах ажиллагааг гүйцэтгэх*” үүргийг ногдуулсан байдаг. Энэ нь уг эрх, үүргийг хууль сахиулагчдад ногдуулдаг олон улсын жишигт нийцэж байгаа юм.

Харин албадан тараах ажиллагааны процессын хувьд албадан тараах шийдвэрийг зохион байгуулагчдад мэдэгдсэнээс хойш 2 цагийн дотор тараахаас татгалзсан буюу татгалзаагүй боловч уг үйл ажиллагааг дурдсан хугацаа өнгөрсний дараа цаашид үргэлжлүүлбэл жагсаал, цуглааныг цагдаагийн байгууллага хуульд заасан арга, хэрэгслээр албадан тараана.¹¹² Ийнхүү албадан тараахдаа цагдаагийн байгууллага жагсаал, цуглааныг албадан тараахын өмнө оролцогчдод бүх төрлийн холбоо, мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан жагсаал, цуглааныг албадан тараах тухай сум, дүүргийн засаг даргын шийдвэрийг мэдэгдэж, биелүүлээгүй, эсхүл эсэргүүцсэн тохиолдолд авах арга хэмжээг урьдчилан анхааруулна¹¹³ гэсэн заалтыг хуульчилсан байна.

Хүснэгт 9. Гадаад орнуудын жагсаал, цуглааны үе дэх цагдаагийн албаны оролцоог хуульчилсан байдал.

¹¹² “Жагсаал цуглаан хийх журмын тухай” хууль, 14 дүгээр зүйлийн 2,3 дахь хэсэг.

¹¹³ “Цагдаагийн албаны тухай” хуулийн 44 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс

12-р хэсэг [Цагдаагийн оролцоо]

1 Цагдаагийн алба хаагчдыг олон нийтийн жагсаал, цуглаан руу явуулсан бол зохион байгуулагчид өөрийгөө таниулах ёстой. 2 Тэдэнд зохих газар өгөх ёстой.

Хэсэг 12а [Цагдаагийн газраас авсан зураг, дууны бичлэг]

(1) Олон нийтийн аюулгүй байдал, хэв журамд ноцтой аюул учруулахуйц бодит шинж тэмдэг байгаа тохиолдолд цагдаа нар зөвхөн олон нийтийн цугларалт дээр эсвэл түүнтэй холбогдуулан оролцогчдын дүрс бичлэг, аудио бичлэг хийж болно. 2 Гуравдагч этгээд зайлшгүй нөлөөлсөн тохиолдолд арга хэмжээ авч болно.

(2) 1 Баримт бичгийг олон нийтийн цуглаан, түүнтэй шууд холбоотой үйл явдал дууссаны дараа цаг хугацаа, мөн чанарын хувьд нэн даруй устгана, хэрэв шаардлагатай бол 1. Оролцогчдын үйлдсэн эрүүгийн гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, 2. Нөлөөлөлд өртсөн этгээдийг олон нийтийн цуглаан дээр болон түүнтэй холбогдуулан эрүүгийн гэмт хэрэг үйлдсэн, бэлтгэсэн, үйлдсэн гэж сэжиглэж байгаа тул цаашид олон нийтийн жагсаал, цуглаанд ноцтой эрсдэл учруулахаас болгоомжилж байгаа тул аюулаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тус тусад нь тохиолдлууд. 2. 1-р өгүүлбэрийн 2-р өгүүлбэрт заасан шалтгаанаар устгагдаагүй баримт бичгийг 1-р өгүүлбэрт заасан зориулалтаар ашиглаагүй бол тэдгээрийг үүсгэснээс хойш гурван жилийн дотор ямар ч тохиолдолд устгах ёстой.

(3) Эрүүгийн процессын хууль болон Захиргааны зөрчлийн тухай хуулийн дагуу хувийн мэдээллийг цуглуулах эрх мэдэлд нөлөөлсөн хэвээр байна. 18(3), 19 (4) Цагдаа нар дэг журмыг ноцтой зөрчсөн оролцогчдыг жагсаал, цуглаанд оролцуулахгүй байж болно. Зохицуулах байгууллагаас гадна цагдаагийн байгууллага, ялангуяа гадаад нөхцөл байдлын улмаас дагалдан явах шаардлагатай үед дэмжлэг үзүүлэхийг зөвшөөрдөг. Энэ нь ихэвчлэн улс төрийн мэдрэмжтэй жагсаал, цуглааны үеэр тохиолддог бөгөөд үүнээс илүү онцлог шинж чанарууд нь: Цуглааны тухай хуулийн 12 р зүйлийн дагуу цагдаа нар өөрсдийгөө оролцогч биш гэдгээ илчлэх ёстой. Цагдаагийн тухай хууль огт хэрэгжихгүй. Цагдаагийн байгууллага цуглааны тухай хуулийн заалтын дагуу ажиллах ёстой. Энэ нь цагдаа нарын дагаж мөрдөх ёстой шаардлагуудыг нарийвчлан тодорхойлдог, жишээлбэл. Хэсэг 12, 12а, 13 Цуглааны тухай хууль. Ингэснээр цагдаа нар видео бичлэг хийх эсвэл цуглааныг тараахыг зөвшөөрдөг. Тэд цуглаанд тохиолддог ердийн аюулын эсрэг стандарт арга хэмжээ авахыг зөвшөөрдөг, тухайлбал оролцогчоос хувийн таних мэдээллийг авах. Хувийн мэдээллийг цуглуулах нь Цагдаагийн тухай хуулийн ердийн арга хэрэгсэл бөгөөд ийм тохиолдолд Цагдаагийн тухай хуулийг онцгойлон хэрэглэх эсэх нь маргаантай байдаг. Үндсэн хуулийн цэцийн тойм нь 15-р зүйлийн дагуу юм. Зөвхөн цуглааны өмнө төдийгүй цуглаан эхэлсний дараа хөндлөнгөөс оролцохыг зөвшөөрдөг. Цуглаан цуглаан хийхийг бүхэлд нь хориглож болох тул Цагдаагийн тухай хуульд заасны дагуу хөндлөнгийн оролцоо багатай үйл ажиллагаа явуулахыг хууль ёсны дагуу урьдчилан зөвшөөрөх ёстой.

13-р хэсэг [Цагдаа жагсаал, цуглааныг тараах]

(1) Цагдаа зөвхөн дараах нөхцөлд үндэслэлээ дурдсан тохиолдолд тарааж болно:

1. Зохион байгуулагч нь 1-р хэсгийн 1-ээс 4-р зүйлийн 2-т заасан заалтад хамаарах бөгөөд 4-р хэсэгт заасан хоригийг эрх бүхий захиргааны байгууллага тогтоосон бол,
2. Цуглаан хүчирхийлэл, эсхүл эмх замбараагүйгээр явах, эсхүл оролцогчдын амь нас, эрүүл мэндэд шууд аюул заналхийлсэн,
3. Зохион байгуулагч нь 2-р зүйлийн 3-т заасны дагуу зэвсэг болон бусад эд зүйл авч яваа хүмүүсийг нэн даруй хасаагүй эсвэл хасагдсан эсэхийг баталгаажуулаагүй,
4. Цуглааны зан байдал нь гэмт хэрэг, албан тушаалын гэмт хэрэгтэй холбоотой аливаа эрүүгийн хуулийг зөрчиж байгаа эсвэл цуглаан нь ийм гэмт хэргийг хөхүүлэн дэмжиж, удирдагч үүнийг даруй таслан зогсоогоогүй.

2-оос 4-т заасан тохиолдолд цагдаагийн бусад арга хэмжээ, тухайлбал тасалдуулах нь хангалтгүй тохиолдолд л албадан тараахыг зөвшөөрнө.

(2) Цуглаан тарсан гэж мэдэгдмэгц бүх оролцогчид шууд орхин явах ёстой.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

19 дүгээр зүйл (Цагдаагийн ажилтны нэвтрэх эрх)

(1) Цуглаан, жагсаал зохион байгуулагчид мэдэгдсэний дараа дүрэмт хувцастай цагдаагийн алба хаагч жагсаал, цуглаан хийх газар руу орох боломжтой: Хэрэв дотор цуглаан зохион байгуулж байгаа газарт нэвтрэх бол зөвхөн үүргээ биелүүлэх зайлшгүй шаардлагатай тохиолдлоор хязгаарлагдана.

(2) Жагсаал, цуглаан зохион байгуулагч, зохицуулагч, эсхүл уг жагсаал, цуглаан хийх газрын хамгаалагч нь дэг журам сахиулах үүргээ биелүүлэхэд цагдаагийн алба хаагчидтай хамтран ажиллана.

20 дугаар зүйл (Жагсаал, цуглааныг тараах)

(1) Дараах тохиолдолд цуглаан, жагсаалыг цагдаагийн эрх бүхий байгууллагын дарга зохих хугацаанд сайн дураараа тарахыг шаардаж болох бөгөөд хэрэв шаардлагыг биелүүлээгүй бол албадан тараана:

1.5 дугаар зүйлийн 1, 10 дугаар зүйлийн үндсэн өгүүлбэр, 11 дүгээр зүйлийн заалтыг зөрчсөн аливаа цуглаан, жагсаал;

2.6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заагаагүй, эсхүл 8, 12 дугаар зүйлийн дагуу хориглосон аливаа цуглаан, жагсаал;

3.8 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан хязгаарлалт болон энэ зүйлийн заалтад заасан нөхцөлийг зөрчиж, хөдөлгөөний жигд урсгал гэх мэт эмх журам сахиулахад илт заналхийлсэн аливаа цуглаан, жагсаал. 10 буюу 12 дугаар зүйл;

4.16 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу дүгнэлтээ зарласан аливаа цуглаан, жагсаал; болон

5.16 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан үйлдлээс болж эмх цэгцтэй болоогүй аливаа цуглаан, жагсаал.

(2) (1)-д заасны дагуу жагсаал, цуглааныг тараахыг тушаасан тохиолдолд бүх оролцогчид цаг алдалгүй газрыг орхино.

(3) (1)-д заасан сайн дурын үндсэн дээр тараах, албадан тараах тухай мэдэгдлийн шаардлагатай холбоотой асуудлыг Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтооно.

21 дүгээр зүйл (Жагсаал, цуглааны зөвлөлдөх хороо)

(1) Жагсаал, цуглаан хийх, жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөг олон нийтийн амгалан тайван байдал, дэг журмыг сахиулах хэрэгцээтэй тэнцвэржүүлэхийн тулд янз бүрийн түвшний цагдаагийн байгууллага бүрт цуглаан, жагсаалын талаар зөвлөлдөх хороо байгуулж болно. Хороо цагдаагийн байгууллагын даргад дараах асуудлаар зөвлөгөө өгнө.

1. жагсаал, цуглаан хийхийг хориглох, хязгаарлах тухай мэдэгдэл;

2. гомдлын талаар гаргасан нэхэмжлэл;

3. Жагсаал, цуглаан хийсэн хэргийг шалгах;

4. Жагсаал, цуглаантай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэх.

(2) Хороо нь нэг даргатай байх бөгөөд нийт таваас доошгүй, долоогоос илүүгүй гишүүнээс бүрдэнэ.

(3) Хорооны дарга, гишүүдийг дараах хүмүүсийн дундаас мэргэшил, шударга байдлыг харгалзан тухайн түвшний цагдаагийн байгууллагын дарга томилно.

1. Хуульч;

2. Профессор;

3. Иргэний байгууллагаас санал болгосон хүмүүс;

4. Харьяалагдах нутаг дэвсгэр эсвэл бүс нутгийн оршин суугчдын төлөөлөл.

(4) Хороог бүрдүүлэх, ажиллуулах гэх мэт шаардлагатай асуудлуудыг

Ерөнхийлөгчийн
зарлигаар тогтооно.

Эх сурвалж: Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, “Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн төсөлд зориулсан харьцуулсан судалгаа” сэдэвт судалгааны тайлан (2023)

Судалгаанд хамрагдсан гадаад орнуудын холбогдох хуульд жагсаал, цуглааны үед цагдаа болон цагдаагийн байгууллагын оролцоо, эрх, үүргийг тодорхой, дэлгэрэнгүй зохицуулсан бол манай улсын хувьд цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн зохицуулалт нь органик хуульд ерөнхий байдлаар туссан, цагдаагийн албаны тухай хуулиараа зохицуулсан нь дутагдалтай байна. Жагсаал, цуглаан албадан тараах үндэслэл, цагдаагийн алба хаагчийн зорилго, шаардлага тавих, хөндлөнгөөс оролцох үндэслэлүүд нь зөвхөн бусдын эрх чөлөөнд халдах, гуравдагч этгээдэд нөлөөлөх зэргээр алба хаагчийн эрх, үүрэг нь энх тайван буюу тайван жагсаал, цуглаан болгох зорилго агуулж эрх зүйн зохицуулалтыг хийсэн байна.

3. Албадан тараах ажиллагааны журмын зохицуулалтын тухайд

ЕАБХАБ-ийн Ардчилсан институт, хүний эрхийн газрын (АИХЭГ) “Жагсаал, цуглааны үеэр хэв журам сахиулахад баримтлах хүний эрхийн гарын авлага”-д *“Жагсаал, цуглааныг зохион байгуулах явцад олон нийтийн хэв журмыг сахиулах, аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй эрсдэлээс сэргийлэх чухал чиг үүрэг бүхий байгууллага бол цагдаагийн байгууллага бөгөөд жагсаал, цуглааныг төлөвлөх, бэлтгэх, зохицуулах бүхий л асуудалд хүний эрхэд суурилсан хандлагыг баримтлах ёстой. Хууль сахиулах байгууллагынхан зайлшгүй шаардлагаас бусад тохиолдолд цуглаан дээр хүч хэрэглэж болохгүй. Хязгаарлах, пропорциональ байх, хохирлыг багасгах, хүний амь насыг аврах зарчмуудыг баримтлан зөвхөн шаардлагатай хамгийн бага хэмжээгээр хүч хэрэглэх ёстой. Үхлийн аюултай зэвсэг болох галт зэвсэг нь цуглааныг тараах зэрэгт тохирох тактикийн хэрэгсэл биш тул зайлсхийх хэрэгтэй.”*¹¹⁴ гэж жагсаал, цуглааны үеийн цагдаагийн байгууллагын үүрэг, оролцоо ба баримтлах журмыг тодорхойлсон байна.

Жагсаал цуглааныг албадан тараах хууль, эрх зүйн үндэслэл, журмыг ЦАТХ-ийн 12.1.2, ЖЦХЖТХ-ийн 14 дүгээр зүйлд тус тус зохицуулснаас үзэхэд цагдаагийн албаны оролцоо, эрх үүргийг нэлээд ерөнхий байдлаар хуульчилсан байх тул албадан тараах үеийн процесс ажиллагааг практикт хэрэгжүүлэхдээ цагдаагийн төв байгууллагын даргын тушаалаар гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн

¹¹⁴ Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, хүний эрхийн газрын “Жагсаал, цуглааны үеэр хэв журам сахиулахад баримтлах хүний эрхийн гарын авлага”, Варшав хот, 2016.

хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр дүрэм, журам, заавруудыг баталж, мөрдүүлэх ажлын хүрээнд баталсан “Цагдаагийн үйл ажиллагаанд баримтлах журам”-ын эмхэтгэлийн 503 кодтой 6 зүйл 13 хэсэг бүхий “Жагсаал цуглааныг албадан тараах журам”-ыг баримталдаг байна.

Уг жагсаал цуглааныг албадан тараах процесс ажиллагаанд баримтлах журмын 503.2.2-т “Хуульд заасан журмын дагуу жагсаал, цуглаан зохион байгуулахад санаатайгаар саад учруулсан, жагсаал, цуглаанд оролцсоных нь төлөө иргэнийг ялгаварлан гадуурхсан, мөрдөн мөшгөсөн, эрх, эрх чөлөөг нь бусад хэлбэрээр хязгаарлахыг хориглоно.” хэмээн хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой ганц заалтыг ерөнхий байдлаар тусгасан байна.

Түүнчлэн уг журмын 503.4.1 дэх хэсэгт “Дараах тохиолдолд засаг дарга жагсаал цуглааныг албадан тараах тухай...” гээд жагсаал цуглааныг засаг даргын жагсаал, цуглаан албадан тараах тухай захирамж гаргах эрх, цагдаагийн байгууллагын үүргийг дурдаад, тухайн тохиолдлуудыг жагсаасан байх бөгөөд энэ нь хуулийн зохицуулалтыг давтсан бөгөөд зарим тохиолдолд хуулиас давсан мэт шинжтэй байгаа эсэх; анхаарах зүйл гэсэн 503.5 дахь хэсэгт хүний эрхийг хангаж ажиллахыг анхааруулсан заалт байхгүй гэх зэрэг асуудлууд байгааг Нээлттэй нийгэм форум, Дотоод хэргийн их сургуулийн хамтарсан “Цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны журам хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх нь” сэдэвт судалгааны тайланд дурджээ.¹¹⁵

Хүснэгт 10. Хүний эрхийн хэм хэмжээ, хууль тогтоомжтой зөрчилдсөн журмууд /хэсэгчлэн аваг/¹¹⁶

№	Журмын холбогдох заалт	Асуулт, дүгнэлт	Зөвлөмж
25	503. ЖАГСААЛ, ЦУГЛААНЫГ АЛБАДАН ТАРААХ		
	503.4.1 Дараах тохиолдолд засаг дарга жагсаал цуглааныг албадан тараах тухай ...	Хуулиас давсан зохицуулалтыг бий болгосон эсэх.	Жагсаал цуглааныг албадан тараах тохиолдлуудыг хичээл зааж байгаа мэт оруулсан байгааг өөрчилж, хуулийн заалтыг эш татах.

¹¹⁵ Нээлттэй Нийгэм Форум, Дотоод Хэргийн Их Сургууль, “Цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны журам хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх” сэдэвт судалгааны тайлан, Улаанбаатар хот, 2020.

¹¹⁶ Мөн тэнд, 43 дахь тал.

	503.5 зүйл	Анхаарах	Анхаарах зүйлийн хүрээнд хүнийг эрхийг хангаж ажиллахыг анхааруулсан заалт байхгүй.	Нэмж тусгах
--	---------------	----------	--	-------------

Албадан тараах шийдвэрийг хэрэгжүүлж буй байгууллага нь хуулиар тогтоосон хэм хэмжээг мөрдлөг болгохоос гадна процесс ажиллагааг хэрэгжүүлж байгаа гэдэг утгаараа хэрэгжүүлэх арга техник болон тактикийг хүний эрхийн зөрчилгүйгээр боловсруулахад олон улсын хүний эрхийн байгууллагаас гаргасан дэлгэрэнгүй зааварчилгааны шинжтэй гарын авлага, удирдамж зэргийг баримтлах нь зүйтэй юм.

Олон улсын байгууллагуудаас гаргасан хүний эрхийн талаарх дүгнэлт, зөвлөмжүүд болон гарын авлагууд чухал ач холбогдолтой. Тухайлбал, жагсаал, цуглаан хийх эрхийн тухайд дараах олон улсын байгууллагын дүгнэлт, зөвлөмж болон гарын авлага байна. Үүнд:

- Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (ЕАБХАБ)-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн газар (АИХЭГ) -ын “Жагсаал, цуглааны үеэр хэв журам сахиулахад баримтлах хүний эрхийн гарын авлага”
- ЕАБХАБ-ын АИХЭГ-ын “Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөний удирдамж”
- НҮБ-ын Тусгай илтгэгчид Майна Киай, Кристоф Хэйнс нар, “Жагсаал, цуглааныг зөв зохистой зохицуулах 10 зарчим”
- Эмнести интернэшнл олон улсын байгууллагын жагсаал, цуглаан хийх эрхийн талаарх судалгаанууд, дүгнэлт, зөвлөмжүүд гэх мэт баримт бичгүүдийг дурдаж болно.

ЕАБХАБ-ын АИХЭГ-аас гаргасан “Жагсаал, цуглааны үеэр хэв журам сахиулахад баримтлах хүний эрхийн гарын авлага” -д жагсаал, цуглааныг тараах ажиллагаанд:

- Хүмүүс аяндаа тарах боломжийг хангах;
- Тарах тухай мэдэгдлийг илэрхийлж хандах;
- Хүчирхийлэл үүссэн жагсаал, цуглааныг тараахаар хүч хэрэглэх шийдвэр гаргах;
- Хүч хэрэглэхээс өмнө анхааруулах арга хэмжээ авах;
- Хүч хэрэглэхээс өмнө зохих хугацаа өгөх, түүнийг баримтжуулах;
- Эмзэг бүлгийн хүмүүст хүч хэрэглэх харилцааг анхаарах;
- Албадан тараах тактик хэрэглэх хэмжээ, хязгаарийг баримтлах зэрэг албадан тараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх техникийн шинжтэй зөвлөмжүүдийг дэлгэрэнгүй байдлаар өгсөн байна.

Харин, манай улсад өнөө мөрдөгдөж буй хуульд цагдаа болон цагдаагийн байгууллагын оролцоо, эрх, үүргийг ерөнхий байдлаар зохицуулсны дээр албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэх журмын хамрах хүрээ, зохицуулалт хэт ерөнхий байна. Иймд жагсаал, цуглааныг албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэх журмыг ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн газрын “Жагсаал, цуглааны үеэр хэв журам сахиулахад баримтлах хүний эрхийн гарын авлага” гэх мэт олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн жишигт нийцсэн, хүний эрхийн талаас нарийвчлан зөвлөмжилсөн шинжтэй баримт бичгүүдэд заасан зарчимд нийцсэн ажиллагаа, түүнд холбогдох нөхцөлүүдийг тусгах шаардлагатай юм.

Мөн ХЭҮК-ын “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл”-д жагсаал, цуглааны үеийн хууль сахиулах ажиллагааг журамлахтай холбоотой дараах зөвлөмжүүдийг нэлээд дэлгэрэнгүй байдлаар тусгасныг хэрэгжүүлж, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нь зүйтэй. Үүнд:

- ЖЦХЖТХ-ийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1.5 дахь хэсэгт “жагсаал, цуглааныг зохион байгуулагч буюу түүнд оролцогчид ...үүргээ үл биелүүлснээс нийгмийн хэв журам алдагдаж, эмх замбараагүй байдал бий болсон буюу хүний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирсан бол” албадан тараахаар заасан нь тайван хуран чуулах эрх чөлөөг хэтрүүлэн, дур мэдэн хязгаарлах нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Тайван жагсаал цуглааны явцад хүчирхийллийн шинжтэй үйлдэл хэсэгчлэн гарсан нь арга хэмжээг бүхэлд нь тайван бус гэж үзэх, албадан тараах үндэслэл болохгүй юм.¹¹⁷
- Хүч, албадлагыг бодит шаардлага үүссэн үед, нөхцөл байдалд тохирсон хэмжээнд хэрэглэх, хүчирхийлэл өдөөсөн нэг буюу хэсэг хүмүүсийн үйлдлийг таслан зогсоосон тохиолдолд цааш нь хүч, албадлага хэрэглэхийг хориглох зохицуулалтыг холбогдох хуульд тусгавал зохино.¹¹⁸
- Түүнчлэн, жагсаал, цуглааны үед албадлагын ямар төрлийн арга хэмжээг авах шийдвэр чиглэлийг, ямар албан тушаалтан өгсөн, чиглэлийг хэрхэн хэрэгжүүлсэн, биеийн хүч, нэг бүрийн болон олон хүнд нөлөөлөх тусгай хэрэгсэл хэрэглэсэн байдлыг баримтжуулах, тэмдэглэл тодорхой хөтлөх, жагсаал, цуглааны нэг хэсэгт хүчирхийлэл үйлдэгдсэн тохиолдолд албадлагыг арга хэмжээг хэсэгчилсэн авах журам, жагсаал цуглааны үеийн хууль сахиулах ажиллагаанд дагнан сургаж, дадлагажуулсан алба хаагчийг ажиллуулах, хүч, албадлага хэрэглэсэн тохиолдолд эмнэлгийн тусламж авах боломжийг заавал бүрдүүлэх шаардлагыг холбогдох хуульд тусгах шаардлагатай.
- Жагсаал цуглааныг тараахад галт зэвсэг хэрэглэхийг хориглож, энгийн хувцастай цагдаагийн алба хаагч ажиллах журмыг тодорхой болгох, хэн болохоо далдлан албан үүрэг гүйцэтгэж буй цагдаагийн алба хаагч хэн болохоо

¹¹⁷ НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 34 дүгээр ерөнхий зөвлөмж, 74-79 дэх догол мөр, ССРР/С/ГС/34

¹¹⁸ Мөн тэнд.

илчлэхгүйгээр албадлага хэрэглэх, жагсаал, цуглааныг албадан тараах нөхцөл үүсгэх зорилготой зөрчил өдөөхийг хориглох зохицуулалтыг хуульд тусгавал зохино. Жагсаал, цуглааны үеэр хууль сахиулж, албадлага хэрэгжүүлж буй цагдаагийн алба хаагч үйлдлийнхээ хариуцлагыг бүрэн хүлээх нөхцөлийг бүрдүүлэх үүднээс дүрэмт хувцас өмсөх, бүрэн эрх, хэн болохыг нь гэрчлэх бичиг баримтыг биедээ авч явах, баривчилсан, албадан саатуулсан хүмүүсийг зөөвөрлөх цагдаагийн албаны тээврийн хэрэгсэл ялгах тэмдэгтэй байх шаардлагыг холбогдох хуульд тусгах нь хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилсан сэргийлэх юм.

- Үзэл бодлоо илэрхийлсэн, тайван жагсаал, цуглаан хийсэн иргэдийг албадан саатуулсан цагдаагийн алба хаагчид нь дүрэмт хувцас өмсөөгүй, албан үнэмлэхээ уншигдахуйц байдлаар үзүүлээгүй, албадан саатуулсан хүмүүсийг тээвэрлэсэн авто машин нь таних тэмдэггүй байсан зэрэг зөрчлийг Монголын Эмнести Интернэшнл байгууллага баримтжуулжээ.¹¹⁹
- Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасан жагсаал, цуглааныг албадан тараахын өмнө оролцогчдод бүх төрлийн холбоо, мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан жагсаал, цуглааныг албадан тараах тухай сум, дүүргийн Засаг даргын шийдвэрийг мэдэгдэж, биелүүлээгүй, эсхүл эсэргүүцсэн тохиолдолд авах арга хэмжээг урьдчилан анхааруулах, албадан тараах ажиллагааны явцыг гэрэл зураг, дуу-дүрсний бичлэгээр баримтжуулах арга хэмжээ авахгүй байх дутагдал нийтлэг байна. Мөн тайван жагсаал, цуглааныг албадан тараах зайлшгүй шаардлага үүсээгүй, холбогдох Засаг даргын шийдвэр гараагүй байхад Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 23 дугаар зүйл буюу гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох цагдаагийн алба хаагчийн шаардлагыг биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн иргэнд албадлага хэрэглэх зохицуулалтыг үндэслэн жагсаал, цуглааныг тараах тохиолдол гарч байна.¹²⁰ Мөн, тайван жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан, идэвхтэй оролцсон иргэдээс тайлбар, мэдүүлэг авахаар цагдаагийн байгууллагад албадан ирүүлж, удаан хугацаагаар саатуулж, жагсаал, цуглааныг тарахад хүргэх тохиолдол мөн цөөнгүй гарч байна.
- Жагсаал, цуглаанд оролцсон иргэдийн хувийн мэдээллийг хууль сахиулах, тусгай чиг үүргийн байгууллагууд хууль бусаар ашиглах, тэднийг мөрдөн мөшгөх, жагсаал, цуглаан хийх хүсэл зоригийг мохооход ашиглахгүй байх баталгааг бүрдүүлж, хувийн мэдээллийг цуглуулах, боловсруулах, ашиглах үйл явцад хяналт тавих механизм бий болгох хэрэгтэй. Ялангуяа, технологийн хөгжил дэвшлийн эрин үед хүний байршил тогтоох, нүүр царай таних хэрэгслийг ашиглаж байгаа байдал, хүний цахим ур мөрийг мөшгөх, хувийн захидал, харилцааг хянах үйл ажиллагааг хүний эрхийн зарчимд нийцүүлэн журамлах шаардлагатай байна.

¹¹⁹ Нээлттэй нийгэм форум, Эмнести интернэшнл “Ковид 19 цар тахал хууль сахиулах ажиллагаа”, 2022 он, 21 дэх тал.

¹²⁰ Мөн тэнд, 18 дахь тал.

Дээрх зөвлөмжөөс үзэхэд, жагсаал цуглааныг албадан тараах ажиллагаатай холбоотой харилцааг олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээний холбогдох баримт бичгүүдэд дэлгэрэнгүй тусгасантай уялдуулан нарийвчлан хуульчлах, ингэхдээ хүний эрхийн дотоодын эрх бүхий байгууллагын албан ёсны баримт, тайлбар, судалгаа болон олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээтэй уялдуулан гаргасан дүгнэлт, санал, зөвлөмж зэргийг хуулийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулахад зайлшгүй харгалзан үзэх, цаашилбал тогтоосон үндэслэл журамтай уялдуулан техникийн шинжтэй буюу албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд баримтлах журмыг шинэчлэн боловсруулах шаардлагатай.

Дүгнэлт

ХЭҮК-ын “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл” болон бусад эх сурвалжид дурдсан албан ёсны тоо баримтаас үзэхэд иргэдийн жагсаал, цуглаан хийх эрх, түүнийг хуульд заасан үндэслэлээр эрх бүхий байгууллагын зүгээс хязгаарлах, цагдаагийн алба албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэх үед хүний эрхийн зөрчил үүссээр байна. Ийнхүү хууль сахиулах байгууллага болон иргэд хоорондын албадлагын шинжтэй харилцааны үед хүний эрхийн зөрчил үүссээр байгаа гол шалтгаан нь ЖЦХЖТХ болон ЦАТХ-д жагсаал цуглаан хийх эрхийг хориглох, хязгаарлах үндэслэл журмыг нарийвчлан тусгаагүй, зарим улс орнуудын (ХБНГУ, БНСУ зэрэг) жишигт байдаг жагсаал, цуглааны үеийн цагдаагийн байгууллагын оролцоо, эрх, үүргийг дэлгэрэнгүй хуульчлаагүй, ЖЦХЖТХ-ийн зохицуулалт нь хэт хуучирсан шинжтэй бөгөөд энэ нь олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээнд заасан агуулгатай зөрчилддөг, албадан тараах процесс ажиллагаанд хүний эрх, эрх чөлөөг хангах зохицуулалт хуульчлагдаагүй зэрэгтэй холбоотой байна.

Мөн албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэх арга техник, тактик зэргийг боловсруулахад удирдлага болгон ашигладаг, цагдаагийн төв байгууллагаас холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн гаргадаг ЦБҮАЖ-ын албадан тараах ажиллагаанд холбогдох журам нь хэт ерөнхий шинжтэй, зарим талаараа хуулийн зохицуулалтыг давтсан, давсан, техник ажиллагааны удирдамж дутуу, хүний эрхийг харгалзсан заалт дутмаг зэрэг нөхцөл байдлыг холбогдох байгууллагын хийсэн судалгаа, дүгнэлт харуулж байна.

Иймээс дээр дурдсан олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээ (ИБУТЭТОУП зэрэг), олон улсын байгууллагаас гаргасан зөвлөмж, удирдамж, гарын авлага зэрэгт тусгасан арга зүй болон үндэсний хэмжээний хүний эрхийн байгууллагын холбогдох баримт, судалгаанд суурилсан зөвлөмж, илтгэл (Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх илтгэлүүд), олон улсын харьцуулсан болон онолын судалгааны дүнд үндэслэсэн дүгнэлт, санал зэргийг харгалзан үзэж жагсаал, цуглааны үеийн цагдаагийн байгууллагын оролцоо, албадан тараах ажиллагаанд баримтлах зарчим, цагдаагийн алба хаагчийн эрх, үүргийг тодорхой

тусгасан дотоодын хууль тогтоомжийг шинэчлэн батлах, түүнд нийцүүлэн журам боловсруулж хэрэгжилтийг хангаж ажиллах шаардлагатай.

Санал

Энэхүү бүлгийн Дүгнэлтийг үндэслэн, цагдаагийн байгууллага жагсаал, цуглааныг албадан тараах ажиллагааг хүний эрхийг зөрчилгүйгээр хэрэгжүүлэх боломжийг нарийвчлан зохицуулах тухайд дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Өнөө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийн дагуу хуулиар хориглох жагсаал, цуглааны агуулгыг олон улсын заавал дагаж мөрдөх хүний эрхийн хэм хэмжээ болох ИБУТЭТОУП-ын 20, 21 дүгээр зүйлд нийцүүлэх;
2. ЖЦХЖТХ-д жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөг хязгаарлахтай холбоотой журмыг нарийвчлан тусгах;
3. Холбогдох хуульд жагсаал, цуглааны үеийн цагдаагийн байгууллагын оролцоо, эрх, үүргийг тодорхой, нарийвчлан зохицуулах;
4. ЦБҮАЖ-ын жагсаал цуглаан албадан тараахад баримтлах журамд хүний эрхийн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг тусгах, олон улсын хүний эрхийн удирдамж, гарын авлага, зөвлөмжид заасныг баримтлах;
5. Дотоодын хүний эрхийн байгууллагын албан ёсны баримт, тайлбар, судалгаа болон олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээтэй уялдуулан гаргасан дүгнэлт, санал, зөвлөмж зэргийг хуулийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулахад зайлшгүй харгалзан үзэх, үүнд нийцүүлэн техникийн шинжтэй буюу албадан тараах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд баримтлах журмыг шинэчлэн боловсруулах.

НЭГДСЭН ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хэрэгцээнд тулгуурлан, дараах 5 асуудлын хүрээнд Монгол Улс болон гадаад орнуудын хууль тогтоомж, туршлагыг харьцуулан судаллаа. Үүнд:

1. Цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын тогтолцоо;
2. Цагдаагийн албаны дотоод хяналт шалгалт, гадаадын зарим орны туршлага;
3. Мөрдөгчид тавигдаж байгаа шалгуур ба сонгон шалгаруулалт;
4. Онцгой тохиолдолд албаны чиг үүрэг гүйцэтгүүлэх ажилд оролцож буй сургалтын байгууллагын суралцагчийн эрх зүйн байдал эрх, үүргийн хүрээ хязгаарыг тогтоох асуудал;
5. Цагдаагийн алба жагсаал цуглааныг албадан тараах ажиллагааг хүний эрхийн зөрчилгүйгээр хэрэгжүүлэх боломж.

Монгол Улсад цагдаагийн алба хаагчийг сургах боловсрол, сургалтын тогтолцоог тодорхойлсон хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангалтгүй, сургалтын нэгдсэн тогтолцоог оновчтой тодорхойлоогүй байна. Холбогдох журмууд хоорондоо зөрчилтэй, шинэчилж батлаагүйн улмаас тэдгээрийг дагалдуулж баталсан сургалтын хөтөлбөрүүд оновчгүй бөгөөд Цагдаагийн албаны тухай хууль болон холбогдох журмаар тодорхойлоогүй сургалтын төрлүүдийг нэмж, олон төрлийн харилцан уялдаагүй сургалтуудыг тусгасан, хүчин төгөлдөр бус хуулийг дагаж мөрдөхөөр заасан, нэр томъёоны хувьд төөрөгдөл үүсгэхүйц тулгамдаж буй олон асуудал үүсжээ. Иймд цагдаагийн мэргэжлийн анхан шатны сургалт болон цагдаагийн алба хаагчийн үргэлжилсэн сургалтыг олон улсын сайн туршлагыг үндэслэн боловсронгуй болгох шаардлагатай юм.

Иргэдийн цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэл нь тус байгууллага үйл ажиллагаагаа үр дүнтэй явуулахад гол тулгуур болдог. Гэвч иргэдийн итгэл буурч, хүний эрх чөлөөнд халдсан зөрчил нэмэгдэх асуудал тулгамдсаар байна. Харин гадаад орнууд энэхүү асуудлыг шийдвэрлэхээр хууль тогтоомжийн шинэтгэл хийж, бие даасан байгууллага иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэж цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналтыг хэрэгжүүлэх чиг хандлагатай байна. Иймд ЦАТХ-д олон улсын конвенцид заасан зарчмыг тусгаж, шинэчлэл хийх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Монгол Улсад мөрдөгчийг сонгон шалгаруулах тусгай ажиллагаа явагддаггүй байна. Иймээс цагдаагийн алба хаагчид тавигддаг шалгуур үзүүлэлтийг судалж үзэхэд тодорхой ур чадвартай байх шаардлага тавьсан боловч эдгээрийг тогтоох шалгалтын талаар журамд тодорхой тусгаагүй байна. Харин сонгон судалсан орнуудад хэл зүйн болон анхаарал төвлөрөл зэрэг бусад тодорхой төрлийн ур чадварыг сайтар шалгадаг. Иймээс мөрдөгчийн ур чадварыг тухайн ажиллах хэлтэс, нэгжээс хамаарч шалгахаас гадна мөрдөгчөөр ажиллахад шаардагдах тодорхой ур чадваруудын шалгалт авахаар журамлах нь зүйтэй.

Дөрөвдүгээр бүлгийн хүрээнд, суралцагчаар (сонсогч) албаны чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх нөхцөл, журам болон суралцагчийн эдлэх эрх, үүрэг буюу эрх зүйн байдлын талаарх зохицуулалт зарим талаараа хангалтгүй байна. Энэ нь төр, хувь хүн, олон нийтийн эрх ашигт сөргөөр нөлөөлөх, цаашлаад суралцагчийн эрх, эрх чөлөө зөрчигдөх сөрөг талтай байна. Харин Эстони улсын жишгээс үзэхэд сонсогчийн эрх зүйн байдал болон албаны үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх журам, эрх, үүрэг зэргийг нарийвчлан зохицуулсан байна. Иймд одоо мөрдөгдөж буй ЦАТХ-д уг асуудлыг нарийвчлан зохицуулах хэрэгцээтэй байна.

Практикт цагдаагийн албаны хэрэгжүүлж буй (албадан тараах) жагсаал, цуглаантай холбоотой ажиллагааны хүрээнд хүний эрхийн зөрчил үүссээр байна. Иймд эрх бүхий байгууллагын зүгээс жагсаал, цуглаан хийх эрхийг хязгаарлах эрх зүйн үндэслэлийг Монгол улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээний агуулгатай (ИБУТЭТОУП-ын 20, 21 дүгээр зүйл) нийцүүлэх, жагсаал, цуглааны үе дэх цагдаагийн албаны чиг үүргийг ЦАТХ эсхүл ЖЦХЖТХ-д гадаад орнуудын жишгээр дэлгэрэнгүй хуульчлах мөн албадан тараах ажиллагааны журмыг (ЦБҮАЖ) олон улсын хүний эрхийн байгууллагаас гаргасан удирдамж зэрэгт нийцүүлэн боловсруулах шаардлагатай нь дээрх судалгаагаар тогтоогдож байна.

НОМ ЗҮЙ

Эх сурвалжийн жагсаалт.

Монгол хэл дээр:

Хууль тогтоомж.

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.
2. Цагдаагийн Албаны тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/, 2017.
3. Жагсаал цуглаан хийх журмын тухай хууль, 1994.
4. Төрийн албаны тухай хууль, 2017.
5. Галт зэвсгийн тухай хууль, 2015.
6. Дотоодын цэргийн тухай хууль, 2017.
7. Боловсролын ерөнхий хууль, 2023.
8. Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хууль, 2023.
9. Засгийн газар дахь хяналтын тухай хууль, 2022.
10. ЦЕГ-ын даргын А/80 дугаар тушаалын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагад ажиллахыг хүссэн иргэнд тавигдах шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийг тооцох журам, 2023.
11. Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоолын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр.
12. Засгийн газрын 2014 оны 79 дүгээр тогтоолын хавсралт, Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр.
13. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, код 100.
14. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, код 118.
15. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, код 239.
16. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, код 503.
17. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, код 945.
18. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, код 951.
19. Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын А/211 дүгээр тушаал, 2017.
20. ЦЕГ-ын 2022 оны албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр.
21. ЦЕГ-ын даргын 2023 оны албаны болон давтан, мэргэшүүлэх сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөө батлах тухай 2023.02.06-ны өдрийн А/46 тоот тушаал.

Олон улсын баримт бичиг

1. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, 1966 он.
2. НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 34 дүгээр ерөнхий зөвлөмж.
3. НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны 21 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 37 дугаар Ерөнхий тайлбар, (2020 оны 9 дүгээр сарын 17-ны өдөр UN Doc CSCR/C/GC/37).
4. Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөний талаарх удирдамж. Венецийн комисс, ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институци, хүний эрхийн алба (ЕАБХАБ/АИХЭА), Страсбург/ Варшав хот (2020 оны 7 дугаар сарын 15-ны өдөр CDL AD(2019)017rev 3 дахь хэвлэл).

Ном, сурах бичиг

1. Д.Баярсайхан, “Эрүүгийн процессын эрх зүй”, 2020.

Эрдэм шинжилгээний бүтээл

1. Монгол Улсын Хүний эрхийн комисс, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх Хүний эрхийн үндэсний комиссын 10 дахь илтгэл, Улаанбаатар хот, 2011.
2. Монгол Улсын Хүний Эрхийн Комисс, “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл, Улаанбаатар хот, 2022.
3. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, “Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн төсөлд зориулсан харьцуулсан судалгаа” сэдэвт судалгааны тайлан, Улаанбаатар хот, 2022.
4. Эрүүгийн цагдаагийн албаны Нийтийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсээс бэлтгэсэн жагсаал, цуглааны судалгаа, Улаанбаатар хот, 2023.
5. Цагдаагийн Ерөнхий Газрын мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны дүн шинжилгээ, судалгааны хэлтэс, Жагсаал, цуглааны нөхцөл байдал, хэтийн төлөвт хийсэн хэсэгчилсэн дүн шинжилгээ, Улаанбаатар хот, 2023.
6. Нээлттэй нийгэм форум, Эмнести интернэшнл “Ковид 19 цар тахал хууль сахиулах ажиллагаа”, 2022.
7. Нээлттэй Нийгэм Форум, Дотоод Хэргийн Их Сургууль, “Цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны журам хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх” сэдэвт судалгааны тайлан, Улаанбаатар хот, 2020.
8. С. Гантулга, Мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах нь, МУХСИХ, Удирдлагын сургуулийн удирдахуйн ухааны магистрын зэрэг горилсон ажил, 2015.
9. Б.Баттуяа, Цагдаагийн алба хаагчийн давтан болон мэргэшүүлэх сургалтын өнөөгийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ, МУХСИХ-ын Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил, 2018.
10. А.Бат-Амгалан. Цагдаагийн байгууллагын дотоод хяналт шалгалтын тогтолцоо, боловсронгуй болгох зарим асуудал, МУХСИХ, магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил, 2016.
11. Law enforcement theoretical and methodological journal, 2014, Б.Одончимэг, “олон улсын хууль сахиулах чиглэлийн боловсролын тогтолцооны хөгжлийн тойм: цагдаагийн боловсролын жишээн дээр”,
12. О. Энххүслэн, “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх нь”, “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх нь” сэдэвт эрдэм шинжилгээний илтгэлийн уралдаанд оролцсон илтгэлийн хэсгээс, 2022.

13. Нээлттэй нийгэм форум, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн зарим зүйл, хэсгийн хэрэгжилт судалгааны тайлан, 2022.
14. ХСИХ-ын Цагдаагийн сургуулийн сургалтын хөтөлбөрийн талаарх ажил олгогч, төгсөгчийн сэтгэл ханамжийн судалгааны тайлан, 2017.

Бусад мэдээлэл

1. Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаар нийтийн сонсгол /2021.12.30/
2. Цагдаагийн ерөнхий газрын Соён гэгээрүүлэх, албаны сургалтын хэлтсийн мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлага, 2023.
3. Цагдаагийн ерөнхий газрын Цагдаа дотоодын цэргийн сургалтын төвийн судлаачтай хийсэн ярилцлага, 2023.
4. ДХИС-ын сургалт хариуцсан мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлага, 2023.
5. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнд Цагдаа, дотоодын цэргийн судалгааны төвөөс ирсэн № 50/11461 тоот албан бичиг.
6. Хөл хорио ба Цагдаа нар нийтлэл, 2020.11.20, <https://news.mn/r/2374739/>
7. Гудамж талбайд үүрэг гүйцэтгэж буй цагдаагийн алба хаагч болон сонсогч нарт халдаг улавч өгчээ, 2021.01.08, <https://ikon.mn/n/23ch>
8. Сар шинийн баярын өдрүүдэд их сургуулийн 700 сонсогч эргүүл, хамгаалалтад үүрэг гүйцэтгэнэ, 2018.02.14 <https://www.facebook.com/775810089179511/posts/1633317106762134/>
9. Ургац хураалтад оюутан, сонсогч, цэргийн алба хаагч болон иргэдийг сайн дураар оролцуулна, 2020.07.20, <https://ikon.mn/n/2m7m>
10. Б.Алтантулга, Соён гэгээрүүлэх албаны сургалтын хэлтэс, 2023, <https://prezi.com/p/hzsshw681kbl/presentation/>
11. Цагдаагийн мэргэжлийн сургалт, <https://police.gov.mn/resource/policegovmn/media/ХНЦХ/>
.docx

Гадаад хэл дээр:

Хууль тогтоомж

1. Independent Police Review Act, 2007, S.O. 2007, с. 5 - Bill 103, <https://www.ontario.ca/laws/statute/s07005>
2. U.S. Code <https://mn.eferrit.com/%D0%B0%D0%BD%D1%83-%D1%8B%D0%BD-%D1%85%D1%83%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D0%BD-%D1%82%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%B9/>
3. 5 U.S. Code § 5545a - Availability pay for criminal investigators, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/5545a#a_2
4. the Republic of Estonia, Police and Border Guard Act1 Passed 06.05.2009, RT I 2009, 26, 159, Entry into force 01.01.2010, partially 01.01.2012, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511112019003/consolide>

5. Policing and Crime Act 2017, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/3/contents/enacted>

Олон улсын баримт бичиг

1. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), OSCE/ODIHR, Guidelines on Freedom Of Peaceful Assembly (3rd EDITION), Warsaw, 2019.

Эрдэм шинжилгээний бүтээл

1. Good Practices in Basic Police Training – Curricula Aspects by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General SPMU Publication Series Vol.5, 2009, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/2/109933.pdf>
2. Police education and training systems in the osce region, 2018, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/423401.pdf>
3. A Comparative Study of the Police Training in the United States United Kingdom and Turkey, p.18, https://www.academia.edu/12541123/A_Comparative_Study_of_the_Police_Training_in_the_United_States_United_Kingdom_and_Turkey
4. The Danish Institute for Human Rights, Police Oversight Mechanisms, 2018, https://www.humanrights.dk/files/media/migrated/police_complaint_mechanisms_dih2018.pdf
5. Graham Smith, International Police Complaints Reform, <https://rm.coe.int/16806dbbbd>
6. Northern Ireland policing board annual report, <https://www.nipolicingboard.org.uk/sites/nipb/files/media-files/northern-ireland-policing-board-annual-report-2016-2017.pdf>
7. Chappell, A.T. (2008), "Police academy training: comparing across curricula", *Policing: An International Journal*, Vol. 31 No. 1, pp. 36-56. <https://doi.org/10.1108/13639510810852567>
8. Blumberg, D. M., Schlosser, M. D., Papazoglou, K., Creighton, S., & Kaye, C. C. (2019). New directions in police academy training: A call to action. *International journal of environmental research and public health*, 16(24), 4941.
9. Marenin, O. (2004). Police training for democracy. *Police practice and Research*, 5(2), 107-123.

Цахим мэдээлэл

1. Psychodiagnostischer Test, https://www.karriere.bka.de/Karriereportal/DE/Bewerbung/Auswahlverfahren/PsychodiagnostischerTest/psychodiagnostischerTest_node.html
2. Criminal investigator, <https://www.ice.gov/careers/criminal-investigator>
3. The Estonian Academy of Security Sciences, <https://www.sisekaitse.ee/en/eass-home>
4. Sicherheitsakademie, <https://www.bmi.gv.at/104/>

5. Education for police officers, <https://gov.hr/en/education-for-police-officers/1044>
6. Montenegro, <https://polis.osce.org/country-profiles/montenegro>